

147756

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE
YAHUDİLER

Refika OCAK

Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
Ağustos, 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, jürimiz tarafındanTarih..... Ana-bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Yard. Doç. Dr. Saadettin Zildiz
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye

Yard. Doç. Dr. Selahattin Öner
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı
(Danışman)

Üye

Yard. Doç. Dr. Cezmi Karas
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

ONAY

02/11/2004.

Prof. Dr. F. Münevver YILANCI
Enstitü Müdürü

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Özet.....	iv
Abstract.....	v
Ekler Listesi.....	vi
Kısaltmalar.....	vii
Önsöz.....	viii

I. BÖLÜM: II.ABDÜLHAMİD DÖNEMİNE KADAR OSMANLI İMPARATORLU'NDA YAHUDİLER

GİRİŞ.....	1
1.1. YAHUDİ ADI.....	5
1.2. YAHUDİLİĞİN KUTSAL KİTAPLARI VE ESASLARI.....	6
1.2.1. Tevrat.....	6
1.2.1.1. Tevrat'ın Bölümleri.....	7
1.2.1.2. Tevrat'ın Mevkii.....	8
1.2.1.3. On Emir.....	8
1.2.2. Mişna ve Talmud.....	9
1.3. TÜRKLERİN YAHUDİLERLE İLK TEMASLARI.....	10
1.4. OSMANLI DEVLETİ VE YAHUDİLER.....	11
1.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Yahudiler.....	11
1.4.2. Fatih Sultan Mehmet ve Yahudiler.....	15
1.4.3. Osmanlı Topraklarına Yapılan Yahudi Göçleri.....	17
1.4.4. 1492'den XIX. Yüzyıla Kadar Osmanlı Yahudileri.....	18
1.4.5. Yahudilerin Yerleştikleri Yerler.....	23
1.4.5.1. İstanbul'daki Yahudiler.....	23
1.4.5.2. Selânik'teki Yahudiler.....	27
1.4.5.3. İzmir'deki Yahudiler.....	31

II. BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİLER.....	34
2.1. YAHUDİ CEMAATLERİ.....	34
2.1.1. Rabbaniler.....	35
2.1.1.1. Romaiatlar (Romalılar).....	35
2.1.1.2. Eşkanaziler.....	35
2.1.1.3. Sefaradlar.....	36
2.1.1.4. Musta'ribalar.....	37
2.1.1.5. İtalyan Yahudileri.....	37
2.1.2. Karailer (Karaylar).....	37
2.2. YAHUDİLERİN SOSYAL KÜLTÜREL VE DİNİ YAŞAMLARI.....	39
2.2.1. Yahudilerin Sosyal Yaşamları.....	39
2.2.1.1. Yahudilerin Mahalleleri ve Meskenleri.....	39
2.2.1.2. Yahudilerin Kılık ve Kıyafetleri.....	40
2.2.2. Yahudilerin Kültürel Yaşamları.....	41
2.2.2.1. Yahudilerin Konuştıkları Diller.....	41
2.2.2.2. Yahudilerin Eğitimleri.....	43
2.2.3. Yahudilerin Dini Yaşamları.....	46
2.2.3.1. Hahambaşılık ve Hahamlar.....	46
2.2.3.2. Yahudilerin Dini ve Milli Günleri.....	47
2.3. TANZİMAT VE ISLAHAT FERMANI DÖNEMİNDE YAHUDİLER.....	50
2.3.1. Tanzimat Öncesi Dönemde Osmanlı Yahudileri.....	50
2.3.2. Tanzimat Fermanı ve Yahudiler.....	52
2.3.3. Islahat Fermanı ve Yahudiler.....	54
2.4. SİYONİZM , AMACI VE FAALİYETLERİ.....	56
2.4.1. Siyonizm'in Tanımı ve Öncüleri.....	56
2.4.2. Filistin'de Kolonizasyon ve Baron Edmond de Rosthschild.....	60
2.4.3. Theodor Herzl ve Siyasi Siyonizm.....	64
2.4.4. Yahudiler ve Masonluk.....	72
2.5. II. ABDÜLHAMİD VE YAHUDİLER.....	79
2.5.1. II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Durumu.....	79
2.5.2. II. Abdülhamid Döneminde Yahudi Göçleri ve Filistin.....	83
2.5.3. Siyonistlerin II. Abdülhamid'le Temasları.....	88

2.5.4. Osmanlı Yahudileri ve Siyonizm	100
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	112
EKLER LİSTESİ.....	121
Ek 1 : Baron Rothschild'ın sadrazamla görüştüğü.....	122
Ek 2 : Yahudilerin Filistin'e yerleşme faaliyetleri.....	125
Ek 3 : Yahudilerin yasak olduğu halde arazi satın almaları.....	131
Ek 4 : Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine dair Dr. Theodor Herzl'in mektubu...138	
Ek 5 : Düyun-ı umumiye borçlarının birleştirilmesi için Yahudi lobisinin teşkil edilmesi.....	142
Ek 6 : Theodor Herzl'in Yahudi şirketine dair imtiyaz talebi.....	146
Ek 7 : Göç eden Yahudilerin Filistin'e gönderilmesi.....	149
Ek 8 : Hazineye otuz iki milyon lira yardım.....	153
Ek 9 : Osmanlı Devleti Döneminde Filistin Haritası.....	155

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE YAHUDİLER

OCAK, REFİKA

Yüksel Lisans – 2004

Yakıcağ Tarihi

Danışman: Yard. Doç. Dr. Selahattin ÖNDER

Bu çalışmanın amacı Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu içindeki yaşantılarını değerlendirmek, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Yahudi azınlıklara getirdiklerini, II. Abdülhamid'in ve Osmanlı Yahudilerinin Siyonizm'e karşı tutumlarını incelemektir.

Çalışmada yöntem olarak, önce tezde kullanılacak olan Arşiv Belgeleri, ilk elden kaynaklar (dönemin vakanüvis tarihçileri tarafından yazılan kitaplar), çeşitli yayınlar (kitaplar, makaleler) taranmış, elde edilen kaynaklar sistematik bir şekilde tasnif edildikten sonra okunup yorumlanmış ve bütüncül bir yaklaşımla II. Abdülhamid Döneminde Yahudilerin durumu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'ndeki Yahudiler gerek yönetimde gerekse yaşamsal alanlarda Avrupa'daki Yahudilere göre daha iyi konumdadırlar. Bu nedenle Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan Siyonizm, Osmanlı Hükümetinde olduğu gibi Osmanlı Yahudileri arasında da beklediği desteği bulamamıştır.

ABSTRACT

JEWES IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE

OCAK, REFIKA

Master Thesis – 2004

History Of The Period From 1789 A.D. To The
Present.

Advisor: Selahattin ÖNDER, Assistant Professor

The target of this thesis is to evaluate the lives of Jews in Ottoman Empire, what Tanzimat and Islahat Rescripts brought to Jewish minorities and the attitudes of Abdülhamid II and Ottoman Jews to Zionism.

Method of study, Archive Documents, written information from primary source [books of (chronicler) annalist historians of that period], variable publications (books, articles were scanned and been gotten and after being classified systematically they were read, interpreted and with a totalitaian apraach Jews in the Era Of Abdülhamid II have been presented.

As a result we can say that in the era of Abdülhamid II in Ottoman State the Jews were in a better position life. Because of this reason Zionism that targets to found a Jewish State in Palestine did not find the support from Ottoman Jews as well as Ottoman government.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1 : BOA., Y.PRK. AZJ., 30/37.
Ek 2 : BOA., Y.PRK. UM., 23/66.
Ek 3 : BOA., Y.MTV., 80/224.
Ek 4 : BOA., Y.PRK. HR., 27/30.
Ek 5 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/30.
Ek 6 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/50.
Ek 7 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/72.
Ek 8 : BOA., Y.PRK. TKM., 45/37.
Ek 9 : Osmanlı Devleti Döneminde Filistin Haritası

KISALTMALAR

A.I.U.	: Alliance Israélite Universelle.
AZJ.	: Arzuhal ve Journaller.
bkz.	: Bakınız.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DH.	: Dahiliye Nezareti Maruzatı.
EŞA.	: Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı.
Haz.	: Hazırlayan.
HR.	: Hariciye Nezareti.
JNF.	: Jewish National Fund.
ML.	: Maliye Nezareti Maruzatı.
M.Ö.	: Milattan Önce.
M.S.	: Milattan Sonra.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
TKM.	: Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği.
TŞF.	: Teşrifât-ı Umumiye Dairesi.
UM.	: Umum Vilâyetler Tahriratı.
vd.	: Ve devamı.
vs.	: Ve saire.
Y. MTU.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı.
Y. PRK.	: Yıldız Perakende.
ZB.	: Zaptiye Nezareti Maruzatı.

ÖNSÖZ

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinden beri Yahudiler ile birlikte yaşamışlardır. Özellikle Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u ele geçirdikten sonra Hıristiyan unsurlara göre Yahudileri Türklere çok daha yakın bulmuştur ve İstanbul'a Yahudileri de davet etmiştir. 1492'de İspanya'dan yapılan Yahudi göçleri ile ülkede sayıları oldukça artan Yahudiler, tıp, saray hizmetleri, ticaret, sarraflık gibi pek çok alanda ilerlemiş ve Osmanlı Devleti'ne hizmet etmişlerdir.

Yahudiler ve Türkler tarih boyunca barış içinde bir arada yaşamış topluluklardır. Bu durum II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Yapılan bu çalışmada, II. Abdülhamid döneminde Yahudilerin sosyal, kültürel ve dini durumlarının yanında, Siyonizm'i Osmanlı idaresi gibi Osmanlı Yahudilerinin de desteklemedikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için "Yahudi" adı ve Yahudi inancının temelleri olan kutsal kitapları hakkında bilgi verilmiştir. Türklerin Yahudilerle ilk temasları, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme dönemlerindeki Yahudiler ve Osmanlı topraklarına yapılan Yahudi göçleri ele alınmış, 1492'den XIX. yüzyıla kadarki dönemde Osmanlı Yahudileri ve Yahudi yerleşimleri hakkında değerlendirme yapılmıştır.

İkinci bölümde Yahudi cemaatleri, Yahudilerin sosyal, kültürel ve dini yaşamları incelenmiştir. Tanzimat Fermanı döneminde Yahudilerin durumları açıklanmaya çalışılmıştır. II. Abdülhamid döneminde Avrupa'da ortaya çıkan, Yahudilere Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan Siyonizm'in amacı ve faaliyetleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. II. Abdülhamid dönemindeki Yahudi göçleri, Siyonistlerin II. Abdülhamid'le temasları ve Osmanlı Yahudilerinin Siyonizm'den ne şekilde etkilendikleri ele alınmıştır.

Çalışmanın yazılması sırasında karşılaşılan en büyük güçlük II. Abdülhamid döneminde, Siyonizm'in, Osmanlı Yahudileri üzerindeki etkilerini ele

alan esaslı bir çalışmanın yapılmamasından kaynaklanmıştır. Osmanlı Yahudileri ile ilgili yapılan çalışmalarda sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetsel bilgiler verilirken Siyonizm'e değinilmemiştir. Siyonizm'le ilgili çalışmalarda da II. Abdülhamid'le yapılan temaslar üzerinde durulmuş, Osmanlı Yahudileri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Konuyla ilgili yabancı dillerde eserlerin bulunmasına rağmen imkanların sınırlılığı nedeniyle bu eserlerden faydalanılamamıştır.

Bu çalışmayı yaparken bilgi ve birikimlerini esirgemeyen, yöntem ve metod konusunda bilgilendiren, yol gösteren, fikirlerini paylaşan, çalışmalarımı titizlikle gözden geçiren Sayın Hocam Yard. Doç. Dr. Selahattin Önder'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Yahudiler yüzyıllar boyunca sürgün hayatı yaşamış bir toplumdur. M.Ö. 586'da önce Babil'e sürülmüşlerdir. II. ve IV yüzyıllarda ise Romalılar ve Hıristiyanlar tarafından ikinci defa ülkelerinden kovulmuşlardır. Böylece Yahudiler için "Diaspora" hayatı başlamış ve bunun neticesinde de Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına dağılmışlardır. Ancak gittikleri pek çok yerde, özellikle Hıristiyan ülkelerinde daima ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşler ve horlanmışlardır. İş bununla da kalmamış, 1290'da İngiltere'den 1394'te Fransa'dan (kısmen), 1492'de İspanya'dan, 1496'da ise Portekiz'den tamamen kovulmuşlardır. Bu baskılar ve sürgünler sonunda pek çok Yahudi Doğu Avrupa'ya ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. (Kodaman- İpek, 1993, 565)

Osmanlı İmparatorluğu, hakimiyeti altındaki toplulukları din ya da mezhep esasına göre ayırarak yönetmiştir. Buna "millet sistemi" denir. Temeli İslami esaslara dayanan bu sistem Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren devlet yöneticileri tarafından geliştirilerek uygulanmıştır. (Bozkurt, 1996, 10)

İslam hukukuna göre İslam devletinde halk Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere ikiye ayrılır. Gayrimüslimler de siyasi yönden "ehl-i harb" ve "ehl-i ahd" olmak üzere kendi içinde ayrılırlar. Ehl-i harb, Müslümanlar ile savaş halinde olan gayrimüslimlere denir. Ehl-i ahd ise, İslam devletindeki siyasi statüleri bakımından zimmiler, muahedler ve müsteminler olmak üzere üçe ayrılır. Zimmiler, İslam devletinin himayesini kabul eden, muahedler kendileri ile barış yapılmış olan, müsteminler ise kendilerine eman verilmiş olan gayrimüslimlerdir. (Küçük, 1999, 208)

Gayrimüslimler, İslam devleti hakimiyetinde yaşamayı kabul ettikleri takdirde kendilerine Allah ve peygamberin "zimmesi" verilir ve böylece kendilerine "zimmi" denilirdi. "Zimme" himaye, sahip çıkma, birinin emniyetini taahhüt etmek

anlamına gelir. (Küçük, 1999, 208) Dolayısıyla “zimmi” ler, İslam devleti tarafından korunur ve himaye edilirler. Bunun karşılığında da İslam devleti zimmilerin mükellef olan erkeklerinden her sene “cizye” adı altında “baş vergisi” alırdı. Zimmiler din değiştirmek mecburiyetinde değildirlere. Ödedikleri “cizye” karşılığında askerlik yapmazlar, yapanlar ise cizye ödemezler. Şer’i hukuka tabi değildirlere. Genel konularda Osmanlı hukuku ile yönetilen zimmiler özel hukuk açısından kendi cemaat hukuklarına tabidirlere. Zimmilere İslam devleti topraklarında rahatça yaşama hakkı tanınmış olmasına rağmen Müslüman toplumu koruyabilmek için kendilerine bir takım kısıtlamalar getirilmiştir. Müslüman kadınla evlenememe, Müslümanlara karşı şahitliklerinin kabul edilmeyişi, farklı elbise giymeleri, Müslümanların evlerinden yüksek ev yapmamaları, ayinlerin Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde olması, mabed inşa ve tamiri için devletten izin almak zorunda olmaları, ata binmelerinin silah taşımalarının yasak olması bunlardan belli başlılarıdır.(Bozkurt, 1996, 8-9)

İslamiyet’in doğuşuyla ortaya çıkan ve İslam devletlerinin temelini teşkil eden “millet sistemini” en iyi tatbik eden Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren çeşitli din ve mezheplere mensup insanları bu sistem sayesinde barış ve huzur içinde bünyesinde barındırmıştır.

Dünya tarihi boyunca istilacı devletler ele geçirdikleri yerlerde yaşayan insanları din değiştirmek zorunda bıraktıkları halde, Osmanlılar fethin başlangıcından itibaren hakimiyet altına aldıkları topraklarda yaşayan insanları özgür bırakmışlar, onları din değiştirmek zorunda bırakmamışlardır. Hatta Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin kendi dini önderleri yönetiminde sosyal hayatlarını aynen devam ettirmelerine müsaade edilmiştir. (Shaw, 1985, 1002) Osmanlı’nın Rumeli’deki hızlı ilerleyişinde gayrimüslimlere karşı gösterdiği hoşgörü, şefkat, saygı ve tanıdığı özgürlükler oldukça etkili olmuştur. Bizans İmparatorluğu’nun uyguladığı dini, idari ve mali politika tebası arasında huzursuzluğa neden olmuştu. Bizans yönetimindeki halk devlete ağır vergiler ödediği gibi, yönetim adaletsizliğinden, can ve mallarının güvende olmayışından dolayı memnun değillerdi. Türklerin, Bizans yönetimindeki insanların dinlerine saygı göstermesi, onlara şefkatle yaklaşması üzerine bu insanlar Osmanlı yönetimini bir kurtarıcı gibi gördüler. Kendilerinden

alacağı hafif vergiler ile onların can ve mal güvenliğini sağlayacak Türk idaresine girmeyi tercih ettiler. (Köprülü, 1984, 78) Bunun için Türk ordularına karşı koymadıkları gibi bazı şehirlerdeki halk kendiliğinden Türklere teslim oldu.

Gayrimüslimlere “Millet” statüsü verilmesi Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle başlar. Bu sistemin uygulamasının sebebi Osmanlı’nın İslam hukukunu benimsemiş olmasıdır. Fatih İstanbul’u fethettikten sonra bütün Bizanslıların günlük hayatlarını eskisi gibi sürdürebileceklerini ve dinlerinin icaplarını yerine getirmekte serbest olduklarını belirtti. Rumlara boş bulunan patriklik makamına istedikleri kişiyi patrik olarak seçmelerini emretti. Şehirdeki Rum din adamları Georgios Scholarius’u “Gennadios” unvanıyla patrik seçtiler. Fatih Rumların dini lideri olarak Gennadios’u onayladı. Ardından Ortodoksların sahip oldukları hakları içeren bir ferman yayımlamış ve bir sureti de patriğe gönderilmiştir. Rumeli, Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin ve Rus Ortodokslarının ruhani ve idari merkezleri artık İstanbul patrikhanesi idi. 870’den 1870’e kadar Bulgar Kilisesi de Patrikhaneye bağlı olduğu gibi daha sonra Sırp Kilisesi de İstanbul Patrikliğine bağlandı. Böylece Ortodoks Kilisesi patriğin idaresinde “Rum Milleti” olarak düzenlendi. Daha sonra Yavuz ve Kanuni dönemlerinde yapılan fetihlerle Antakya ve İskenderun kiliseleri de İstanbul Patrikhanesine bağlandı. Böylece patriğin nüfuz alanı genişledi. (Bozkurt, 1996, 12)

Fatih Rumlar gibi Ermenileri de bir cemaat olarak tanımıştır. Ermenilerin en yüksek dini lideri olan Hovakim Bursa’dan getirilerek kendisine “patrik” ünvanı verildi. Ortodokslar dışındaki bütün Hıristiyanlar üzerinde yetkili kılındı. Bunlar Çingeneler, Süryaniler, Kıptiler ve Bosna Bogomilleri idi. (Braude, 1999, 253)

XIX. yüzyılda Fransız Katolik misyonerlerinin çalışmaları sonucunda Ermenilerin bir bölümü Gregoryan mezhebini terk ederek Katolikliği benimsediler. 1831’de Fransa’nın da etkisiyle II. Mahmut, Katolik Ermenileri ayrı bir cemaat olarak tanıdı. Bu cemaatin patriği Katolik Ermeniler tarafından seçilecek, Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanacaktı. Böylece ikinci bir Ermeni cemaati daha ortaya çıktı. (Ercan, 1999, 200)

XIX. yüzyılda İngiliz misyonerlerinin faaliyetleri neticesinde bir grup Ermeni, Protestanlığı kabul ederek Gregoryen Kilisesi'nden ayrıldılar. 1850'de İngiltere'nin baskısıyla ayrı bir cemaat olarak Osmanlı Hükümeti tarafından tanındılar. Bu cemaatin Protestan mezhebinin yapısı gereği laik kimseler tarafından yönetilmesi Gregoryen Ermenilerinin üst tabakasında da yeni bir eğilim doğurdu. 1853'te Avrupa'da eğitim görmüş ve Osmanlı Hükümeti'nin güvenini kazanmış bir grup tarafından Ermeni milletinin yönetimi ile ilgili bir nizamname hazırlandı. 1857'de yürürlüğe giren nizamname kısa süreli oldu. 1860'da yeni bir nizamname hazırladılar. Nizamnamenin tartışmalara sebep olması üzerine Ali Paşa tarafından 1862'de Patrik Stefan'a yedi kişilik bir grubun nizamname hazırlanması talimatını verdi. Hazırlanan "Ermeni Patrikliği Nizamnamesi" 18 Mart 1863'te yürürlüğe girdi. (Ortaylı, 1985, 1000)

İstanbul'da Bizans döneminden kalma küçük bir Latin cemaati vardı. Fatih bunların Galata'ya yerleşmesine müsaade etti. Latinler, bir cemaat olarak tanınmadılar. Ancak 1453'te kendilerine verilen bir ahitname ile hak ve yükümlülükleri bildirildi. Fatih döneminde özerklik verilen bir başka cemaat ise Yahudilerdir. Roma ve Bizans döneminde büyük sıkıntılar yaşayan Yahudiler, Türkler ile ilk defa muhtemelen Mezopotamya'da karşılaşmışlardır. Fakat asıl temas Selçuklular döneminde olmuştur. (Güleryüz, 1993, 41) Bizans yönetiminde Anadolu'da yaşayan Yahudiler ve diğer etnik gruplar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile yaşamlarında rahata kavuştular. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra aynı topraklarda kurulan Osmanlı Devleti de Selçuklu geleneğini devam ettirerek tebası olan Yahudilere ve diğer gayrimüslim unsurlara karşı büyük bir hoşgörülle yaklaştı. Osmanlı yöneticileri Yahudileri, Ermenilere ve Rumlara göre daha güvenilir buluyorlardı. Bu sebeple gerek devlet kademelerinde ve gerekse ekonomik alanda Yahudilere daha fazla imkan verdiler.

I. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNE KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YAHUDİLER

1.1. YAHUDİ ADI

İshak oğlu Hz. Yakub'un en büyük oğlunun adı "Yuda" veya "Yehuda" idi. Bu sebepten Hz. Yakub'un on iki oğlunun soyuna ad olarak "Yahudi" de denilir. Böylece hem "Beni İsrail"¹, hem de "Yahudi" denmiştir. Bunlar aynı kavmin insanlarıdır. Filistin'in güney bölgesindeki Yuda, Yehuda Krallığı'nda, bu Yahudi adının bir başka şeklidir ve bir devlet adı olmuştur. Yuda kabilesinden Yahudi adı, İsrail kabilesinden de İsrail adı geliyor. (Tanyu, 1976, 28)

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından beri ülkemizde Yahudiler için kullanılan Musevi adını, Tanyu'ya göre Türkçe bilmeyen Yahudiler kullanmaz ve bunun anlamını da bilmezler. Bundan dolayı, Musa'ya görevi, ona mensubiyeti ifade eden Musevilik, Yahudilerin anlamayacağı bir ad olmuştur. Yahudiler Musa demez "Maşe" derler. İsrail'de Musevi adı bu itibarla bilinmez ve hiç kullanılmaz. Oradaki Yahudi, övünçle "Ani-Yahudi = Ben Yahudiyim" der. Yahudilik böylece hem ırkî hem de dinî bir anlamda, birleştirilerek kullanılmaktadır. (Tanyu, 1976, 28)

Ercan'a göre ise Yahudi ve Musevi terimleri aslında birbirinden farklı olmasına rağmen bugün ikisi aynı anlamda kullanılmaktadır. Musevi terimi, "Musa"nın yaydığı dinden olanlar anlamına gelmektedir ve dünyada bu dinin mensubu olan herkesi kapsamaktadır. Her yönüyle dinsel bir terimdir. Yahudi terimi ise aslında

¹ Sami soyundan gelen ve Filistin'de yaşamış olan Yakub'un ikinci bir adı da "İsrail" dir. Bundan dolayı, Yakub'un soyundan gelenlere, daha sonraki dönemlerde Beni İsrail (İsrailoğulları) adı da verilmiştir. (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999, c.1, 241)

etnik anlam taşıyan bir kelime olmasına rağmen, zamanla anlam değiştirmiş ve Musevi teriminin yerini almıştır. (Ercan, 2001, 63-64)

1.2. YAHUDİLİĞİN KUTSAL KİTAPLARI VE ESASLARI

Yahudilik, kutsal kitabı olan dinlerden biridir. Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat (Tora) tır. Miladi ikinci yüzyılda Tevrat'la ilgili yapılan çalışmalar ve tartışmaların sonucunda Mişna yazılmıştır. Mişna'dan iki buçuk yüzyıl kadar sonra da hahamlar, esaret, miras vs. gibi konular ve Mişna'nın tefsiri üzerinde çalışarak Talmud'u meydana getirmişlerdir.

1.2.1. Tevrat (Tora)

Yahudi öğretilerinin tamamına "Tora" adı verilir. Tora kelimesi, Arapça "Tevrat" ın karşılığı olmakla beraber, anlamı çok daha geniş tutulmuştur. Hem Musa (Maşe)'ya verilen Kitap'ın hem de öğretilerin bütünü'nün adı olmuştur. Tora, "Yazılı" ve Şifahi" olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi Sina Dağı'nda Allah tarafından Musa'ya verilen beş kitabı ve bunun eklerini, ikincisi de Musa'ya atfedilen ve ondan intikal ettiği kabul edilen sözleri ve Tora üzerindeki açıklamaları içine alır ki birincisinin tamlayanı durumundadır. Şifahi Tora olmaksızın yazılı metin açıklanamadığı gibi, birbirini tutmaz ve zıt görünen birçok husus da izah edilemez. (Kutluay, 1965, 114-115)

"Yazılı Tora" deyimi önceleri yalnız Musa'ya vahyedilen ilk beş kitap için kullanılırken bu anlam genişlemiş ve bütün "Ahd-i Atik"² içine almıştır. İbranice'de "Tanah" denilen ve "Tora" , "Neviim" (=Nebiler) ve "Ketuvim" (=Yazılar)

² Türkçe'ye çevirmelerde Yahudilikçe benimsenen kutsal kitaplara "Eski Ahid" (Ahd-i Atik), Almanca "Altes Testamen", Latince "Testamentum", Grekçe "Diatheke", İbranice "Beri" denilmekte ve ittifak, birlik, ittihat, anlaşma, mukavele, sözleşme, antlaşma ...gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bu ahid,akd, sözleşme, daha doğrusu ittifak'ın Tanrı Yehava (doğrusu Yahve) ile İsrail kavmi arasında yapıldığına inanılmakta, ittifak ifadesi Tevrat'ın çeşitli yerlerinde geçmekte ve bu ittifak bozulduğu anda Yahudiler dünyevi cezalara çarptırılmaktadır. (Tanyu, 1976, 37)

kelimelerinin ilk harflerinden meydana gelen Ahd-i Atik'in tamamlanması – takriben M.Ö. 1200-100 arası – bin yıldan fazla sürmüştür. (Kutluay, 1965, 115)

Yahudi inancına göre, Musa Tevra'ı ortaya koymuş, sonra gelen nebiler de kendilerine vahyolunanları tebliğ etmişler, nasihat ve vaazlarda bulunmuşlar ve bunlar yazılmıştır. (Kutluay, 1965, 115) Tevrat'ın gerçek yazılış yılları bilinmemektedir. Bilinen, Tevrat'ın sanıldığı gibi Musa'nın çağında düzenlenmediğidir. Tevrat üzerinde yapılan ilk dil araştırmaları ve anlatılan olayların değerlendirilmesi Tevrat'ın Musa'dan en az dört-beş yüzyıl sonra yazıya geçirildiğini ve düzenlendiğini ortaya koymaktadır. (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999, c.1, 257)

Kur'an 'da Nisa suresi, ayet 46'da "*Yahudilerden bir kısmı kelimeyi yerlerinden değiştirirler....*" denilmektedir. Nisa, 154-155'te kendilerinden sağlam bir söz alınan Yahudilerin bu sözleşmeyi bozmaları, Allah'ın göstergelerini inkar etmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "Kalplerimiz sünnetsizdir" demeleri nedeniyle Allah'ın onların kalplerini mühürlediği yazılmaktadır. (Hamidullah, 2000, 232, 249-250)

1.2.1.1.Tevrat'ın Bölümleri

Tevrat'ın ilk beş bölümü (Tora ya da Torah), Tekvin, Çıkış, Levliler, Sayılar, Tesniye diye adlandırılır; bunların Musa'ya vahiyle indirilen ilk beş kitap olduğuna inanılır. Tevrat'ın ikinci ana bölümü Nebiim (Peygamberler) diye adlandırılır ve Yeşu, Hakimler, I. Samuel, II. Samuel, I. Kral, II.Kral, İşaya, Yeremya, Hezekiel ve on iki peygamber bölümlerini içerir. Üçüncü ana bölüm Ketubim (yazılar) diye adlandırılır ve Mezmurlar, Süleyman'ın Meseleleri, Eyub, Neşideler Neşidesi, Rut, Yerenya'nın Mersiyeleri, Vaiz, Ester, Daniel, Ezra, Nehemya, I. Tarihler, II. Tarihler bölümlerini içerir.³

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanyu, 1976, 43 vd.

1.2.1.2.Tevrat'ın Mevkii

Hız. Musa, tahmini M.Ö. XIII yüzyılda yaşamasına rağmen yakın zamanlara kadar ülkede bulunan en eski İbrani el yazması nüsha M.S. VIII. ve X. yüzyılda yazılmış bir kaynaktır. Bu kaynağın M.Ö. I. yüzyıldaki İbrani metinlere dayandığı, onları ihtiva ettiği ileri sürülmektedir. (Tanyu, 1976, 47)

El yazmalarının eski bir köke gidememesine rağmen Yahudilik'te Tevrat Allah kelamı sayılır ve ibadette en önemli mevkii alır. Beyt Ha-Kneset'te (Mabedde=Sinagog'da, Havra'da) Tevrat yere düşerse, rav (haham) alır, o kimse ve arada bulunanlar – bütün cemaat – 30 gün oruç tutmaya (Sabahtan akşama kadar) mecbur olurlar. (Tanyu, 1976, 52) Tevrat okunurken, başın muhakkak bir takke ile örtülü olması şarttır. Evde veya Beyt Ha-Kneset'te olması fark etmez.

İsrail'in bir anayasası olmayıp başta Tevrat, Mişna, Talmud'a bağlı dini esaslara uyulmakta, böylece Yahudilik inanç, adet ve teamülü esas alınmaktadır. (Tanyu, 1976, 52)

1.2.1.3.On Emir

Mısır'dan çıkan Yahudiler, üç ay sonra Sina Dağı'nın eteklerine varır. Tanrı Musa'yu Sina Dağı'na çağırarak ana "On Emir"i verir.

Yahudiliğin temel prensiplerini meydana getiren on emir şunlardır:

"Ve Tanrı dedi:

Seni Mısır diyarından , esirlik evinden çıkaran Tanrın Yahve benim.

Karşımda başka ilahların (tanrıların) olmayacaktır.

Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sulara olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin, ve onlara ibadet etmeyeceksin; çünkü ben, senin tanrın Rab (Adonai), benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü

nesil (kuşak) üzerinde arıyan ve beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden, kıskanç bir tanrıyım.

Tanrın Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın; çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alması suçsuz tutmayacaktır.

Sabbat gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın; fakat yedinci gün Tanrı Rabbe Sabbat'tır; sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariye ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksın; çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti; bunun için Rab Sabbat gününü mübarek kıldı; ve onu takdis etti.

Babana ve anana hürmet et, ta ki, Tanrın Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.

Katletmeyeceksin.

Zina etmeyeceksin.

Çalmayacaksın.

Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin.

Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına, yahut kölesine, yahut eşeğine, yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.” (Örs, 1996, 106 - 107)

1.2.2. Mişna ve Talmud

Tevrat (=Tora)'nın kanunlarına tam olarak uyulması için belli başlı ailelerin temsilcilerinden ve başında Büyük Kohen'in bulunduğu "Yetmişler Meclisi"ni kurdular, bu meclis İsrail'in dağılışına kadar devam etti. Bunlar "Kitap"ın eski karakterli harflerini değiştirip zamanlarına uydurdular. Gençleri yetiştirmek için açtıkları dini okullardaki öğretmenlere Soferim denirdi. Soferim'in iki görevi vardı. Tevrat'ı açıklamak ve bunun toplum yahut kişi tarafından uygulanmasını sağlamaktı. Bu öğretmenlerin bazı kurallara uygun olarak yaptıkları sistemli tefsirlere "Midraş" adı verilir. Soferimler, Tevrat'ın beş kitabından başka peygamberler (Yeşu, Hakimler, Samuel ve Krallar) sonra üç kitap (İşaya, Yeremya, Ezekyel) ve sonra da on iki peygamber gelir (Hoşea, Amos, Yoel Obadya, Yona,

Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefonya, Haggay, Zekeriya ve Maloki). (Kutluay, 1965, 118)

Tanah bu şekilde meydana getirilirken, bu Kitap'ın Hükümleri üzerinde de çalışmalar oluyor, tartışmalar dolayısıyla hukuk ekolleri, dahi meydana geliyordu. Üzerinde tartışılan ve aslında Tora'nın tefsiri niteliğinde olan bu konular yazılmasa da nesilden nesile aktarılıyordu. Miladi ikinci yüzyılda Yehuda ha- Nasi isimli rabbi tarafından üzerinde tartışılan konular toplanıp "Mişna" adı altında kitap haline getirilmiştir, dili İbranice'dir, altı büyük kısma ayrılmıştır ki, herbirine "Seder" tamamına "Şişa Sedarim" (=Altı bölüm) adı verilmiştir. (Kutluay, 1965, 118-119)

Yehuda ha- Nasi üzerinde tartışılan konuların hepsini toplayamamıştır. Sonradan, dışarıda kalanlar "Baratia" adı altına toplanırlar, Mişna'dan iki buçuk yüzyıl kadar sonra "Toseftaa" (=ilave) adıyla bir araya getirilmişlerdir. Mişna'da bulunmayan birçok meseleler bunda bulunmaktadır. Bunlar arasında esaret, miras v.s. gibi konular yer almaktadır. Hahamlar bir taraftan bunlar, diğer taraftan Mişna'nın tefsiri üzerinde çalışarak "Talmud" u meydana getirmişlerdir. Talmud çalışmaları Babil'de esarete olanlar ve Yeruslaim'de kalanlar arasında devam ettirildiği için "Baveli" (Babili) ve "Yeruslaimi" olarak iki tane meydana gelmiştir. Talmud'a "Gmara" da denilir. (Kutluay, 1965, 119)

Her iki Talmud'un içerdikleri konular, tarih bakımından M.Ö. III. yüzyıldan başlayıp, M.S. V. yüzyıla kadar sürer. V. yüzyıldan sonra Talmud'a bir ekleme, bir açıklama yapılmamış ve Talmud İbrani dilinde "töre" anlamına gelen "Tora" niteliğinde değişmez bir yasa olarak kalmıştır. (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999, c.1, 295) Talmud'un kitap halinde basılışı 1522-1523 yıllarında Venedik'tedir.

1.3. TÜRKLERİN YAHUDİLERLE İLK TEMASLARI

Yahudiler, Türklerle ilk defa muhtemelen Mezopotamya'da karşılaşmışlardır. Fakat asıl temas Selçuklular döneminde olmuştur. (Güleryüz, 1993,

41) Bizans yönetiminde Anadolu'da yaşayan⁴ Yahudiler ve diğer etnik gruplar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile rahata kavuştular. Çünkü Anadolu'nun yeni hakimi olan Selçuklular, Yahudilere ve diğer dini gruplara, ödedikleri bir vergi karşılığında, dini görevlerini yerine getirmelerine, örf ve adetlerine göre yaşamlarına müsaade ettiler. Bu durum Yahudilerin Bizans ülkesinden kaçarak Selçuklu yönetimine girmelerine neden olmuştur. (Sharon, 1982, 19)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinin döneminde Yahudiler muhtemelen, Bizans zulmüyle Türklerin yumuşak siyaseti arasında bir geçiş dönemi yaşamışlar ve eylemsiz bir yaşam sürdürmüşlerdir. Karaman Beyliği'nin başkenti Konya'da, Hamitoğulları'nın topraklarında Antalya'da; Menteşe Beyliği'ne bağlı Milas'ta, Candaroğulları'na bağlı Samsun, Sinop ve çevresinde, Aydınoğulları'na bağlı Tire kasabasında Yahudi cemaati varlığına dair kanıtlar bulunmaktadır. (Sharon, 1982, 20; Çolak, 2003, 14)

1.4. OSMANLI DEVLETİ VE YAHUDİLER

1.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Yahudiler

Görüldüğü gibi Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, bölgede 1600 yıldan beri Yahudi cemaatleri yaşamakta ve çevre ulusları bu toplumun kültüründen etkilenmekteydiler.⁵

Osmanlı padişahları, yeni fethettikleri toprakları şenlendirmek için Müslim, Gayrimüslim ayrımı yapmaksızın savaş esnasında kaçmış olanları davet etmişlerdir.

⁴ Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul, Van, Afyonkarahisar, Gelibolu, İzmit, Sinop, Amasya, Tokat, Kasaba, Tarsus, Çankırı'da Yahudiler yaşamaktadırlar. (Galanti, 1947, 14-15)

⁵ Osmanlı Devleti'nin çekirdeği olan yörelere bakıldığında, gerek eski Yunan şehirlerinde, gerekse Bizans'ta hatırı sayılır Yahudi cemaatleri bulunduğu görülür. Örneğin Anadolu'da keşfedilen en eski havra (Yahudi ibadet yeri) Sardis (Sart)'te M.Ö. V. yüzyıla aittir. Bizans döneminde ise, Jüstinyen'den itibaren bir çok hükümdarın tüm çabalarına rağmen Yahudi toplulukları yaşamlarını sürdürebilmişlerdir ve 1170 dolaylarında Ortadoğu'da bulunan İspanya Yahudisi gezgini Tuleda'lı Benjamin imparatorluğun birçok yerinde cemaatlere rastladığını kaydetmiştir. (Schick, 1986, 36)

Sharon'a göre Osmanlı hükümdarları, imparatorluğun kuruluş yıllarında kayda değer bir ileri görüşlülük göstererek, savaşlar sırasında kaçan halkın ve özellikle Yahudilerin geri dönmelerini sağlamak için tedbirler almışlardır. Başka bir deyişle Osmanlılar, Yahudilerin ticaret, sanayi, maliye, idare ve bilim alanlarında önemli elemanlar olduklarını ve kurulmakta olan imparatorluğun temellerinin sağlamlaştırılmasında yararlı olacaklarını anlamışlardır. (Sharon, 1982, 21) Bize göre Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki hükümdarların topraklarını şenlendirmek için yaptıkları davetlerde özellikle Yahudilerin çağrılmasına yönelik tedbirler alınmamıştır.

Fethedildiği zaman tamamen boşalmış olan Bursa'ya Orhan Bey'in çıkardığı davet üzerine, özellikle Şam Yahudileri ve Bizans İmparatorluğu'nun çeşitli yönlerinde çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudilerin bir çoğu göç ederek yerleşmişlerdir. (Eroğlu, 2000, 110) Bursa'da Yahudi nüfusu çoğalınca, onların ibadet etmeleri için bir sinagoga ihtiyaç duyulmuştur. Orhan Bey bir fermanla, sinagog yapılmasına izin vermiş ve Bursa'da bir sinagog⁶ inşa edilmiştir. (Sharon, 1982, 26)

Bursa Yahudileri, âdet ve geleneklerini daha iyi koruyabilmek için, kendilerine özel bir mahalle tahsis edilmesini istemiştir. Onların bu istekleri padişah tarafından kabul edilmiştir. Yahudi mahallesi adıyla bir mahalle kurulmuş ve Yahudiler bu mahalleye yerleşmiştir. (Eroğlu, 2000, 110; Sharon, 1982, 22)

Orhan Bey zamanında Bursa ve çevresine hakim olan Osmanlı Devleti'nin sınırları, I. Murat (1362 – 1389) zamanında genişlemeye devam etmiştir. Özellikle Trakya'da bir çok yer fethedilmiştir. Bu fetihler sonucunda ele geçen yerlerde yaşayan Yahudiler de tabii olarak Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiştir.

Sultan I. Murat, Edirne'yi aldığı anda, orada fakirlik içinde yaşayan bir Yahudi cemaati ile karşılaşmıştır. Osmanlı'nın gelişini kurtuluş olarak gören

⁶ Etz Hayim adı verilen bu sinagog Türkiye Yahudilerinin en antik, en önemli sinagogudur ve bugün hâlâ ayaktadır. (Eroğlu, 2000, 110)

Yahudiler, yüzyıllar boyunca Bizans hakimiyetinde yaşadıklarından dolayı kendi dillerini unutmuşlardı. Edirneli Yahudiler Yunanca'dan başka dil bilmediklerinden Bursalı dindaşlarından bazılarını Türkçe'yi öğretmenleri için kentlerine getirtmişlerdir. (Sharon, 1982, 22)

Türklerin adalet ve hoşgörüsü, Yahudiler için Türk topraklarını çekim merkezi haline getirmiştir. Yüzyıllardır gördükleri zulümden dolayı bunalmış olan Yahudiler; Sofya, Niş, Larissa (Yenişehir)'dan ayrılarak Türklerin eline geçen Varna, Rusçuk gibi Balkan şehirlerine göç etmişlerdir. Franco bunu şu şekilde nitelemiştir: “*Hilalli bayrağın adalet ve hoşgörüyü hakim ettiği yerler.*” (Eroğlu, 2000, 111)

Bu dönemde Edirne'nin başhahamı bütün Osmanlı topraklarındaki Yahudiler üzerinde otorite hakkı kazandı Edirne'de kurulan din akademisi (Yeşiva) imparatorluğun her yanından öğrenci çeken bir Yahudi eğitim merkezi haline geldi. Hatta Macaristan, Polonya ve Rusya'dan Yahudi gençler bu Yeşiva'da eğitim görmek için gelmeye başladılar. (Sharon, 1982, 22)

Yıldırım Bayezit dönemi (1389-1402) Yahudileri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemden sonra Osmanlı Devleti “Fetret Devri” ni yaşamıştır. Yıldırım Bayezit'in Ankara Savaşı'nda (1402) Timur'a esir düşmesinden sonra, oğulları arasında taht kavgası başlamıştır. Bu mücadelede Çelebi Mehmet galip gelmiştir. Bu dönemin en önemli olayı bir Yahudi dönmesi olan Torlak Kemal'in Şeyh Bedreddin İsyanı'ndaki rolüdür. Asıl adı Samuel olan bu Yahudi dönmesi, Torlak Kemal adıyla şöhret bulmuştur. Manisa ve çevresinde kendi düşüncelerini Simavnalı Bedreddin'in düşünceleriyle karıştırarak, Şeyh Bedreddin'in halifesi Börklüce Mustafa ile beraber, Bedreddin adına isyana girişmiştir. Sonuçta isyan bastırılmış, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa idam edilmiştir.⁷

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz Eroğlu, 2000, 112 vd.

Fetret Devri'ni atlatan Osmanlı Devleti, Sultan II. Murat döneminde (1421-1451) de topraklarını genişletmeye devam etmiştir. Sultan II. Murat Yahudilere karşı çok olumlu bir tutum takınmış ve zamanın en büyük tıp bilginlerinden olan İshak Paşa'yı hekimbaşı (saray doktoru) atamıştır. II. Murat ayrıca, İshak Paşa ve ailesini bütün vergilerden muaf kılan bir ferman çıkarmıştır. Bundan sonra Yahudilerin hekimbaşılığı gelenek boyutu kazanmış ve birçok Yahudi tıp uzmanı Bâbiâli'de görev yapmıştır. (Sharon, 1982, 24)

II. Murat Yahudilere ilk kez değişik giyisiler giymelerini emreden padişah'tır. Diğer Gayrimüslimler gibi esvaplar giyinecekler ve başları sarıklı olacaktı. (Besalel, 1999, 21)

Sharon, Sultan II. Murat'ın gayrimüslimlerden oluşan birlikler kurduğunu, bu birliklere zamanla birçok Yahudinin de katıldığını ve bunların uzun yıllar Osmanlı kuvvetlerinde hizmet gördüklerini yazmaktadır. Rozanes'e göre bu birliklere katılmak istemeyenler bir bedel karşılığı askerlikten muaf kılınmışlardır. (Sharon, 1982, 24)

1430 yılında Orta Avrupa'daki iki Eşkanazi⁸ din adamı Edirneli Eşkanazi hahamı Rabi Yitzhak Tsarfati'yi ziyarete geldiklerinde Osmanlı'daki Yahudilerin yaşam koşullarını görmüşlerdir. Orta Avrupa'da Hıristiyan zulmü altında yaşayan Yahudiler için Osmanlı topraklarına gelmenin bir çözüm olabileceğini düşünmüşlerdir. Rabi Yitzhak Tsarfati'ye başvurarak Orta Avrupa'daki cemaatlere bir mektup yazarak, Osmanlı'ya gelmeleri için çağrıda bulunmasını istemişlerdir. Rabi Yitzhak Tsarfati 1430 yılında Orta Avrupa Yahudilerine bir mektup yazarak Osmanlı'ya gelmeleri için çağrıda bulunmuştur. (Sharon, 1982, 28) Hamambaşı'nın mektubunda,⁹ Avrupa'daki Yahudilerin çektiği ızdırabı bildiğini, kendisinin de Almanya'da doğup yetiştiğini, ancak yerinden yurdundan kovulduğunu, buna karşılık Türk topraklarının Yahudiler için bir barış ve huzur ülkesi olduğunu

⁸ Eşkanazi (Aşkenazi): Orta Avrupa'nın bir bölümüyle Doğu ve Kuzey Avrupa'da yerleşmiş olan Yahudileri kapsayan bir tanımdır.

⁹ Mektubun tam metni için bkz. Shaw, 1999 , 308.

yazdığını görüyoruz. Ayrıca Hahambaşıya göre, Türk ülkesinde Yahudilerin yakınacağı hiçbir şey yoktu, ağır vergiler altında ezilmiyorlardı, özgürce ticaretle uğraşabiliyor, dahası aşağılanmıyorlardı. Her şey bol ve ucuzdu. (Yetkin, 1992, 30) Bu mektuptan da anlaşılacağı gibi Osmanlı topraklarındaki Yahudilerin yaşantıları, Orta Avrupa'daki Yahudilerin yaşantılarına göre hayli iyidir.

1.4.2. Fatih Sultan Mehmet ve Yahudiler

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethedince gayrimüslimleri müesseseseleştirmiş, onları kendi iç idarelerinde serbest bırakmıştır. Bu hareketiyle, gayrimüslimlerin daha önce de kullandıkları haklarını ve devlete karşı görevlerini sistemli bir hale getirmiştir. Gayrimüslimlerin ruhani liderlerine, hak ve görevlerini gösterir beratlar vermiştir. Georgios'u Rum Ortodoks Patriği, Hovakim'i Ermeni Patriği, Bizans döneminde hahambaşı olan Moşhe Capsali'yi Yahudilerin dini ve sosyal işlerinde yetkili kişi yaptı.

Lewis'e göre Moşhe Capsali, bütün imparatorlukta Yahudilerin değil yalnız İstanbul'daki Yahudilerin temsilcisiydi. (Lewis, 1999, 148) Shaw'a göre ise Capsali'nin ülkedeki bütün Yahudileri temsil etmesine rağmen onların cemaatler halinde yaşamaları ve Yahudilikte dini hiyerarşinin olmayışı sebebiyle bu durum daha sonra devam etmemiştir. (Shaw, 1999, 309-310)

Yahudiler İstanbul'un fethi sırasında tarafsız kalarak dolaylı şekilde Türklere yardım etmişlerdi. Fakat gerek sur içindeki Yahudilerin gerek Galata'daki Yahudilerin Türklere doğrudan yardım etmesi mümkün değildi. (Galanti, 1947, 33) Fatih bir fermanla kuşatma sırasındaki yardımlarına karşılık, Yahudilere din ve vicdan özgürlüklerini vaat etti.¹⁰ Ayrıca mevcut sinagogların tamir edilebileceğini,

¹⁰ Galante, 1947, 33-35'te bu fermanın suretini aktardığını belirtmiştir. Eryılmaz'a göre Fatih'in fethinden sonra Yahudilere verdiği ferman daha sonraki yıllarda kaybolduğu için bu konuda çeşitli ihtilaflar meydana gelmiş ve Yahudilere tanınan ahd ve emana aykırı bazı hareketler görülmüştür. Bunun üzerine 1538 (H.945) yılında o tarihte hayatta bulunan 115 ve 117 yaşlarında iki Müslüman "nefer" in müfettişlerin huzurundaki şahadetleri ve buna dayalı verilen fetvalarla amel oluna gelmiştir. (Eryılmaz,1996, 36)

evlerin sinagoga dönüştürülebileceğini ancak kesinlikle yeni ibadethane inşa edilemeyeceğini ilan etti. (Sharon, 1982, 25; Gülerüz, 1993, 50)

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, ülkenin her tarafına adamlar göndererek isteyenlerin gelip İstanbul'a yerleşebileceğini, evlere, bağlara, bahçelere sahip olabileceğini ilan etmiştir. Ancak Aşıkpaşaoğlu'na göre İstanbul'a istenildiği ölçüde gelen olmamıştır. Bunun üzerine padişah, kadınlara ve subaşılarına emir göndererek zengin ve yoksullardan haneler göndermelerini istemiştir. (Aşıkpaşaoğlu, 1970, 157)

Fatih, İstanbul'a yerleşmek üzere sadece Müslümanları değil, Gayrimüslimleri de davet etmiştir. Sharon'a göre:

“Fatih’de Yahudilerin teknik yeteneklerini küçümsememiş ve yeni İmparatorluğun kalifiye eleman ihtiyacını gözden kaçırmamıştır. Bu nedenle kenti alırsa almaz güvenilir bir milletin yerli Rum unsurlarına karşı dengeleyici bir rol oynayacağı düşüncesinden hareketle, Yahudileri kente yerleşmeye davet etmiş ve bu amaçla imparatorluk kentlerine tamimler yollayarak, İstanbul’un Yahudilere açık olduğunu ilan etmiştir. Hatta II. Mehmet, buraya yerleşecek Yahudilere evler, tarlalar, bağlar ...vaad etmiştir.” (Sharon, 1982, 27) Sharon'un bu yorumuna karşılık yapılan davetin sadece Yahudiler için olmadığı açıktır.

Aşıkpaşaoğlu'nun naklettiğine göre, Fatih Türkleri de İstanbul'a yerleşmeye davet etmiş, hatta onları zorlamıştır. Ayrıca Fatih, fetihten sonra Anadolu'nun ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden farklı milletlere mensup birçok aileyi İstanbul'a yerleştirmiştir. Üsküp'ten getirttiklerini Üsküp Mahallesi'ne, Mora'dan İzmir'den getirttiği Rum ailelerini Fener'e, Safed ve Selânik'ten getirttiği Yahudileri Hasköy'e yerleştirmiştir. (Eroğlu, 2000, 119; Mantran, 1985, 235)

Fatih Sultan Mehmet döneminde bazı Yahudiler toplum içinde önemli etkiye sahip olmuştur. Bunlar haham Maşe Capsali, ünlü hahamlara hocalık yapmış olan Mardehay Komtino ve Hekim Yakup'tur.¹¹

1.4.3. Osmanlı Topraklarına Yapılan Yahudi Göçleri

XIV. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan Yahudiler oldukça rahat bir yaşam sürerken aynı dönemde Bohemya, Avusturya ve Polonya'da bulunan Yahudiler sistemli bir zulme tabi tutuluyorlardı. Bundan dolayı, gerek Polonya, Bohemya ve Avusturya'dan gerek Fransa, Macaristan, Sicilya gibi ülkelere kaçan Yahudiler XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Edirne ve Selânik gibi şehirlere göç etmeye başladılar. (Güleryüz, 1993, 55)

İspanya Yahudileri, Müslümanların burada hakim olduğu dönemde refah içinde yaşarken, İspanya'nın Hıristiyanların hakimiyetine geçmesiyle birlikte zulüm görmeye başladılar. 1496'da Kastilya Kraliçesi İsabella ile Aragon Kralı Ferdinand evlendiler. Böylece iki krallık birleşti. Önceleri milli bütünlüğe karşı bir tehdit olarak gördükleri Yahudilere iyi davrandılar. Fakat bir müddet sonra Yahudilere karşı sert bir tavır takındılar. Yahudilerden dinlerini değiştirmelerini istediler. Aynı tavrı Müslümanlara karşı da izlediler. Bir kısım Yahudi Hıristiyanlığı kabul ederken bir kısmı kabul etmedi. Bunlar ölüm cezasına çarptırıldılar. Ölümünden kurtulmak isteyenler Hıristiyanlığı kabul etmiş gibi göründüler. Zorla dinleri değiştirilen Yahudiler, konversa (dönme) oldular, fakat gizlice dinlerini sürdürdüler, üstelik imparatorluk yönetiminde önemli mevkilere getirildiler. (Baselel, 1999, 23)

31 Mart 1492'de Kraliçe İsabella ve Kral Ferdinand "Kovma Fermanı" nı imzaladılar. Bugün orijinali Madrid Milli Kütüphanesi'nde bulunan fermanda; *"Krallık sınırı içinde yaşayan Yahudilerin, karılarının, çocuklarının ve hizmetkârlarının yaşları ne olursa olsun ... Temmuz ayı sonuna kadar ülkeyi terk etmeleri ve bir daha ... dönmemeleri ..."* isteniyor ve bütün Yahudilerin ülkeden

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sharon, 1982, 26 vd; Eroğlu, 2000, 120 vd

kovulmaları emrediliyordu. Bu süre içinde tüm mallarını elden çıkarmaları için kendilerine güvence veriliyor, altın, gümüş, para ve ihracı yasaklanmış mallar ile yiyecekler dışında kalan malların kara ve deniz yoluyla ülke dışına çıkarılmasına müsaade ediliyordu. Çaresiz bir şekilde bir gün geri dönecekleri umuduyla İspanya'dan ayrılan Yahudilerin sayısı hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Fakat tarihçilerin genellikle birleştikleri rakam 120 bin civarındadır. (Güleryüz, 1993, 59 vd.) Bunların bazıları Hollanda, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya giderken bir kısmı da Osmanlı topraklarına sığındılar. (Schick, 1986, 293)

Osmanlı Devleti'ne sığınanlar büyük coşkuyla karşılandılar. II. Bayezit (1481 – 1512), vilayetlere gönderdiği bir ferman ile Yahudilere çok iyi davranılmasını, ihtiyaçlarının karşılanmasını bu emre karşı çıkan devlet memurlarının cezalandırılmasını istedi. (Galanti, 1947, 23; Eroğlu, 2000, 126) İspanya'dan gelen Yahudiler Edirne, İstanbul ve Selânik'e yerleştirildiler. (Güleryüz, 1994, 404) Bu arada, dindaşlarının Osmanlı topraklarında iyi karşılandıklarını gören Avrupa'daki Yahudiler zulüm gördükleri Macaristan, Doğu Avrupa, Kırım ve Asya'nın çeşitli yerlerinden Osmanlı Devleti'ne geldiler. (Schick, 1986, 293) Hatta İspanya'dan Portekiz'e giden Yahudiler buradan da kovulunca Osmanlı Devleti'ne göç ettiler. (Eroğlu, 1986, 293) Bunlar; İstanbul, Edirne, Selânik, Bursa Amasya, Tokat başta olmak üzere çeşitli yerlere yerleştirildiler. Böylece kısa süre içinde İstanbul, Avrupa'nın en büyük Yahudi topluluğunun merkezi, Selânik ise adeta Yahudi kenti haline dönüştü. (Özdemir, 2000, 11)

1.4.4. 1492'den XIX. Yüzyıla Kadar Osmanlı Yahudileri

1492'de İber Yarımadası'ndaki Yahudilerin Osmanlı topraklarına gerçekleşen büyük göçünden, Osmanlı'nın gerileme devrine kadar geçen dönemde Yahudiler oldukça rahat bir yaşam sürdürdüler. Osmanlı idarecilerinin, devletin kuruluşundan itibaren mali ve ticarî alanlarda yetenekli Yahudilerden yararlandıklarını görüyoruz. 1492'de İber Yarımadası'ndan gelen Yahudiler Osmanlı topraklarında kendi mesleklerini icra ettiler. Böylece Osmanlı ekonomisine katkıda bulundular. Hatta II. Bayezit: “ *Bu krala (Ferdinand) nasıl akıllı ve uslu Fernando*

diyebiliyorsunuz? Kendi ülkesini yoksullaştırıyor ve benimkini zenginleştiriyor.” demiştir. (Güleryüz, 1994, 404) Yeni gelen Yahudiler gerek İstanbul’da ve gerek diğer şehirlerde gruplar halinde yerleştiler. Geldikleri bölgenin adıyla burada sinagoglar kurdular. Yerli Yahudiler, yeni gelenlere maddi ve manevi büyük yardımlarda bulundular. Böylece onlar da kısa süre içinde yeni çevrelerine uyum sağladılar ve gelişmeye başladılar. (Güleryüz, 1994, 404)

Osmanlı Devleti’nde özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Yahudilerin önemli devlet kademelerine getirildiklerini görüyoruz. Josef Nasi, Salaman Ben Natan Eşkanazi, Salame Aben Yaeş, Ester Kira bunlardan bazılarıdır.¹² “Amon“ ya da “Haman” adıyla anılan İspanya göçmen ailesi yetiştirmiş olduğu ünlü tıp doktorlarıyla isim yapmıştır. II. Beyazıt ve I. Selim’e doktorluk yapan Josef Amon, O’nun oğlu Moşe Amon ve torunu Josef Amon ardından oğlu Yitzhak gibi önemli isimler bu aileden yetişmiştir. Moşe Amon ve oğlu Josef hekimbaşılığa getirilmişlerdir. Amon ailesi Osmanlı sarayına yaptıkları hizmetlerden dolayı bütün vergilerden muaf tutulmuşlardır. (Sharon, 1982, 32)

Osmanlı sarayına hizmet eden bir başka aile Nasi ailesidir. Josef Nasi ile Grasya Nasi (Josef Nasi’nin teyzesi ve kayınvalidesidir.) bu ailenin önde gelen isimleridir. Bu aile Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde padişahlara yakındırlar ve sarayda hayli itibara sahiptirler. Josef Nasi Tiberya’da bir Yahudi yerleşimini kurma çalışmalarına Kanuni’de izin alarak başlamıştır.¹³

Osmanlı Yahudileri diploması ve hekimlik dışında tercümanlık, eczacılık, çeşitli zanaat alanlarında ve mali konularda da kendilerini göstermişlerdir. (Özdemir, 2000, 12) Avrupa’dan göç eden Yahudiler yabancı dilleri bilmekte, yanlarında getirdikleri eserlerle de eczacılık ve tıp alanlarında Osmanlı’daki meslektaşlarından daha fazla bilgiye sahip olmaktadır.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Eroğlu, 2000, 136 vd.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eroğlu, 2000,132 vd.; Sharon, 1982, 33 vd.

XIV. yüzyılın sonlarından itibaren ticari alanda etkinliği ele geçiren Yahudiler, II. Selim zamanında Osmanlı ticaretini ve gümrük vergilerinin toplanmasını kontrolleri altına alabilecek seviyeye yükseldiler. Yahudiler, gümrük vergilerini açıkça veya bir devlet memuru kisvesiyle tahsil ediyorlardı. Yahudilerin mali durumları klasik dönemde öylesine iyiydi ki zaman zaman yabancı tüccarlar Osmanlı topraklarında ticaret yapabilmek için kendilerine başvuruyorlardı. Nakit sıkıntısı çeken yabancı tüccarlar yüksek faiz istemelerine rağmen bu hususta sık sık Yahudilerden yardım alıyorlardı. Yahudiler, ayrıca bankerlik ve sarraflıkla da meşgul oluyorlardı. Yahudilerin Rumlar ile birlikte Osmanlı Devleti'nde tercümanlık da yaptıklarını görüyoruz. Bu durum onların Avrupalılar ile yakınlaşmalarına sebep olmuştur. (Mantran, 1985, 237)

XVI. yüzyılda gayrimüslim unsurlar içinde Yahudiler ticaret ve zenaatin pek çok kolunda üstünlüğü ele geçirdiler. Avrupa dillerini bilmeleri, İberya Yarımadası'nda ve İtalyan üniversitelerinde eğitim görmeleri, Batı Avrupa'daki diğer Yahudiler ile irtibat halinde olmaları onlara tıp, diplomasi ve mali konularda Müslüman ve Hıristiyan unsurlar arasında belirgin bir üstünlük sağladı.¹⁴ 1492'de İspanya'dan gelen Yahudiler 1494'te İstanbul'da kurdukları matbaada Yunanca, Latince, İspanyolca, İtalyanca ve İbranice eserler basıp yayınladılar.¹⁵ Osmanlı Yahudilerinin ekonomik, kültürel ve diplomasi alanındaki bu etkinlikleri XVII. yüzyılın sonlarından itibaren zayıflamaya başladı. Kendini yenilemeyen cemaat Avrupa'dan yapılan göçlerin durması ile gelişmelerine katkıda bulunacak yeni buluş ve fikirlerden mahrum kaldı. Doğu Avrupalı Yahudilerin göçleri hâlâ devam ediyordu. Ancak kendilerinden kültürel düzeyi düşük olan bu Yahudiler Osmanlı Yahudilerine bir şey kazandırmıyordu. Bütün bu gelişmeler onların Avrupa ile olan temaslarını azalttı. Dolayısıyla artık Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden haberdar olamadılar. Yahudilere her zaman diğer gayrimüslim unsurlardan daha fazla değer veren Osmanlı idarecilerinin bu tercihleri devletin güçsüzleşmesiyle beraber önemini kaybetti. Yahudilerin kontrollerinde bulundurdukları alanları da

¹⁴ Sharon, 1982, 30'da XVI. yüzyılı Osmanlı Yahudileri için "Altın Dönem"; Shaw, 1999, 316'da bu dönemi "Altın Çağ" olarak nitelemektedirler.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sharon, 1982, 88 vd.

Ermeniler ve Rumlar ele geçirmeye başladılar. Yabancı devletler de Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini dindaşları olan Rumlar ve Ermeniler vasıtasıyla sürdürmeye başladılar. (Köni, 1992, 24)

Yahudi cemaatinin gerilemesine neden olan bir başka olay da XVII. yüzyılın sonlarında yaşanan Sabetay Sevi Olayı'dır. Bu hareketin başlıca sebeplerinden biri XVII. yüzyılda dünya Yahudilerinin yaşadıkları sıkıntılardır. Avrupa'da yaşanan Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sırasında Yahudilerin yaşadıkları şehir ve kasabalar yakılıp yıkılmıştı. 1648'de Polonya'da Chmielnick'in Yahudi katliamı başlamıştır. Yahudiler bu eziyet ve sıkıntılar sonucunda eski kaynakları incelemeye başladılar. Bu eserlerde "Mesih" in geliş zamanı ve belirtileri gösterilmektedir. Onlara göre gelecek olan "Mesih" kovulmuş olan Yahudileri toplayacak ve Yahudilerin atalarının yurduna dönmelerini sağlayacaktır. (Küçük, 1997, 235) Bu olayın diğer bir nedeni ise Safed'de gelişen manevi yenilenme ile Kabbala'nın ¹⁶ Yahudilerin yaşamında etkili hale gelmesidir. (Derviş, 1986, 329) Yahudiler arasında Kabbala'nın gelişimini ile birlikte "Mesih" fikri de gelişmiştir. Bu durum Sabetay Sevi hareketinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde büyük siyasi çalkantılar baş göstermiştir. Osmanlı ordusunun cephelerde üst üste aldığı yenilgiler, iç isyanlar ve Anadolu'da yaşanan kargaşa birleşince Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerde birer kurtarıcı beklemeye başladılar. Osmanlı Devleti'nin bu durumu Sebatay Sevi¹⁷ için uygun bir ortam oluşturmuştur, O da bu durumu kullanmıştır.

¹⁶ Kabbala: İbranice gelenek anlamına gelir. Yahudi dininin mistik bir yaklaşımla açıklama biçimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örs, 1966, 338 vd.

¹⁷ Sebatay Sevi adı bazı kaynaklarda Sebatay Levi, Sebatay Tsvi olarak kaydedilmektedir. Sebatay Sevi, 1626'da İzmir'de doğdu. 18 yaşında iken haham oldu. Sevi 1642-1648 yılları arasında inzivaya çekilir. Bir takım ruhi bunalımlar geçirir. O'nun hayatı boyunca devam eden bu ruhsal problemleri müridleri tarafından dini kavramlarla açıklanmıştır. 1646 ile 1650 yılları arasında İzmir'de iki kez evlenir. Dini kuralları ihlal edici davranışlarda bulunması üzerine 1651'de İzmir'den sürüldü. Gittiği Rumeli'de çeşitli illeri dolaştı. En son gittiği Selânik'ten "on emri" çiğnedi gerekçesi ile sürüldü, İstanbul'a gitti. Bir müddet sonra aynı sebeple buradan da sürüldü. Bunun üzerine İzmir'e döndü 1662'de Kudüs'e yerleşti. Kısa bir süre sonra Kudüs temsilcisi olarak Kahire'ye gönderildi. 1664'te Kahire'de evlendi. Bu arada içinde bulunduğu ruhi bunalım O'nun kendini mesih olarak görmesine sebep oldu. 1665'te Gazze'de mesihliğini ilan etti. (Derviş, 1986, 329-334)

Sabetay Sevi 31 Mayıs 1665'te Gazze'de mesihliğini ilan etti. Kısa süre içinde mesihliği etrafa yayıldı. Bu durumdan rahatsız olan hahamlar O'nu Kudüs Kadısı'na şikayet ettiler. Fakat Sabetay, Kudüs Kadısı'nı ziyaret ederek gönlünü aldı. Sabetay daha sonra İzmir'e geldi ve burada da ikinci kez mesihliğini ilan etti. Sabetay'ın taraftarları çoğalınca artık dualardan padişahın adı çıkarıldı. Bunun yerine, İsrail Kralı Mesih Sebatay Sevi için dualar okunmaya başlandı. (Derviş, 1986, 331) Bu durumdan rahatsız olan Osmanlı hükümeti Sabetay Sevi'yi tutuklama kararı aldı. 6 Şubat 1661'da Sabetay Sevi İstanbul'a gelişi sırasında tutuklandı. Bir müddet İstanbul ve Girit'te hapsedildi. Sabetay Sevi 15 Eylül 1666'da Divan huzuruna çıkartıldı. Yargılandıktan sonra kendisinden ölüm ile Müslümanlık arasında bir tercih yapması istendi. Bu konuda değişik görüşler olmakla beraber genel görüş O'nun görünürde İslam'ı kabul ettiği yönündedir. (Zorlu, 1992, 162)

Sabetay Sevi'nin İslamiyet'i kabul ettiği şeklindeki haberler müridlerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunların bir çoğu Mesih'in İslamiyet'i kabul etmediğini, sadece halkını kurtarabilmek için Müslüman olmuş gibi davrandığını savunmuşlardır. Sabetay Sevi'nin İslam'ı görünüşte kabul ettiği Osmanlı yöneticilerinin gözünden kaçmamış ve kendisi tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. (Zorlu,1992, 162)

Hahamlar Yahudi toplumunda meydana gelen bu olayı hazmedemediler. Yahudi cemaatinde meydana gelen bölünmeyi ortadan kaldırabilmek için yoğun çaba saffettiler. Bu olayı bir utanç vesilesi olarak kabul edip, örtbas etmeye çalıştılar. Ancak Yahudi cemaatindeki bölünme engellenemedi. Müridleri, Sabetay Sevi'nin emriyle kutsiyet kazandığına inandıkları Selânik'e göç ettiler. 1924'e kadar yaşamlarını burada devam ettiren Sabetaycılar kendi içlerine kapandılar. (Derviş, 1986,332) Dışa karşı Müslüman gözükten Sabetaycılar, gerçekte gizli bir şekilde kendi inançlarının gereğini yerine getirmişlerdir. (Özdemir, 2000, 17)

Yahudilerin yaşadığı bu olay cemaatin ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Yahudiler, hiçbir zaman Sabetaycıları Yahudi olarak kabul etmemişlerdir. Ekonomik ve kültürel olarak bir zayıflama dönemine girmiş olan Yahudiler, utanç verici

buldukları bu olayın etkisi ile sürekli içlerine kapandılar ve neticede kapalı bir toplum haline geldiler. Bu durum doğal olarak onların Batı'da meydana gelen gelişmeleri takip edememelerine ve XIX. yüzyıla gelindiğinde çağın gerisinde bir topluluk olmalarına sebep olmuştur. (Özdemir, 2000, 17)

1.4.5. Yahudilerin Yerleştikleri Yerler

Türkler, Yahudilerle Selçuklu döneminde karşılaşmışlardır. Selçukların Anadolu'ya girmesi ile, Bizans zulmünden kaçan Yahudiler, Türklerin topraklarına yerleşmişlerdir. Ankara, Amasya, Tokat'ta Yahudiler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, Balkan şehirleri, Ege Bölgesi, Ege Adaları, Anadolu'nun bazı şehirleri, Selânik, İstanbul, Safed, Bursa, Şam ve Kahire'de yerleşmiştir. Devletin Avrupa yakasında Yahudi nüfusunun yoğunluğu daha fazla olmuştur. Özellikle, Selânik'e gelen göçmenlerin bazıları, bir müddet sonra buradan çevre illere dağılmıştır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde Yahudilerin yaşadığına dair bir çok belge vardır. Bu belgelere göre Şam'da, İskenderiye'de Bağdat'ta Halep'te Yahudiler bulunmaktadır. (Eroğlu, 2000, 94 vd.)

Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde Yahudilerin yaşadığı görülmektedir. Fakat Yahudiler, buldukları şehirlerde nüfus yoğunlukları ile orantılı olarak etkili olabilmiştir. Yahudilerin etkili olduğu en önemli şehirler, Selânik, İstanbul, Safed, İzmir ve Bursa'dır. Bu şehirlerdeki Yahudilerin nüfuslarının çok olması sebebiyle, toplum hayatında etkileri daha çok olmuştur. (Eroğlu, 2000, 96)

1.4.5.1. İstanbul'daki Yahudiler

Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden biri de İstanbul'dur. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde orada Rabbani ve Karai Yahudilerle karşılaşmıştır. Fatih, fetihten sonra Yahudileri dini uygulamalarında serbest bırakmış, Hahambaşı Rabbi Moşe Capsali'yi Yahudi cemaatinin başkanı olarak tanımıştır.

İstanbul'da fethinden sonra çoğunluğu Haliç kıyılarında olmak üzere 17 Yahudi mahallesi sayılmaktadır: Balıkpazarı, Bahçekapı (ikisi de Eminönü'nde), Acemoğlu (Yemiş iskelesi civarında) Karaşemsi ve Timurtaş (Tahtakale yakınında), Unkapanı, Balat vd.; biraz daha uzakta bir grup Yahudi, o zamanlar Edirnekapı yakınlarına yerleşmiştir. XVI. yüzyıl süresince, Türklerin o zamanlar Yahudi kapısı veya Çıft Kapısı adını verdikleri Bahçekapı'da güçlü bir Yahudi yerleşmesi fark edilmektedir. Karailerin büyük çoğunluğu burada oturmaktadır. Ancak XVII. yüzyıl süresince bu alanda Yeni Valide Camisi'nin inşa edilmesi¹⁸ Yahudilerin bu mahalleden sürülmelerine ve karşılık olarak da Hasköy'de onlara ev verilmesine, vergiden muaf tutulmalarına yol açmıştır. (Mantran, 1990, c.1, 58)

Eremya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda Yahudilerin oturduğu kent içi ve dışı mahalleler şunlardır; Ayazma kapısı, Balatkapısı burada çok kalabalıktırlar, Ayvansaray, Cibali, Tekfursaray, asıl İstanbul'un dışında Haliç'in kuzey kıyısında, Hasköy, Kasımpaşa, Galata ve Mumhane; Boğaziçinde Beşiktaş, Ortaköy, Kuzguncuk ve Üsküdar'da Yahudiler bulunmaktadır. (Kömürçiyen, 1988, 16 vd.)

Evliya Çelebi, Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olan Hasköy'ü o günkü haliyle şöyle tasvir etmektedir:

“Bu şehir her ne kadar Hasköy adıyla tanınırsa da süslü emsâlsiz bir şehirdir. Çünkü üç bin kadar bahçeleri olan kat kat güzel evleri vardır. Bazı bağlarında limon ve turunç hasıl olur. Fakat havası lâtif, sevinçli, neşeli bir yerdir. Denize bakar kat kat evlerdir. Bilhassa “Küpeliogulları, Mordahay, Nesim, Kemal” adlı Yahudilerin evlerinin bağ ve bahçeleri öyle limon ve narlar verir ki hiçbir bağda benzeri bulunmaz ... Bir hamamı, bir Müslüman mahallesi vardır. Geri kalan on bir cemaat denilir Yahudi mahallesidir. Fakat evvelce de belirtildiği gibi İstanbul'da yangın olup şuhut kapısından içeri doğru yanan Yahudi evlerinin yerinde bir cami

¹⁸ Evliya Çelebi, 1969, 113'te İstanbul'daki bir yangında burada yanan Yahudi evlerinin yerinde Valide Sultan Camii'nin yapıldığını yazmaktadır. Danişmendli, 1950, c.3, 185'te Yenicami'nin yapılışı sırasında burasının değerinin iki misli ile istimlak edildiğinden bahsedilmektedir.

temeli keşfolunmuştu. Oraya Valide Sultan Camii yapılıncaya evleri yanan Yahudiler de Hasköy'e gelip yirmi cemaatten fazla oldular.

Hepsi on bin kadar Yahudidir. Bu kasabayı gören Rumeli'de Selâniğe, Arabistan'da Safed şehrine benzetirler ki hahamları vardır. ... Yahudi çocuklarının terbiye ettikleri şeftaliler pek güzel olur. Bütün Yahudi taifesinin mezarları bu Hasköy dağında beyaz çakıl taşı gibi görünürler. Ölüünün başka yere gömülmek ihtimali yoktur. Üsküdar ve Galata'dan da ölülerini buraya getirirler. Fakat birkaç senedir hahambaşları başka yerlerde de hakim izniyle mezarlık yapmalarına izin verilmiştir.”(Evliya Çelebi, 1969, 113-114)

İstanbul'daki Yahudi nüfus hakkında Mantran değişik kaynakların verdiği bilgileri topluca değerlendirmiştir. Mantran'ın verdiği bu bilgileri Yahudiler yönünden ele aldığımızda şu sayılarla karşılaşırız: (Mantran, 1990, 45 vd.)

- Ömer Lütfi Barkan'a göre 1520 – 1525'te İstanbul'da 8070 Yahudi hanesi bulunuyordu.
- Buna karşılık, Sinan Paşa'nın hekimi Cristobale de Villalon, 1550'lerde bu kentte 4000 Yahudi hanesi olduğunu belirtmektedir.
- XVII. yüzyılın ilk yarısı için Sandys, İstanbul'un nüfusunun 700 bin ve bunun yarısının da Hıristiyan ve Yahudi olduğunu öne sürmektedir.
- 1689 yılı içinde Fransız tacir Fabre, Yahudi hane sayısı olarak 1200 rakamını vermektedir.

Bu verilere dayanarak iç göç aşaması geride kaldıktan sonra, uzun bir süre İstanbul'daki Yahudi nüfusun 50.000-60.000 dolayında bulunduğu söylenebilir. Shaw'a göre sayısı 60.000'i bulan Yahudi cemaati toplam nüfusa, yani Müslüman ve Hıristiyanların nüfusuna oranla küçük bir azınlığı oluşturuyordu. En iyi tahminle Yahudiler bu nüfusun sadece %20' sini teşkil ediyordu.(Shaw, 1999, 311)

Schick, İstanbul'daki başlıca Yahudi cemaatlerinin nüfusunu 1520-1620 yılları arasında 1522-2195 hane, 1880-1908 yılları arasındaki nüfusu 40.000-65.000 kişi olarak vermektedir. (Schick, 1986, 294-295)

XIX. yüzyılda Rusya'dan ve Avrupa'dan Osmanlı ülkesine göç olaylarının yaşanmasına karşın, İstanbul'daki Yahudi nüfusu artmamıştır. Bunun başlıca nedeni, göç edenlerin daha çok Filistin'e yerleşmiş olmalarıdır.

İstanbul'un Yahudi nüfusunun faaliyetleri çok değişik alanlardaydı. Evliya Çelebi kendi hesabına şu esnaf arasında Yahudilerin bulunduğunu söylemektedir; mücevherciler, peynirciler, kaşer imalatçıları, meyhaneciler (Rumlarla rekabet halinde), parşömen imalatçıları, köle tüccarları,¹⁹ kumaş tüccarları -özellikle saten-inci tüccarları, mücevher imalatçıları, ince mücevherciler, tespihçiler. Burada yazılanlar resmen sayılan esnafdır. Bunlara geleneksel esnaf için sayılmayan meslekleri, örneğin serbest meslekleri ve ticaret ile bankacılığa ilişkin bütün meslekleri eklemek gerekir. Çok sayıda Yahudi hekimin İstanbul'da mesleklerini icra ettikleri ve saray hekimbaşısının da çoğunlukla bir Yahudi olduğu bilinmektedir.²⁰ İstanbul'da ilk kurulan matbaa 1494'teki Yahudi matbaası olmuştur. Bu Yahudi matbaacılar, tıpkı Osmanlı'ya yeni teknikler getiren top dökümcüleri gibi İspanya ve Portekiz asıllıydılar. (Mantran, 1990, 50)

Fakat Yahudiler özellikle banka ve ticaret alanlarında faal olmuşlardır. Bir olgu kesindir, bu da başkent Yahudilerinin imparatorluğu diğer kentlerindeki²¹ gibi maliye ve ticarete büyük yatkınlıklarının olmasıdır. Bu yatkınlık bir yandan Osmanlı yönetimiyle yabancılar, diğer yandan da yönetimle her kökenden tacir ve tüccarlar arasındaki aracılık mesleklerine karşı da vardır. Yahudiler yalnızca gümrük

¹⁹ Köle ticareti yapmalarına izin verilse de Osmanlı hükümetleri yalnız Yahudilerin değil, genel olarak azınlık ve yabancıların esir satın almalarını yasaklamışlar ve buna değişik nedenler göstermişlerdir. (Sharon, 1982, 142)

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eroğlu, 2000, 174.

²¹ Yahudiler ticarete İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs ve Musul gibi birinci ve Çanakkale, Gelibolu, Gümüllüne, Kırklareli (eski Kırkkilise), Bursa, Ankara, Aydın, Manisa, Rodos, Beyrut gibi ikinci derecede bulunan merkezlerin etrafında, üçüncü derece olarak pek küçük merkezler teşekkül etmiştir. (Galanti, 1947, 117)

mültezimleri olmakla kalmamakta, aynı zamanda komisyoncu, mal gözcüsü, koruyucu, değer biçicisi, muhasebeci vs. olmaktadır. (Mantran, 1990, 60; Galanti, 1947, 119)

Bazen bir bölgenin gümrük ve iskelelerinin çoğu Yahudilerin eline geçince, bu durum tüccarlar için zararlı olmaya başlamıştır. İstanbul ve Galata kadılarına 990/1582 tarihinde gönderilen bir hükümde, iskele ve gümrüklerdeki emin ve mültezimlerin Yahudilerden olmasının zararlı olduğu belirtilmiş ve Yahudilerin emin ve mültezim olarak görev yapmaması emredilmiştir. (Eroğlu, 2000, 168)

Yahudiler, bankacılığın gelişmediği XV. ve XVI. yüzyıllarda, para naklinin zor olmasından dolayı İstanbul, Bursa, Şam, Halep gibi büyük ticaret merkezlerinde bir bankanın kolları gibi çalışan sistem kurmuştur. Bu sistem sayesinde İstanbul veya Bursa'dan mesela Şam'a gidecek olan tüccar parayı İstanbul'daki Yahudi'ye yatırıyor, Şam'daki Yahudi'den alıyordu. Yahudilerde bu işten yüzde alıyordu. (Eroğlu, 2000, 169)

İç ticaretteki avantajlarından hareketle İstanbul Yahudileri dış ticarete de atılabilmişlerdir. Venedik belgeleri XVII. yüzyılda Osmanlı Yahudi tüccarlarını zikretmektedir. (Mantran, 1985, 237)

İstanbul Yahudileri buldukları konumdan dolayı, taşrada yaşayan dindaşları ile devlet yöneticileri arasında aracı görevi görmüşlerdir. Taşradan gelen Yahudiler, Saray'daki işlerinde kolaylık sağlamaları için dindaşlarına başvurmuştur. Örneğin Selânik'ten gelen Rabbi Moise Almesnina, işlerini halletmek için Saray'da aracılık yapması için Josef Nasi'ye müracaatta bulunmuştur. (Eroğlu, 2000, 104)

1.4.5.2.Selânik'teki Yahudiler

Aziz Paulus'un I. yüzyılda "Selânik" deki Helenleşmiş Yahudilere ithafen yazdığı mektuplardan da anlaşılacağı gibi, Selânik'teki Yahudi varlığı çok eskilere dayanır. Gezgin Toledolu Benjamin bu cemaatin 1170'de 500 üyesi olduğunu

belirtir. Demek ki, Bizans döneminde, kuşkusuz küçük bir azınlık oluşturuyor olsalar da, Yahudiler bu kentte mevcuttu. (Veinstein, 1999, 45)

Türkler Selânik'i ele geçirdiğinde, orada Hıristiyanlarla ve Yahudilerle karşılaşmıştır. Bununla beraber, 1478'de yapılan bir Osmanlı sayımına göre, o tarihte Selânik'te Yahudi yoktur. Bu durum Selânik'in geçici bir süre Venedik'in eline geçmiş olmasından (1423-1430) ve Selânik Yahudilerinin 1453'teki fetihten sonra İstanbul'a göç etmesinden kaynaklanmıştır.

Selânik'te asıl Yahudi iskanı, Katolik Kral Ferdinand ile Kraliçe İsabella'nın 1492'de, ülkelerindeki Yahudileri sürgün etme kararı almalarından sonra başlamıştır. İspanya Yahudilerini daha sonra Portekiz'den kovulan (1496-1497) Yahudiler izlemiştir. İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudiler, İtalya, Kuzey Afrika ve bazen de Osmanlı Devletinin değişik yerlerinde bir müddet kaldıktan sonra Selânik'e gelmişlerdir. (Veinstein, 1999, 46; Eroğlu, 2000, 97)

XV. yüzyılın ortalarından sonra Selânik'e Eşkanaz Yahudiler de yerleşmiştir. Edirne hahamı Rabbi Yitzhak Tsarfati Almanya, Morova ve Macaristan bölgelerinde yaşayan Yahudilere bir mektup yazmış ve bu mektubunda onları, barışın ve adaletin hüküm sürdüğü Türk topraklarına davet etmiştir. Bu çağrı üzerine, Avrupa, Transilvanya ve Macaristan'da zulme uğrayan bir çok Eşkanaz Yahudi Selânik'e göç etmiştir. Bunları Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526'dan itibaren Avrupa içlerine yaptığı seferler esnasında gelen bir çok Eşkanaz Yahudi izlemiştir. (Eroğlu, 2000, 97) Peçevi'de, 1526'da Budin alındıktan sonra *“Yahudiler arasında isteyenlerden nice bin hane aile gemilere konularak İslam memleketlerine getirildi.....Yahudilerden bir kısmı da Selânik'e ve başka memleketlere gönderildi.”* demektedir. (Peçevi, 1968, 58)

Bu kentin demografik, etnik ve dinsel verileri, yirmi-otuz yıl içinde altüst olmuştur. Bu konudaki Osmanlı sayımları çok anlamlıdır. 1478'de şehirde Müslüman ve Hıristiyan sadece 2254 hane vardı; 1519'da kentte 4073 hane vardı, bunlardan %56'sı Yahudi'ydi ve bu Yahudiler de yirmi cemaate bölünmüştü; kentte 1530'da

5132 hane vardı ve bunlardan %52'si Yahudi'ydi 1613'de %68'i Yahudi olan 7557 haneye ulaşıldı. (Veinstein, 1999, 48-49)

Selânik kentine Yahudi göçü, XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. 1648-1658'de Ukrayna'da yapılan büyük katliamdan kurtulan Yahudiler, akın akın Osmanlı topraklarına, özellikle Selânik şehrine gelmiştir. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminin gelmesi ile birlikte Yahudi göçünün yönü yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Yahudiler, daha çok Londra, Bordeaux, Hamburg gibi şehirleri tercih etmiştir. (Eroğlu, 2000, 99)

Sürekli Yahudi göçü dolayısıyla, Selânik'te yerli Yahudiler azınlıkta kalmıştır. Yerli Yahudiler, evlilik ve başka yollarla İspanyol Yahudileri ile yakınlaşmışlar, daha sonra da onların lisanı olan Judeo-İspanyol lisanını konuşmaya başlamışlar ve eskiden beri konuştukları Yunanca'yı terk etmişlerdir. (Eroğlu, 2000, 99)

Selânik'e gelen Yahudiler, geldikleri yere göre bir araya toplanarak birer cemaat teşkil etmişlerdir. Daha sonra şehre gelen Yahudilere, hangi şehirden geldiği sorulmuş, hemşehrilerinin kurmuş olduğu sinagoga kayıtları yapılmıştır. Kayıtları yapılanlara, cemaatlerinin yöneticileri uygun bir iş ve kalacak yer temin etmiştir. Her cemaatin hahamı o cemaatin şefi konumunda olmuştur. Hahamlar, cemaatin dinî ve sosyal hayatını düzenlemek için gerekli olan kuralları koymuş ve bu kurallara uymayanı cezalandırmıştır. (Eroğlu, 2000, 99-100)

Birbirinden çok değişik yerlerden gelen Yahudilerin aynı yerde buluşması, elbette bazı sorunlar yaratmıştır. Topluluklar, gelenek ve görenekler, alışkanlıklar, ayin usulleri, hukuk yorumları ya da evlilik sözleşmesindeki farklılıklarla birbirinden ayrılmıştır. Genel otoritenin bulunmayışı yüzünden de, XVI. yüzyılda, Selânik Yahudileri arasında çatışmalar yaşanmıştır. XVII. yüzyılın başlarında, Selânik'teki Yahudi cemaatleri arasındaki düzensizliği ortadan kaldırmak için "Toplu yarar için

kutsal görev sorumluları” olarak tanımlanan özel yetkilerle donatılmış hahamlar üçlüsünün görevlendirilmesi ilke olarak benimsenmiştir. (Veinstein, 1999, 49 vd.)

Selânik Yahudileri, geldikleri ülkeden özel teknikleri ve özgün üretimleri de beraberlerinde getirdikleri için zenaatler ve tarım dahil olmak üzere, mesleki faaliyetlerin büyük çoğunluğunda da hazır ve nazırdırlar. Bunlar zeytinyağı ve sabun imal ederler, kasaplık, duvar ustalığı, demircilik, bakırcılık, marangozluk, tenekçilik, çömlekçilik, mermercilik, tornacılık, sepicilik, arabacılık, ipçilik, kunduracılık, terzicilik yapmışlardır. Zenaatkârlığı gerektiren kuyumculuk, elmas traşlaması, mühür kazımacılığı gibi meslekleri tekellerine almışlardır. Çevredeki madenlere el atmışlar, işletmenin tüm aşamalarında yer almışlardır. (Veinstein, 1999, 56)

Fakat Selânikli Yahudiler her şeyden önce kentin başlıca faaliyeti haline getirdikleri yünlü dokuma ile dikkat çekmişlerdir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren, Selânik Yahudileri Yeniçerilerin giyeceklerinin dikildiği çuhayı dokumaya başlamışlardır. Onlara Devlet tarafından çuha dokumak üzere yün satın almada öncelik tanınmıştır. Selânik kadısına sık sık gönderilen hükümlerle bu husus teyid edilmiştir. Sofya, Üsküb, Istranca ve Tatarpazarı kadılarına gönderilen (983/1575) hükmünde; “*Selânik’te mîrî çuha işleyen Yahudiler, kendilerine lazım olan miktar yapağı almadan harice yapağı satılmaması*” emredilmiştir. Devlet, çuha işine büyük önem vermiş, Selânik’te çuha dokuyan Yahudilerin şehri terk etmeleri yasaklanmıştır. Bu yasak, ancak taun sebebiyle Selânik’i terk etmek isteyen Yahudilere, gittikleri yerlerde çuha işlemeleri şartıyla izin verilmiştir. (Eroğlu, 2000, 100-101; Veinstein, 1999, 56 vd.; Galanti, 1947, 113) Bir dönem Selânikli Yahudiler, devlete verdikleri senelik verginin bir kısmını da çuha olarak ödemişlerdir. (Galanti, 1947, 113; Veinstein, 1999, 58-59)

Selânik, XVI. yüzyılda kültürel bakımdan İstanbul ile rekabet eden bir ilim merkezi olmuştur. Çeşitli bilimler, felsefe ve tarih konularında uzman olan Moşe Almaznino uzun yıllar Selânik sinagoglarında söylevler vermiş ve retorik ustası olarak tanınmıştır. Samuel de Medina’da XVI. yüzyılda Selânik’in başlıca

hukukçularındandır. Yaşamın sonuna doğru kendini dinsel çalışmalara vererek, bir din akademisi kurmuştur. Bu dönemde, Selânik'te bir çok okul ve akademi (Yeşivot) kurulmuştur. Bu müesseselerde, dinî ilimlerin yanı sıra Latince, Arapça, Tıp, Astronomi ve tabiat ilimleri de öğretilmiştir. (Sharon, 1982, 48; Eroğlu, 2000, 101) İstanbul Yahudilerinin 1494'te tesis ettiği matbaa gibi, 1510'da da Selânik Yahudileri de bir matbaa kurmuştur. (Gökbilgin, 1997, 343)

Selânik Yahudileri, XVII. yüzyılın ortalarına kadar müreffeh bir hayat sürmüştür. Fakat Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki ilişkilerin bozulması üzerine, Selânik Yahudilerinin ticaret sahaları daralmış ve buna paralel olarak da Yahudiler gerilemeye başlamıştır. (Eroğlu, 2000, 101) Sahte mesih Sabetay Sevi hareketi de Selânik Yahudilerine büyük darbe vurmuştur. Sabetay Sevi'nin ölümünden sonra müritleri Selânik'e taşınmış ve içlerine kapalı bir topluluk olarak burada yaşamışlardır. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren ticari ve kültürel yönden sürekli gerilmeye başlayan Yahudiler, Tanzimat hareketinden sonra tekrar gelişmeye başlamıştır. (Gökbilgin, 1997, 346)

1.4.5.3. İzmir'deki Yahudiler

Yahudilerin İzmir'e gelişlerinin çok eski tarihlere dayandığı ve Büyük İskender'in buraya gelirken Filistin'den bir grup Yahudiyi de beraberinde getirdiği rivayet edilmektedir. (Galanti, 1947, 10) Daha sonraları, mezarlık kitabelerinden, M.S. XI. ve III. yüzyıllarda, Yahudilerin İzmir'de yaşadığı anlaşılıyor. Ancak bu dönemden XVII. yüzyıl başlarına, bir cemaat olarak örgütlendikleri 1605 yılına kadar geçen uzun süre içinde, İzmir'de yaşayan Yahudiler hakkındaki bilgiler yetersiz durumdadır. Bundan, Yahudilerin İzmir'de çok sayıda bulunmadıkları sonucu da çıkarılmaktadır. (Beyru, 2000, 9)

1492'de İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç edenlerden İzmir'e yerleşenler bulunduğu dair bilgi yoktur. Tire, Kasaba (bugünkü Turgutlu), Manisa gibi coğrafi ve ticari açıdan çok daha önemsiz yerlerde Yahudi cemaatlerine rastlanırken İzmir gibi önemli bir liman kentinde Yahudi cemaatlerinin

görülmemesini kentin sık sık deprem, veba ve kolera salgınları gibi doğal afetlere ve savaflara sahne olması gerekçesine dayandırılmaktadır. (Güleryüz, 1993, 150)

İzmir'de örgütlenmiş bir Yahudi cemaatinden ancak 1605 yılından itibaren söz edilebilmektedir. Özellikle 1604 –1620 yılları arasında Selânik'te meydana gelen yangınlar ve salgınlar sonucu kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Yahudilerin oradan ayrıldıkça ticari ve ekonomik önemini kaybetmeye başlayan bu kentin yerine İzmir, Akdeniz ve Ege ticaretinin bir merkezi olarak gelişti. Gerek Selânik ve İstanbul'dan gerek çevre kasabalardan (Tire ve Manisa) İzmir'e göç başlayarak, gezgin ifadelerinden anlaşıldığı üzere 1631'de 7.000 olan Yahudi nüfusu 1675'te 15.000'e yükseldi. (Güleryüz, 1993, 150; Eroğlu, 2000, 107-108)

XVII. yüzyılda İzmir'de doğal afetler de yaşanmıştır. 1616 ve 1663 yıllarında yaşanan veba salgınlarında Yahudilerin bir kısmı kentten göç etmiştir. 1668'deki deprem ve yangın felaketleri sonucu 15.000 kadar insan ölmüş, pek çok ev yıkılmıştır. Bu felâketlere rağmen XVII. yüzyıl İzmir Yahudilerinin altın çağıdır. Ekonomik refah yaygınlaşmış, kültürel faaliyetler artmış, okul ve Yeşiva'ların sayısı çoğalmıştır. Şehirde ilk İbranice matbaa 1658'de Abraham Ben Yididya Gabay tarafından kurulmuştur. (Güleryüz, 1993, 151-152)

Yahudilerin bir kısmı ticaret ve sanayi ile (tekstil, ipek, feslik kumaş, halı, balmumu, incir, üzüm, susam v.s.) uğraşmaktadır. 1682'de İzmir'e gelen Michel Febvre'in gezi izlenimlerinde Yahudilerin İzmir'de bankerlik, kambiyo ve ödünç para verme işleri ile meşgul olduklarını, ipek ipliğe altın sardıklarını, simsarlık ve tercümanlık yaptıklarını yazmıştır. Bu yüzyılda İzmir'de çokça mevcut bulunan yabancı (Hollandalı, Fransız, Venedikli ve daha sonra İngiliz) tüccarlar nezdinde Yahudiler, dil yetenekleri sayesinde kârlı tercümanlık görevlerine sahiplerdir. (Güleryüz, 1993, 152; Beyru, 2000, 13) İzmir'in bu gelişimi, Sebatay Sevi'nin hareketinin oluşturduğu kararsızlık ve beklenti döneminde duraklamıştır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kentin iktisadi büyümesi devam etmiştir. Buharlı deniz taşımacılığının gelişmesi, bir Fransız şirketi tarafından büyük tonajları

kabul edebilen limanların inşa edilmesi, bir İngiliz şirketince bir demiryolu ağının yapılması, nüfusun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. (Nahum, 2000, 16) İzmir'de Yahudilerin Rumlardan sonra ikinci büyük gayrimüslim grubu haline gelmişlerdir. (Beyru, 2000, 11)

Genellikle kendi mahallelerinde toplu olarak ve bazen de Türk mahalleleri içinde küçük gruplar halinde yerleşmiş bulunan Yahudilerin sakin bir yaşam sürdürdüklerini ve sürekli bir şekilde herhangi bir Avrupa devletinin himayesi sözü konusu olmadığı için çeşitli spekülasyonlara alet olmadıklarını görüyoruz. Gerçekten de Türk toplumuyla en iyi uyum içinde yaşayan gayrimüslim grubu Yahudiler olmuştur. (Beyru, 2000, 11)

Tournefort'un XVIII. Yüzyıldaki İzmir Yahudileri hakkındaki izlenimlerini bize Beyru aktarmaktadır: Tüm ticaret, Musevilerin aracılığıyla yapılıyordu ve onların elinden geçmeden herhangi bir malı satmaya ya da satın almaya olanak yoktu. Doğrusunu söylemek gerekirse, onların bu konuda, diğer tüccarlardan çok daha usta olduklarını kabul etmek gerekir. Genellikle, millet olarak cimrilikleri ve hesap bilirlikleriyle tanınmış olan Museviler, İzmir'de rahat bir yaşam sürdürüyor ve para sarf edebiliyorlardı. (Beyru, 2000, 12)

XVII. yüzyıldan itibaren sayıları sürekli artan İzmir Yahudileri bazı olaylardan da önemli ölçüde etkilenmişlerdir. 1688'de deprem 1743,1772 ve 1841'deki yangınlar ve Hıristiyanlar tarafından yapılan kan istinatları²², İzmir Yahudilerine sıkıntılı dönemler yaşatmıştır. (Eroğlu, 2000, 108)

²² Kan istinadı, Yahudilerin hamursuz ekmeği hazırlarken insan kanı kullandıklarına dair, kökeni 12. yüzyıla kadar uzanan bir suçlamadır. İzmir'li Yahudilerin bu suçlamalardan dolayı yaşadıkları sıkıntılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beyru, 2000, 150 vd., Nahum, 2000, 90 vd.

II. BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİLER

2.1. YAHUDİ CEMAATLERİ

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler esas itibariyle Rabbaniler ve Karailer olmak üzere iki ana gruba ayrılıyorlardı. Rabbaniler menşey, dil ve geleneklerine göre, Romaniotlar, Eşkanaziler, Sefaradlar, Musta'ribalar ve İtalyan Yahudileri adlarında küçük gruplara bölünmekteydi. (Eroğlu, 2000, 81; Güteryüz, 1997, 405) Her Yahudi cemaatinin kendine ait sinagogu ve hahamı vardı. Kahal (cemaat) adı verilen bu organizasyondaki Yahudiler, temsilcileri aracılığıyla Osmanlı Hükümeti ile ilişkilerini sürdürüyorlardı. Kehila Organizasyonu, aynı zamanda Kehalim (Kahalların birleşmesiyle oluşan cemaatler topluluğu) ile Osmanlı otoriteleri arasındaki münasebeti sağlardı. Bu nedenle her şehirde kahallar, düzinelerce kehalim oluştu. Kehila Organizasyonu ise bir kentteki tüm Kehalim'i temsil ediyordu. Kehalim dinsel alanda, Kehila Organizasyonu ise mali, hukuki ve idari alanlarda otorite sahibiydi. Kehila lideri hahamlardı. Haham cemaatin işlerini maiyetindeki görevlilerle birlikte yürütürdü. Maarihim, vergi tahsildari; Menunim, Kehila'nın günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludur. Kahya ise Osmanlı idarecileri ile Yahudi cemaati arasındaki ilişkileri yürütürdü. Bet-Din (Yargı evi) ise Yahudi cemaatinin kendi özel hukukunu uyguluyordu. (Özdemir, 2000, 18)

Osmanlı Yahudileri arasında 1835'e kadar bir birlik sağlanamamıştı. Bunun en önemli sebebi "Kehalim Sistemi" dir. Çünkü her Kahal bünyesinde barındırdığı üyelerinin adli, mali, dini ihtiyaçlarını Kahal içinde gidermesini sağlamaktadır. Bu nedenle Yahudiler, birliğin sembolü olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınmış bir Hahambaşıya ihtiyaç duymamışlardır. Ermeni ve Rum cemaatlerinin aksine, Yahudileri merkezde Osmanlı idarecileri nezdinde temsil edecek bir adamları yoktu.

Ayrıca, Yahudi cemaati, toplumun diğer grupları ile temasını keserek içine kapanmıştı. Bu sebeplerle, 1835'te II. Mahmut Hahambaşılık makamını resmen tanıdı. (Lewis, 1996, 198) Böylece Bâbîâli nezdinde Yahudileri temsil eden bir makam ortaya çıktı. Ancak "Kehalim Sistemi" pratikte varlığını devam ettirdi.

Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Rabbaniler ve Karailer olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı.

2.1.1. Rabbaniler

Rabbani mezhebi mensupları, kutsal metin olarak Yahudi bilgilerinin "Tora" yorumlarından oluşan Talmud'u kabul ederler. Bundan dolayı Rabbaniler, Talmud'u kabul etmeyenleri gerçek Yahudi saymazlar. (Eroğlu, 2000, 80) Rabbaniler kendi içlerinde Romaniotlar Eşkanaziler, Sefaradlar, Mustaribalar ve İtalyan Yahudileri olmak üzere gruplara ayrılıyordu.

2.1.1.1. Romaniotlar (Romalılar)

Bizans döneminden kalan Yahudilerdir. Bunlar Grekçe konuşurlardı. Grek kültürünün etkisi altındalardı ve bunu bir övünç kaynağı olarak görüyorlardı. Özellikle Selanik Romaniotları Grekleşmiş veya Grek menşeyli adlar kullanıyorlardı. Varlıklarını devam ettirebilmek için çok mücadele etmiş olmalarına rağmen, Romaniotların büyük bir kısmı İspanya'dan akın akın gelen Sefaradlar içinde asimile olmuşlardır. (Eroğlu, 2000, 81-82) Bizans döneminden beri devam ettiregeldikleri kültürleri XIX. yüzyıla gelindiğinde bozulmuştur.

2.1.1.2. Eşkanaziler

Eşkanaziler çeşitli Avrupa ülkelerinden Osmanlı topraklarına göç eden Yahudilerdir. Osmanlı'nın Avrupa'da yaptığı fetihler sonucu Osmanlı topraklarına katılan yerlerdeki Yahudiler ile sayıları artmıştı. Genellikle Almanca konuşulan ülkelerden gelmişlerdir. Çoğunluğu Lehistan kökenlidir. (Özdemir, 2000, 21)

Eşkanaziler Yiddişçe¹ konuşurlardı İstanbul, İzmir ve Selanik yoğun olarak yaşadıkları şehirlerdi.

Geldikleri ülkelerde Hıristiyanlar tarafından tecrid edilen Yahudiler Gettolarda² yaşamaya mecbur bırakılmışlardı. Bu nedenle Eşkanaziler dini kurallara daha katı bağlıydılar. Avrupa'daki yaşamlarının etkisiyle Hıristiyanlar ile ilişki kurmamayı, dini bir gereklilik gibi görüyorlardı. Her türlü işleri dini otoritelerin etkisi altındaydı. İçe kapalı bir cemaatti. Diğer Yahudi cemaatleri ile temasta bulunmayı hoş görmüyordu. (Eroğlu, 2000, 82-83)

1911'de Eşkanaziler, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak kendilerinin Yahudi cemaatinden olduklarını, başta Lehistan olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden geldiklerini belirttiler. Bu özelliklerinden dolayı kendilerinin "Eşkanazi" olarak adlandırıldıklarını belirterek "gabele resmi" nin kendi cemaatbaşları tarafından toplanmasını istediler. Ancak Bâbîâli bu isteği Kanun-u Esasi'ye aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmedi. (Özdemir, 2000, 21-22)

2.1.1.3.Sefaradlar

Osmanlı topraklarındaki en kalabalık Yahudi cemaatidir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Portekiz ve İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Yahudilerin oluşturduğu bir gruptur. Rabbanî cemaatleri içinde sayıca en fazla olanıdır. Diğer Yahudi cemaatlerine göre kültürel yönden daha fazla gelişmişlerdir. Onların getirdikleri kültürel servet, Osmanlı Yahudilerine XVI. ve XVII. yüzyıllarda parlak bir dönem yaşatmıştır. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan düşüşün en önemli sebeplerinden biri bu göçlerin kesilmesidir.³ İstanbul, Selanik, İzmir, Edirne başta olmak üzere Anadolu ve Balkanlar'da pek çok kentte bulunmaktaydılar.

¹ Yiddişçe: Almanca ile İbranice'nin karışımından oluşmuş bir dildir. Eşkanazilere özgüdür ve yöresel farklılıklar gösterir. (Güleryüz, 1993, 231)

² Getto: Ortaçağdan itibaren Yahudileri tecrit etmek için Avrupa'da kurulan özel mahallelerdir. (Eroğlu, 2000, 80)

³ Ayrıntılı bilgi için bkz I. Bölüm, 18-20.

(Lewis, 1996, 140) Ladino⁴ denilen İspanyolca kökenli bir dil konuşuyorlardı.
(Schick, 1986, 293)

2.1.1.4. Musta'ribalar

Osmanlı egemenliğinin Kuzey Afrika'ya yayılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Arapça konuşan Yahudilerden oluşan büyük bir nüfus belirdi. Bunlara Osmanlı kayıtlarında Musta'riba denmektedir. Bu kelime, "Araplaşmış" anlamına gelmekte ve anlaşıldığı kadarıyla Osmanlılar tarafından Arapça konuşan Suriyeli, Iraklı ve Mısırlı Yahudiler ile diğer Yahudi cemaatlerini birbirinden ayırdetmek için kullanılmıştır. (Lewis, 1996, 141)

2.1.1.5. İtalyan Yahudileri

Bir başka Yahudi cemaati de İtalyan Yahudileridir. İlk ortaya çıkış tarihini tam olarak tespit edememiş olmamıza rağmen, XIX . yüzyılın ilk yarısından itibaren var olduğunu biliyoruz. Cemaat mensupları zaman zaman tamamen özerk olmak ve resmen tanınmak için çaba sarf etmişlerdir. Schick'in Bizans'tan kaldıklarını iddia ettiği İtalyan Yahudilerinin Bâbîâli tarafından resmen tanındıklarına dair bir bilgi yoktur. (Schick, 1986, 293; Gülerüz, 1993, 203)

Bu cemaatlar dışında sayıları çok az olmakla beraber Elazığ ve Malatya gibi Güneydoğu illerinde Kürtçe konuşanlar ile Antakya'da Arapça konuşan Yahudiler de vardı. (Schick, 1986, 293)

2.1.2. Karailer (Karaylar)

Karailer, Osmanlı topraklarında yaşayan bir Yahudi mezhebi idi. Karailerin Rabbanilerden farkı, bunların Yahudiliğin temeli olarak yalnızca Tevrat'ı kabul etmeleridir. Karailer Tevrat'ın çevresinde oluşan Mişna ve Talmud'u reddederler.

⁴ Ladino: "Judeo – Espanyol Judozma" da denir. İspanyolca ile İbranice'nin karışımı neticesinde ortaya çıkmıştır. Türkçe kelimeler de vardır. (Eroğlu, 2000, 204)

(Ercan, 2001, 73) Yani Yahudi bilginlerinin yüzyıllar boyunca yaptıkları dini yorumları kabul etmezler. Onlara göre her Yahudi Tevrat'ı kendi okuyup yorumlamalıdır. Rabbaniler ise Talmud ve Tevrat'ın her ikisini birden kutsal kitap olarak kabul ederler. (Eroğlu, 2000, 87)

Karailerin menşeyleri ile ilgili değişik görüşler mevcuttur. Rabhani kaynaklarına göre mezhebin kurucusu Anan Ben David'dir. (Ercan, 2001, 73; Eroğlu, 2000, 80) Karailerin en kalabalık olduğu yerler Kırım, Anadolu ve Kuzey Afrika'dadır. (Örs, 1966, 329) Fatih'in İstanbul'u fethi ile Karailerin merkezi İstanbul oldu. Karailer ile Rabbanilerin Osmanlı topraklarında iki ayrı cemaat halinde yaşadıklarını görüyoruz. Karaylar İstanbul'un fethinden itibaren Rabbanilerden ayrı bir cemaat olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kendilerine ait "kneset" adı verilen ibadethaneleri ve "hazan" denilen din adamları vardı. Karailerin nüfus defterleri ayrı tutulmuş ve Rabbanilerin hahamlarının onlara karışmalarına izin verilmemiştir. Karailerin ayinleri, mezhep usulleri, bayramları Rabbanilerden farklıdır. Nüfus defterleri diğer Yahudilerden ayrı tutulduğu için taşraya ve başka yönlere giderken aldıkları tezkireler de Rabbanilerinkinden farklıydı. Karailerin kendi cemaat başları bulunmaktaydı. (Özdemir, 2000, 24; Ercan, 2001, 74)

Karailer, İstanbul'un fethinden beri varolan cemaat başlarına resmi bir sıfat kazandırabilmek amacıyla 1840 yılında Bâbüâlî'ye başvurular. Meclis-i Ahkam-ı Adliye, Hahambaşı ve Karai ileri gelenleriyle bu meseleyi çözmek için bir toplantı yaptı. Osmanlı Hükümeti o döneme kadar Karaileri diğer Yahudilerden farklı görmemiş, hatta onların nüfus tezkirelerinin onaylanması gibi işleri Hahambaşıya vermişti. Yapılan toplantıda meclis üyeleri, Karailere, Hahambaşılıkla aralarında bir anlaşmazlık olup olmadığını ve niçin cemaat başlarına resmi mühür verilmesini istediklerini sordular. Karai ileri gelenleri, Hahambaşı ile aralarında bir problem olmadığını ancak, kendilerinin İstanbul'un fethinden beri ayrı nüfus defterlerine kaydedildiklerini, bayramlarının, nikahlarının, ayinlerinin, inançlarının, diğer Yahudilerden çok farklı olduğunu belirttiler. Hahambaşılıkla yalnızca cizye işlerinden dolayı bir bağlarının olduğunu, bunun dışında kesinlikle herhangi bir

münasebetlerinin bulunmadığını ifade ettiler. Meclis üyeleri, Hahambaşıya bu husustaki fikrini sordular. Hahambaşı, Karailerden memnun olduklarını ve onları kendilerden ayrı görmediklerini belirterek, alınacak karar ve verilecek emre razı olacaklarını söylediler. Bunun üzerine Meclis-i Ahkam-ı Adliye Karailerin bir cemaat olarak tanınmasını uygun bulmuş ve kararı padişaha bildirmiştir. Böylece İstanbul'da bulunan Karai Cemaatbaşısı Veled Kemal Koraki adına bir mühür hazırlamıştır. Daha sonraki Cemaatbaşılar için de Darphane-i Amire'de ayrı ayrı mühür hazırlanmıştır. (Özdemir, 2000, 24-25; Eroğlu, 2000, 89-90)

Cemaatbaşılar, Karailerin ileri gelenleri arasından seçiliyordu. Karailer resmen tanındıktan sonra diğer cemaatler gibi özerk oldular ve Osmanlı Hükümeti ile ilişkilerini birebir yürüttüler.

2.2. YAHUDİLERİN SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNİ YAŞAMLARI

2.2.1. Yahudilerin Sosyal Yaşamları

Yahudiler ve diğer gayrimüslimler, Müslümanlardan birçok alanda olduğu gibi sosyal alanda da farklı bir yaşama sahiptirler. Bu ayrılık hemen hemen her sahada görülmektedir.

2.2.1.1. Yahudilerin Mahalleleri ve Meskenleri

Osmanlı şehir ve kasabalarında mahalleler din ve mezhep farklılıklarına göre oluşturulmuştu. Hatta aynı din ve mezhebe bağlı insanlar menşeylerinin farklılığı sebebiyle ayrı ayrı mahallelerde otururlardı. (Işın, 1995, 81) Bu mahallelerde oturanlar kendi inançlarını ve geleneklerini rahatça yaşarlardı. Mesela, Gayrimüslimler kendi mahallelerinde meyhane açabilirler, rakı ve şarap içebilirlerdi. Ama Müslüman mahallelerine rakı ve şarap satmaları, meyhane açmaları yasaktı. Gayrimüslimler, Müslüman mahallelerinde serbestçe yaşayabilmişlerdir. Ancak, Müslümanlara zarar verici davranışlara girdikleri takdirde, bu davranışları

engellenmiştir. Manisa kadısının, cami yakınındaki evlerde ve vakıf odalarında oturan Yahudilerin görüldüklerinden cami cemaatinin rahatsız olduğunu arz etmesi üzerine, Yahudilerin evlerini değeri ile Müslümanlara satmaları emredilmiştir. (Eroğlu, 2000, 17-18)

Yahudiler ve diğer gayrimüslimlerin evleri İslam Hukuku gereğince Müslümanlarınkinden daha büyük ve yüksek olamazdı. Ancak bu hususta Osmanlı yöneticilerinin oldukça tavizkar davrandıklarını görüyoruz. (Ercan, 2001, 184)

Tanzimat'ın ilanından sonra bu tür ayrılıklar resmen kaldırılmış olmasına rağmen alışkanlıklar devam etmiştir. Bununla beraber Müslüman mahallelerine yerleşen Yahudiler de olmuştur. 1840'da İzmir'in Tire kasabasında oturan Yahudiler, oturdukları mahallenin dar olması sebebi ile mahallelerinden ayrılmak istediler. Hükümetin kendilerine bu hususta izin vermesi üzerine bazıları Müslüman mahalleleri olan Yesibey ve Hatip mahallelerine yerleştiler. Fakat daha sonraları oturdukları yerlerden ev sahipleri olan Müslümanlar tarafından çıkarıldılar. Bu tür problemlere rağmen yüzyılın sonunda genel olarak eski mahalle sistemi korunmuştur. (Özdemir, 2000, 27)

2.2.1.2. Yahudilerin Kılık ve Kıyafetleri

Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku'na uygun olarak Müslümanlar ile gayrimüslimlerin kıyafetlerine çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Kuruluş döneminde bu konuda katı kurallar olmamasına rağmen daha sonraları fermanlar ile kılık ve kıyafet konusu bazı kurallara bağlanmıştır. 1568'de II. Selim'in yayınladığı bir fermanla Müslümanların, Yahudilerin ve diğer gayrimüslimlerin kıyafetleri belirlenmiştir. Bu ferman ile Yahudi ve diğer gayrimüslimlerin, Müslümanlardan kaliteli elbiseler giymeleri yasaklanmış, giyecekleri kıyafetler ve kullanacakları renkler belirtilmiştir. (Ercan, 2001, 183; Sharon, 1982, 151-152)

III. Murat döneminde ilan edilen fermanlar ile giyim konusundaki kurallar katılaştırılmıştır. Daha sonraki emirler ile bu konudaki farklılıklar devam etmiştir.

Yahudiler, diğer gayrimüslimler gibi koyu renk, kalın kumaşlar, siyah veya mor ayakkabı giyeceklerdi. Müslümanlar gibi sarık sarmaları yasaklanan Yahudiler şapka giymek zorundaydılar. (Ercan, 2001, 184)

Tanzimat'a kadar Yahudilerin kıyafetlerinde esaslı bir değişiklik olmamıştır. Tanzimat ile Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasındaki farklılıkların kaldırılmasıyla beraber Yahudiler, istediklerini giyebilme hakkına sahip olmuşlardır. Ancak uzun bir süre dini otoritelerin etkisiyle geleneksel kıyafetlerini değiştirmemişlerdir. Yerel Osmanlı kültürünün de etkilediği Yahudi kıyafetleri, Yahudilerin Batı ile olan temasları ve Alliance Israélite Universelle (A.I.U.) in⁵ etkisi ile XX. yüzyıl başlarında yerini modern kıyafetlere bıraktı.⁶

2.2.2. Yahudilerin Kültürel Yaşamları

Yahudilerin kültürü ile Osmanlı toplumundaki diğer toplulukların kültürleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yahudilerin konuştuğları diller ve eğitimleri Müslüman ve gayrimüslimlerden farklıdır.

2.2.2.1. Yahudilerin Konuştuğu Diller

Osmanlı Yahudi cemaatlerinin her biri ayrı ayrı dilleri konuşuyorlardı. Romaniotlar önceleri Grekçe konuşuyorlardı. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkeye gelmeye başlayan İspanya ve Portekiz Yahudileri (Sefaradlar) ise Ladino konuşuyorlardı. Zamanla Sefaradların etkisi altına giren Romaniotlar Grekçe'yi terk ederek Ladino konuşmaya başladılar. Eşkanaziler Yiddişçe konuşuyorlardı. Bunun yanı sıra sayıları az olmakla beraber İran, Malatya ve Elazığ'daki Yahudiler Kürtçe, Arap ülkelerindeki ve Antakya'daki Yahudiler ise Arapça konuşuyorlardı. (Schick,

⁵ Alliance Israélite Universelle (A.I.U.): "Evrensel Yahudi Birliği" anlamına gelmektedir. Fransız devrimi düşüncesiyle beslenmiş Fransa Yahudileri tarafından Paris'te 1860'ta kuruldu. Amacı okullar açarak Yahudilerin bulduğları memleketlerde mesleki bağımsızlıklarını ve toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmek, modernleşmelerini sağlamaktır. Zamanla tüm Akdeniz havzasının kapsayan bir okul ağı kurdu. Osmanlı Yahudilerinin Batılılaşmasındaki en önemli etkendir. 1867'den itibaren Osmanlı topraklarında okul açmaya başlamıştır. (Rodrigue, 1986, 19; Çolak, 2003, 46)

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ovadya, 2000, 3 vd.

1986, 293) Ayrıca Türkçe ve İbranice de Yahudiler tarafından kullanılıyordu. Sonuç olarak Yahudiler, birlikte yaşadıkları toplumlara ayak uydurmuşlar ve onların dillerini kullanmışlardır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Yahudiler çoğunlukla Ladino ve Yiddişçe'yi kullanıyorlardı. Özellikle Ladino basın, yayın ve edebiyat dili idi. (Sharon, 1982, 91-92) Yahudi aydınlar, yüzyılın ikinci yarısından itibaren lisan konusunu bir problem olarak gündeme getirdiler. Onlara göre Ladino ve Yiddişçe yozlanmış, köhnemiş, fikir ve duyguları ifade etmekte yetersiz kalmış dillerdi. Üstelik Alliance Israélite Universelle, basında ve okullarda kullanılan Ladino'yu ortadan kaldırmak için elinden gelen gayreti sarf ediyordu. Buna rağmen Ladino daha uzun yıllar varlığını devam ettirdi. Yahudi aydınlarının bir kısmı Batılılaşabilmek için Fransızca, bir kısmı da Türkçe konuşmak gerektiğini savunuyordu. Üstelik Tanzimat ile birlikte devlet memurluğuna gayrimüslimlerde girebiliyorlardı. Fakat bunun için Türkçe bilmek gerekiyordu. Bu sebeple Yahudi aydınların çoğu ülke yönetiminde söz sahibi olabilmek için Türkçe konuşulması hususunda ısrar ediyorlardı. (Rodrigue, 1997, 134-135)

Yahudi aydınlarının bu çabaları sonuç verdi. 1900'de millî lisan olarak kabul ettikleri İspanyolca'nın terk edilip yerine Türkçe'nin kullanılmasına karar verildi. Türkçe'nin öğretilmesi için "Tamim-i Lisani-i Osmani Komisyonu" adıyla bir komisyon oluşturulacaktı. Bu komisyonda bulunan kişiler okullarda ve Yahudiler arasında Türkçe'nin öğretilip konuşulmasını sağlayacaklardı. Yahudi aydınlarının aldığı bu karar, Yahudi milletin temsilcisi olan Hahambaşı kaymakamı tarafından hükümete bildirildi. Osmanlı Hükümeti tarafından olumlu bulunan bu istek kabul edildi. Böylece "Tamim-i Lisani-i Osmani Komisyonu" adıyla bir komisyon oluşturuldu. (Özdemir, 2000, 30-31)

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da benzer dernekler kuruldu ve böylece Türkçe Yahudiler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Fakat Türkçe A.I.U. okullarında pek kullanılmadı. İspanyolca'nın terk edilmesini isteyen Yahudi

aydınlarının çoğu Fransızca'yı medeniyet dili olarak kabul edip, kullanılması için yoğun çaba gösterdiler. İmparatorluğun sonunda Fransızca elit Yahudi kesiminin kullandığı dildi. Türkçe'de Yahudiler arasında kullanılmakla beraber Fransızca'nın gölgesinde kalmıştı. Yahudi halk ise kendi dillerini konuşmaya devam ettiler. (Rodrigue, 1986, 21)

2.2.2.2.Yahudilerin Eğitimleri

Aydınlanma çağından itibaren Avrupalı Yahudilerin çağdaşlaşmasına rağmen Osmanlı Yahudileri, içine kapanık, üretkenlikten uzak bir topluluktu. Bu durumun ancak Batı Yahudilerinin XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kendileriyle ilgilenmeleri sayesinde kurtulabildiler. Osmanlı Yahudilerinin modernleşmesinde eğitim büyük rol oynamıştır.

1856 Islahat Fermanı'na göre Müslümanlar ve gayrimüslimler eşit olarak kabul edilmiş, dolayısıyla ırk, dil, din ve mezhep farklılıkları da teorik olarak ortadan kalkmıştı. Ancak ilköğretimde dini grupların ayrıldığı ilkesi devam etti. Bu durum 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilânına kadar sürdü. Rüşdiyeler Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslim öğrencilere açılırken; Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri Hümayun (1796), Tıbhâne-i Amire (1827) ise gayrimüslimlere şeklen açıldı. Yahudiler söz konusu okullara "kaşer"⁷ yemek problemi sebebiyle gitmemişlerdir. (Rodrigue, 1986, 18) 1847'de Sultan Abdülmecid ziyaret ettiği Mekteb-i Tıbbiye'de Yahudi öğrenci bulunmadığını görünce; bunların okula alınmasını teşvik etmek için okulda kaşer mutfak kurulmasını emretmiş, cumartesi günleri Yahudi öğrencileri derslerden muaf tutmuştur. (Besalel, 1999, 45) Bu meselenin çözülmesinden sonra Yahudiler söz konusu okullara gitmeye başlamışlardır. 1847'de Mekteb-i Tıbbiye'de yirmi dokuz Yahudi öğrencisi bulunmaktadır. Bunların yemeklerini pişirmek ve diğer hizmetlerinin görülmesi için maaş karşılığı çalıştırılmak üzere iki Yahudi alınmıştı. 1910'da Bâbîâlî senede beş gün, ibadet edebilmeleri için Yahudi öğrencilere izin verme ve sabah derslerine

⁷ Yahudilikte haram olmayan yiyecek ve içeceklerle "kaşer" denir.

yetişmeleri şartıyla sinagoga gitmelerine müsaade etme kararı aldı. (Özdemir, 2000, 32)

Osmanlı Devleti'nin Yahudileri ve diğer gayrimüslimleri kapsayacak millî eğitim programını uzun bir süre hazırlayamaması, A.I.U.'nun bu alanda çalışmalarına başlamasını ve amacını gerçekleştirmesini kolaylaştırmıştı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Yahudi eğitimi dinin etkisi altında idi. Kız çocukları eğitim görmezlerdi. Varlıklı ailelerin kız çocukları ise küçük mekânlarda Ladino okuma – yazmanın ve İbranice duaların öğretildiği bir eğitim alıyorlardı. Erkek çocukları genellikle sinagogun yanında bulunan okullara devam ediyorlardı. Eğitimin ilk aşamasında anaokulu işlevi gören Maestra bulunurdu. Ardından Meldera gelirdi. Eğitim hahamlar tarafından yürütülürdü. Öğretmen eğitime önce İbranice alfabe öğretmekle başlardı. Ardından Tevrat okuma ile bunun Ladino'ya çevrilmesi gelirdi. Bu temel eğitim kurumu Talmud – Tora olarak bilinirdi. Daha sonra isteyen öğrenciler yine hahamlar tarafından yürütölen bir eğitim programına katılarak haham olurdu. (Rodrigue, 1997, 58)

Talmud – Tora'dan sonra daha gelişmiş bir eğitim kurumu olan "Yeşiva"lar gelirdi. Bunlar din akademisi idiler. Dolayısıyla buralarda dini eğitim daha fazlaydı. Genellikle sinagogların yanında bulunurdu. Yeşivalar, varlıklı kişiler tarafından kurulmuştu ve bilgilenmek isteyen herkese açıktı. (Ovadya, 1994, 402)

Yahudi cemaatinin hahamlar tarafından verilen ve tamamen dinin etkisi altındaki eğitim sistemi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etti. İlk laik okul 1854'te İtalyan Yahudilerinin desteğini alan Abraham Camondo'nun başkanlık ettiği bir komite tarafından Hasköy'de kuruldu. Okulda Türkçe, İbranice ve Fransızca öğretiliyordu, hahamlar bu okulun kuruluşuna dinin zarar göreçeği iddiasıyla karşı çıktılar. Okulun kapatılması için büyük çaba sarf ettiler, Camondo'yu dinden çıkardılar. (Ergin, 1977, 767; İlkın-Tekeli, 1993, 109) Hahamlar bu tür laik okulların çoğalmasının cemaat içindeki nüfuzlarının azalmasına sebep olabileceğini düşünüyorlardı. Hahamlar bütün çabalarına rağmen okulun kapatılmasını

sağlayamadılar, Camondo'ya verdikleri dinden çıkarma cezasını da kaldırdılar. (Eroğlu, 2000, 167)

Laik okulların açılmasından önce Osmanlı topraklarında Yahudilere ait ne kadar okul olduğunu bilmiyoruz. Ancak İstanbul'da 1858'de Talmud – Tora, Meldar ve Yeşiva'lardan oluşan toplam 44 Yahudi okulu vardı. Buralarda 2552 öğrenci öğrenim görmekteydi. Okullardan üçü Karailere aitti ve bu okullar 100 öğrenciye sahipti. (Rodrigue, 1977, 60)

1867'lerden itibaren A.I.U., Osmanlı topraklarında çok sayıda okul açtı. Yahudi tüccarlarının ve Batılı Yahudilerin desteklediği bu faaliyetin sonucunda Osmanlı'nın her köşesinde Yahudi cemaatinin bir A.I.U. okulu oldu. (Rodrique, 1977, 75 vd.) Bu okullarda İbranice'den ziyade Fransızca eğitim veriliyordu. Bunun yanı sıra Almanca eğitim veren okullarda vardı. (Ergin,1977,1040) 1907'den itibaren Filistin'de İbranice eğitimi başladı. (İlkin-Tekeli, 1993, 111) A.I.U. okulları laik eğitim yapısına rağmen Osmanlı Hükümeti bu okulların açılmasına mahalli hahambaşılığın idaresi altında olmak şartıyla izin veriyordu. (Özdemir, 2000, 34)

Rum ve Ermenilerin yanı sıra Türk okullarından bile geri kalan Yahudi okulları, A.I.U. okullarının kurulmasıyla çağdaş bir görünüme ve yapıya ulaştılar. Eğitim sinagogların içinde veya avlusunda bulunan tek odalı veya birkaç odalı olmaktan çıkıp, pek çok öğrencinin okuyabileceği okullara dönüştü. Yerlerde oturarak yalnızca hahamların verdiği dersleri dinleyen ve dinî eğitim alan öğrenciler, artık ferah mekânlarda sıralarda oturuyor, dinî eğitimden ziyade modern bilimleri öğreniyor ve yabancı dil biliyordu. Okullarda modernleşme, hahamları son derece rahatsız etti. Özellikle Fransızca'nın öğretilmesine tepki gösterdiler.

Okulların masrafları genellikle cemaat sandığından⁸ karşılanıyordu. Bunun yanı sıra Osmanlı Hükümeti hahamhaneye ilköğretim için tahsisat veriyordu. Ayrıca okulların inşa edilmeleri sırasında da bazı malzemeler bedelsiz verilmekteydi.

⁸ Cemaat Sandığı: Yahudilerden alınan paraların gerektiğinde cemaat için kullanılmak üzere toplanıldığı yer.

1897'de Osmanlı Hükümeti cemaatlere ait mekteplerin inşaları için gerekli olan kerestenin bedel alınmadan ormanlardan karşılanmasına müsaade etmişti. Ancak bunun suistimallere sebep olmaması için, kesime “nizamname resmi” aldıktan sonra izin veriliyordu. (Özdemir, 2000, 34-35)

2.2.3. Yahudilerin Dini Yaşamları

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler, devletin kuruluşundan beri rahat bir yaşam sürdürmekteydiler. Osmanlı Yahudileri, dini merkezli bir yönetime sahipti. Osmanlı Devleti tam bir serbestlik içinde dini ayinlerini yerine getirebilmelerine izin vermişti.

2.2.3.1. Hahambaşılık ve Hahamlar

Fatih döneminde İstanbul Hahambaşısı olan Moshe Capsoli'nin ölümünden sonra yerine Eliyau Mizrahi (1496 – 1526) geçti. Mizrahi'nin 1526'da ölümü üzerine yapılması gereken Hahambaşılık seçimleri Yahudiler arasındaki anlaşmazlıktan dolayı Osmanlı Hükümeti tarafından iptal edildi. (Güleryüz, 1993, 111) Daha sonraki yıllarda Yahudiler yaptıkları seçimle Hahambaşılarını belirlediler. Ancak bu seçim sonuçları padişahın onayına sunulmadığı için Hahambaşılar berat sahibi olamadılar. (Güleryüz, 1993, 195) Dolayısıyla Yahudiler, Ermenilerin ve Rumların aksine beratlı ve resmen Osmanlı idaricileri tarafından tanınmış bir dini liderden yoksun kaldılar.

Yahudiler, XIX. yüzyılın başlarına kadar Karmona, Gabay, Aciman gibi Osmanlı yöneticileri nezdinde yükselmiş kimseler tarafından temsil edilmişlerdi. Ancak, yüzyılın başında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte cemaat kendisini temsil eden bu kimseleri de kaybetti. (Sharon, 1982, 73 vd.)

Yahudi ileri gelenlerinin II. Mahmut'a başvurusu üzerine 22 Şubat 1835'te Hahambaşılığı padişah resmen tanımıştır. II. Mahmut, Abraham Levi'yi ilk resmi Hahambaşı olarak tayin etmiştir. (Özdemir, 2000, 53) Hahambaşılık resmen

tanınmasına rağmen Bâbîâli'de Rum ve Ermeni patrikhaneleri gibi aktif rol oynamamıştır.

Osmanlı Yahudilerinin cemaatlerinin yönetiminde din adamların önemli bir yeri vardır. Her topluluğun şefi hahamdı. Suçluları haham cezalandırır, bütün toplumu ilgilendiren kuralları onlar koyardı. Hahamlar, Yahudi cemaatini Talmud ve Şulhan Aruh'taki kurallara göre yönetiyorlardı. Hahamlar toplum içinde ayrı bir sınıf teşkil etmiyorlardı. Gerekli dini bilgilere sahip olmak haham olmak için yeterliydi. (Eroğlu, 2000, 183)

Haham sadece din adamı değil, aynı zamanda halkın hem medeni hem de ticari bütün meselelerine vakıf birisidir. O, hem eğitimci, hem din adamı, hem de kanun koyucu ve yargıçtır. Onun emirleri kanundur ve bu emirlere herkesin uyması zorunludur. Yahudiler, iç işlerini kendi kanunlarına göre idare ediyorlardı. Şehrin en nüfuzlu kişisi, en küçük cemaatin işine bile katıyen karışmıyordu. Yahudi cemaatinin her türlü eğitim ve sosyal işleri hahamların gözetiminde idi. Düşkünlere yardım işlerini de hahamlar organize ediyorlardı. Bu işlerinde Cemaat Sandığı'nın gelirlerini kullanıyorlardı. Hahamlar, Yahudiler tarafından işlenecek günahları engellemekle görevli idi. (Eroğlu, 2000, 183-184)

2.2.3.2. Yahudilerin Dini ve Milli Günleri

Yahudilerin pek çok dini ve milli bayramı bulunmaktadır. Bu bayramların yönetilmesi hahamların görevidir. En önemli bayramları "Hamursuz Bayramı" (Pesah) dini bayramıdır. Hamursuz Bayramı, İbrani takvimine göre Nisan ayının 15'inde başlar ve 8 gün devam eder. Mısır topraklarından çıkışın yıl dönümü olarak kutlanır. Yahudi bayramlarının en eskisidir. Bayram süresince kesinlikle mayalı bir şey yenmez ve evde maya bulundurulmaz. Çünkü Tevrat'a göre bu büyük bir günahdır. (Özdemir, 2000, 35) Ermeniler ve Rumlar, Yahudilerin Hamursuz Bayramı süresince yedikleri ekmeğe Hıristiyan kanı karıştırdıklarını iddia etmişler, Yahudiler ise bu iddiadan son derece rahatsız olmuşlardır. Ayrıntılarını bildiğimiz en eski olay Kanuni döneminde 1530 yılında geçmiştir. Amasya'da Ermeniler, bir dindaşlarını

şehir dışına gönderip Yahudilere onu öldürdükleri şeklinde iftira ettiler. Ermenilerin kadının huzurunda ifade vermeleri üzerine, suçlanan Yahudiler tutuklanıp sorgulandılar. Yahudilerden bazıları sorgulama sırasında yapılan işkencelere dayanamayıp suçu kabul ettiler ve idam edildiler. Bir süre sonra Yahudiler tarafından öldürüldüğü iddia edilen Ermeni şehre gelerek dindaşları tarafından kaçırıldığını açıkladı. Padişah gerçeği öğrenince üzüldü ve Yahudilere verilen cezanın aynısının iftiracı Ermenilere verilmesini istedi. Bir müddet sonra Tokat'ta da benzer bir olay yaşanınca Yahudiler padişaha başvurarak bu konuda yardım istediler. Kanuni Sultan Süleyman, bundan sonra bu tür davalara bizzat kendisinin bakacağını dolayısıyla bu tür vakıalarda doğrudan doğruya kendisine başvurulması gerektiğini bildiren bir ferman çıkardı. (Galanti, 1947, 27)

XIX. yüzyılda da kan istinadlarına rastlanmıştır. Osmanlı padişahları bu tür iftiralara karşı son derece sert bir tutum takınmışlardır. Bu yüzyıldaki ilk önemli olay 1840'da Şam'da meydana gelmiştir. Peder Thomas adlı Katolik bir papaz öldürülmüştü. Hıristiyanlar arasında onun Yahudiler tarafından öldürüldüğü haberi yayılmıştı. Katil olarak Yahudi bir berber suçlandı. Tutukluluğu sırasında işkence gören berber, işkenceye dayanamayarak suçu kabul etti. Fransız konsolunun isteği üzerine Vali Şeref Paşa pek çok Yahudiyi tutukladı. Bunun üzerine Avrupa'daki Yahudi liderlerinden oluşan bir heyet bölgeye geldi. O dönemde Suriye Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştı. Heyet, meselenin halli için Kavalalı'ya başvurdu. Fransızların bütün engellemelerine rağmen heyet amacına ulaştı ve Kavalalı tutukluların serbest bırakılmaları emrini verdi. Kısa bir süre sonra Suriye Osmanlı yönetimine geçti. Yahudi ileri gelenleri kan iftiralarından dolayı padişahın korumasını istediler. (Lewis, 1999, 179-181) Bunun üzerine dönemin sultanı Abdülmecit 1841'de bir ferman çıkardı. Fermanda bu tür iddiaların asılsız olduğu, bu iftiralar sebebiyle Yahudilerin zor durumda kaldıkları belirtildikten sonra, can ve mal güvenliğinin Osmanlı Hükümeti'nin teminatı altında olduğunu ifade ediliyordu. (Galanti, 1947, 28-29; Sharon, 1982, 147-148) Bu fermana rağmen, kan iftiralarının önüne geçilememiştir.

Kan iftiraları daha sonraki yıllarda da meydana gelmiştir. Bunun üzerine Hahambaşı kaymakamı Sultan Abdülaziz'e başvurarak, Abdülmecit'in fermanını teyit eden bir ferman çıkarmasını rica etmiştir. Abdülaziz yaptığı incelemelerden sonra bir ferman çıkarmıştır. Fermanda:

“Zikredilen milletin din kitaplarını incelemiş olan yetkili ve uzman kişiler ve güvenilir bilgiye göre, Yahudilerin yasası, insan kanı şöyle dursun, hayvan kanı kullanımını bile kat'iyyen yasaklar ve bu gibi davranışları sert cezalarla cezalandırır. Binaenaleyh bu konuda sık sık ortaya atılan suçlamalar salt iftiradır.” denilmektedir. (Sharon, 1982, 149)

Yine bu fermanda diğer milletler gibi huzur içinde yaşamaları için Yahudilerin korunacağı belirtilmiştir. Ancak kan iftiralarının önü alınamamıştır. Bu fermandan sonra, 1875'te Halep, 1890'da Şam, 1862 ve 1874'te Beyrut, 1890, 1901-1902'de Kahire, 1877'de Mansura, 1870, 1882, 1901-1902'de İskenderiye, 1903 ve 1908'de Part Said, 1871, 1873, 1877, 1892'de Domahur, 1870, 1874'te İstanbul, 1872'de Edirne, 1872, 1874, 1876, 1888, 1896, 1901, 1921'de İzmir, 1842, 1875'te Milas'ta benzeri olaylar yaşanmıştır. (Lewis, 1999, 181; Özdemir, 2000, 51; Çolak, 2003, 30)

Hıristiyanlar Paskalya törenlerinde genellikle uygunsuz hareketler yapıp Yahudileri rencide edecek davranışlarda buldukları halde⁹, Yahudilerin Hamursuz Bayramlarında olumsuz davranışlara pek rastlanmamaktadır.

Yahudilerin Hamursuz Bayramı dışında Omer, Şavaut, Teşa – Beav, Reş Aşana, Yom Kipur, Sukat, Hamuka, Tu – Bişvat, Purim adında dini ve milli bayramları da vardır.¹⁰

⁹ BOA., Y.PRK. ZB., 8/6.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, 2000, 38-39.

2.3.TANZİMAT VE ISLAHAT FERMANI DÖNEMİNDE OSMANLI YAHUDİLERİ

2.3.1. Tanzimat Öncesi Dönemde Osmanlı Yahudileri

XIX. yüzyıl ortasında Osmanlı İmparatorluğu içinde 150.000 Yahudi olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yaklaşık yarısını Balkanlarda ve küçük Asya'nın batısında yaşayan ve kendi dillerini (Ladino) konuşan topluluklar oluşturmaktaydı.

XIX. yüzyılda Osmanlı Yahudi cemaatinin iktisadi ve toplumsal açılardan bir gerileme içinde olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan dinsel ve etnik gruplar içinde Yahudiler, dış ticarete XVI. Yüzyılda sahip oldukları üstünlüklerini artık yitirmişlerdir.

XVII. yüzyılda İberik Yarımadası'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na olan Yahudi göçünün sona ermesi, Yahudilerin Avrupa ile olan ilişkilerinde zayıflamaya yol açmıştır. Batı ile olan ticarete dizginleri ele geçiren Rum ve Ermeni girişimciler, Yahudilerin yerini almaya başlamıştır. Ancak Osmanlı Yahudileri hiçbir dönemde Avrupa'dan tam olarak kopmamış, Batı'daki Yahudi topluluklarıyla bir irtibat kanalı hep açık tutulmuştur. (Rodrigue, 1997, 41-42)

Osmanlı Yahudileri XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlarında dış ticarete gerilemiş olsalar bile iç ticarete iyi durumdaydılar. Tekstil, ipekli dokuma, elbise boyamacılığı gibi belli alanlarda yoğunlaşmış Yahudi loncaları ve zenaatkarlar büyük şehirlerin iktisadi hayatında önemli bir varlık gösteriyorlardı. Küçük Asya, Trakya ve Makedonya'daki Yahudi tacirler, şehirdeki pazar ile köy arasında birer aracı olarak, bölgenin ticari hayatı içinde faaliyette bulunuyorlardı. (Rodrigue, 1997, 43)

Bunun yanında Yahudiler sarraflık, mültezimlik ve toptancılık da yapıyorlardı özellikle Yeniçeri Ocağı'yla çok yakın ilişki içindeydiler. Sık sık kazan kaldıran Yeniçerilerin bu hareketlerinden herkes gibi Yahudiler de zarar görüyordu. Ancak birçok Yahudi tüccar ve banker, Yeniçerilerin işecileri, levazımcıları ve taciri olarak zenginleşmişti. Dolayısıyla, ocakların kapatılmasıyla Yahudilerin İstanbul'daki ve İmparatorluğun başka yerlerindeki çıkarlarına büyük bir darbe indirmiş oldu. (Lewis, 1999, 197)

Yeniçeri Ocağı'nın dağıtılması sırasında (1826), Yahudi cemaatinin başı ve imparatorluğun önde gelen mültezimlerden Behor İzak Karmona Sultan'ın emriyle öldürülmüştü. Behor İzak Karmona'nın servetine el konulmuş ve vezirlere vermiş olduğu borç paralar askeri kışlaların inşa edilmesinde kullanılmıştır. Behor İzak'ın ölümü ve Yahudilerin ekonomik açıdan ilişkide oldukları Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Yahudi cemaatini ciddi bir mali bunalıma sürüklemişti. (Rodrigue, 1997, 45)

Osmanlı Devleti teokratik bir devletti ve İslam Hukuku'na dayanıyordu. Bu hukuka göre, İslam topraklarında yaşayan Müslüman olan ve olmayan insanların hukuki statüleri farklıdır. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlara İslam Kamu ve Özel Hukuku hükümleri uygulanırken, çeşitli din ve mezheplere mensup gayrimüslimler ise – ki bunlara “Zimmi” adı verilirdi – İslam Hukuku'nun “zimmet” adıyla düzenlediği hukuksal çerçevede yaşarlardı. Yahudiler ve çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanlar Osmanlı Devleti'nin insan unsurunun önemli bir bölümünü oluşturuyorlar, din ve mezheplerine göre “Millet” adı verilen gruplar halinde, kendi din ve kültürlerini koruyarak ve Devletin güvencesi altında yaşıyorlardı. (Bozkurt, 1993, 539-540)

Millet Sisteminde¹¹, her “milletin kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensup oldukları dinin hükümlerine bağlı kalınarak, dini başkanları aracılığıyla belli ölçüde devlet denetiminde ve devlete bağlı olarak yaşamaları sağlanmıştır. Her dini grubun

¹¹ Osmanlı'daki “Millet Sistemi” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan, 1999, 197-207; Ortaylı, 345-352)

en yüksek rütbeli din adamlarından biri kendi cemaati tarafından ve o grubun şefi olarak seçilmiş ve Padişahın bir beratı ile kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Böylece Müslüman olmayan gruplar, Osmanlı egemenliğinde, geniş bir özerlikten yararlanarak kendi din, hukuk ve eğitim alanlarındaki geleneklerini sürdürmüşlerdir. Bazı sosyal (kıyafetler) ve dini (ibadet özgürlüğünde) kısıtlamalara tabi tutulmuşlardır. Ayrıca askere alınmamışlar, buna karşın devletin korumasından yararlandıkları için bir vergi(cizye) ödemişlerdir. (Bozkurt, 1993, 540)

Yahudiler, Millet sistemi içerisinde Osmanlı Devleti'ndeki diğer Hıristiyan gruplarla hak ve mükellefiyetler bakımından eşit tutulmuşlar, onlar için daha farklı bir uygulama getirilmemiştir.

2.3.2. Tanzimat Fermanı ve Yahudiler

Tanzimat Fermanı, mimarı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından, Abdülmecit'in tahta çıkmasından hemen sonra 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'nın bahçesinde (Gülhane) devletin tüm ileri gelenleri, elçiler ve kalabalık bir halk topluluğunun önünde okundu. Bu törende Yahudi Cemaati de Hahambaşı Moşe Fresko ile cemaat yöneticilerinden oluşan bir kurul tarafından temsil edildi. (Güleryüz, 1993, 187)

Tanzimat Fermanı'nda yer alan esasların başında, can, mal ve namus emniyeti gelmektedir. Şeriat ve kanun bakımından hüküm olmadıkça, hiçbir kimse hakkında ceza verilmemesi, müsaderenin kaldırılması, herkesin tam bir serbesti içinde malını tasarruf edebilmesi, iltizam usulüne son verilerek servete göre adaletli bir vergi düzeninin kurulması ve askerlik süresinin kısaltılması, Hatt-ı Hümayun'da yer alan temel ilkelerdir. Fermanın en önemli ilkesi, belirtilen bu esasların ortaya çıkardığı haklar düzeninden, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün tebaanın eşit olarak istifade edebilmesidir. (Eryılmaz, 1996, 100)

Padişah ve sadrazam, nutuklarıyla tebaanın kanun önündeki eşitliğini halka açıklamaya çalışmışlardır. Bu amaçla Mustafa Reşit Paşa'dan sonra sadrazam olan Rıza Paşa, İzmir, Sakız, Kavala'dan gelen Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri başkanlarına şu sözlerle Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun zihniyeti anlatılmıştır:

“Müslüman, Hıristiyan, Musevi hepiniz bir hükümdarın tebaası, bir pederin evladısınız. Müslüman ve Hıristiyan, zengin veya fakir, memurin-i askeriye, mülkiye veya ruhaniye, elhasıl bütün tebaa-i Osmaniye mir'at-ı adaleti herkes için suret-i mütesaviyede istimal eden padişahın amal-i hayriyesinden tamamen emin olmalıdırlar.” (Karal, 1994, 171)

Tanzimat düzenlemeleri ile Müslüman vakıflarına tanınan ayrıcalıklar, gayrimüslimlerin ibadethane ve vakıflarına da tanınmıştır. Bu konuda 1853 yazında din temsilcilerine ve taşra yöneticilerine fermanlar yazılmıştır. Bu fermanda öteden beri olageldiği gibi gayrimüslim tebaanın ibadetlerini kolaylıkla yapmalarının padişahın isteği olduğu, bazı ihmal ve uygunsuzluklardan dolayı bu konuda yaşanan sorunların halledilmesi için her şeyin yapılacağı bildirilmektedir. Bu çerçevede diğer gayrimüslimlere olduğu gibi Yahudi tebaasına da garanti verilmiştir. Bunun için din adamlarının ayrıcalıklarının ve Osmanlı memleketindeki kilise, manastır ve havraların ve onlara bağlı emlak vs. yerlerin eskiden olduğu gibi dokunulmaz olduğu ve buna hiçbir şekilde zarar verilmemesi şiddetle emredilmekteydi. Aykırı davranışlar olursa durum ilgili din merkezlerine bildirilecek, onlarda durumu derhal Bâbiâli'ye bildireceklerdi. Bâbiâli'de gerekeni yapacaktı. Böylelikle Osmanlı yönetimi gayrimüslimlere dinsel örgütlenmelerini rahatça ve güven içinde yapmalarını da sağlamış oluyordu. (Çolak, 2003, 19-20)

Tanzimat'ın getirdiği en önemli değişikliklerden biri de sancak ve eyaletlerin artık karma meclisler tarafından yönetilmesi idi. 1840'dan itibaren kurulan sancak ve eyalet meclislerinde Müslümanların yanı sıra Yahudiler ve diğer Gayrimüslim unsurlarda yer almaya başladılar. Bu meclisler haftanın belirli günlerinde toplanarak söz konusu idari birimin problemlerini görüşüp karara bağlıyordu. (İnalcık, 1964, 626)

2.3.3. Islahat Fermanı ve Yahudiler

Tanzimat Fermanı ile getirilen hükümlerin tamamı yürürlüğe girmemiş, Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki sosyal, siyasî ve hukuki farklılıklar tamamen ortadan kalkmamıştı. Bu durum Avrupalı devletleri son derece rahatsız etmekteydi. (Eren, 1997, 742) Kırım Savaşı'nın sona ermesinden sonra Avrupalı devletler gayrimüslimlere yeni bir takım haklar verilmesi için Osmanlı hükümetine baskı yapmaya başladılar. Bâbîâli bu durum karşısında yeni bir ıslahat programı hazırlığına girişti. Islahatı hazırlamak için İstanbul'da toplanan komisyonda Osmanlı devlet adamlarının yanı sıra, Fransa, İngiltere ve Avusturya elçileri de hazır bulundu. Sonuçta Avrupalı devletlerin istekleri doğrultusunda hazırlanan Islahat Fermanı, 18 Şubat 1856'da vekiller, meclis azaları, ulema, patrikler, hahambaşı ve yabancı devlet temsilcilerinin bulunduğu bir törenle ilân edildi. (Özdemir, 2000, 45; Güler, 1993, 188-189)

1856 Islahat Fermanı'nda zimmileri "vatandaş" haline getiren haklar vurgulanırken, bir yandan da millet şeflerinin eski hakları teyit edilerek Müslüman olan ve olmayanların eşitliği ilkesi konusunda yine çıkmaza sürükleniliyordu. Ancak, Millet Sisteminin yapısına getirilen bir değişiklikle, cemaat şeflerinin ellerinden dünyevi yetkileri alınarak, her cemaat için kurulacak meclislere din adamı olmayan cemaat üyelerinin katılımı da sağlanıyordu. Cemaat liderlerinin cemaatlerce hep şikâyet konusu edilen vergi koyma yetkileri de ellerinden alınarak, onlara maaş bağlanıyordu. Gayrimüslimlere, devlet hizmetine ve tüm askerî ve sivil okullara girebilme hakkı tanınıyordu. (Eroğlu, 1996, 114 vd.)

Osmanlı Yahudileri diğer cemaatlerden farklı olarak, kendilerine tanınan hürriyet ve imtiyazlardan memnun oldular ve bunlardan sessizce yararlandılar. Diğer topluluklar Avrupa devletlerince bağımsız birer ulus olma yolunda desteklerinken, Yahudiler dinsel bir grup olarak yaşamayı sürdürdüler. Tanzimat sonrası reformlar, zimmet statüsünün kaldırılmasını ve Müslüman-Gayrimüslim eşitliğini sağlarken, diğer gayrimüslim cemaatler bu yeniliklerden bir takım imtiyazlarını kaybettikleri

için memnun kalmadılar.¹² Patrikleri protokolde diğer cemaat liderlerinin önünde yer alan ve zimmiler içinde en imtiyazlı grup olan Rumlar (tercümanlık, Eflak-Boğdan Beyliği gibi işler için seçimler Rumlar arasından yapılıyor ve böylece bir ölçüde devlet idaresine katılıyorlardı.) Devlet bizi Yahudilerle beraber etti. Biz İslam'ın üstünlüğüne razı idik diyerek ayrıcalıklarını kaybetmelerine tepki gösterdiler. (Cevdet Paşa, 1986, 68)

Reformlar sonrası kurulan eyalet ve liva meclislerine Yahudi temsilcileri de alındı. 1867'de Abraham de Komando ve Viberto Beyoğlu Belediye Meclis üyesi idi. (Yetkin, 1992, 111) Ocak 1849'da eyaletlerin yönetimine ilişkin çıkarılan yönetmelikle Eyalet Meclisleri kuruluyordu. Valinin bulunduğu yerlerde metropolit veya hahambaşı gibi ruhani reislerle 2 nefer kocabaşlar da meclise girdiler. Bu meclislerde bulunan Müslüman ve Gayrimüslim üyelerin seçim yöntemlerini ve oyların doğru olarak kullanılmasını sağlamak için bu meclislerin nizamnameleri Meclis-i Vala'da tekrar gözden geçirilirken, her cemaat şefinin 1'er yıl için seçeceği 1'er memurun görüşmelere katılmasının sağlanması kararlaştırılmıştı. Gayrimüslimler idari meclislerin yanı sıra, Batıdan alınan yeni kanunları uygulamak üzere kurulan Nazamiye Mahkemelerinde de üye olarak bulunmak hakkına kavuşmuşlardı. Batıdan alınan kanunların uygulanacağı bu mahkemelere eşit sayıda Müslüman ve Gayrimüslim üye seçilecekti. Gayrimüslimler dilerlerse kendi dini mahkemelerine gidebileceklerdi. Mahkeme ilamları Türkçe yazılacak, ana metin mahkemenin bulunduğu yerdeki halk çoğunluğunun konuştuğu dillere de tercüme edilecekti. (Bozkurt, 1993, 544-545)

Ülkede uygulanacak kanun, tüzük tasarılarını hazırlayacak Şuray-ı Devlet'e de Gayrimüslim üyeler alınarak onların da yasama işlerine katılması sağlamıştı. Şuray-ı Devlet'in açılış konuşmasını yapan Sultan Abdülaziz "*Hangi mezhepte bulunursa bulunsunlar bütün tebaam aynı vatanın evlatlarıdır.*" diyordu (Karal, 1995, c.VII, 148)

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt, 1996, 62 vd.

Islahat Fermanı'nın hazırlanışı sırasında İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri, "milletler" in yeniden organize edilmelerini savunmuşlardı. 1856 fermanıyla her topluluktan kendi yönetimlerini düzenlemek amacıyla birer komisyon kurmaları istemişti. Bu komisyonların alacakları kararlar Bâbîâli'nin tasdikine sunulacaktı. Ali Paşa bu konuda tüm cemaat şeflerine bir buyrultu yollayıp, cemaatlerin kuracakları komisyonları kendi işlerini yürütmeleri için birer nizamname hazırlamalarını istemişti. (Bozkurt 1996,170) Bu doğrultuda, cemaatler tarafından 25 Nisan 1861'de "Rum Patriği Nizamı", 9 Haziran 1861'de "Lübnan Nizannamesi" , 18 Mart 1863'te "Ermeni Milleti Nizannamesi", 22 Mart 1865'te "Yahudi Milleti Nizannamesi" hazırlanarak yürürlüğe girdi. (Ercan, 1999, 198)

Yahudi Milleti Nizannamesi'ne göre Yahudi milletinin üç meclisi vardı. Bunlar "Umumi Meclis", "Ruhani Meclis" ve "Cismani Meclis" tir 20 din adamı ve 60 laik kişiden oluşan "Umumi Meclis'in seçtiği 9 üyeden oluşan Cismani Meclis, yine Umumi Meclis'in seçtiği 7 hahamdan oluşan Ruhani Meclis Yahudi topluluğunun dini ve dünyevi işlerini görecekti. Böylece Yahudilere diğer gayrimüslimlere olduğu gibi bir yandan Müslümanlarla birlikte Batıdan kabul edilen yeni kanunlar uygulanıyor, bir yandan da kendi sosyal ve dini kurallarına tabi olmakta devam ediyorlardı.

Neticede, devletin Müslüman olan olmayan diğer unsurları gibi çöküşten etkilenen ve ortak sıkıntılar yaşayan Yahudilere karşı Osmanlı yönetimi hiçbir dönemde inanç veya kökenleri nedeniyle olumsuz bir yaklaşım sergilememiş, onları diğer gayrimüslim unsurlardan farklı bir muameleye tabi tutmamıştır.

2.4.SİYONİZM, AMACI VE FAALİYETLERİ

2.4.1. Siyonizm'in Tanımı ve Öncüleri

"Siyonizm" teriminin kökünü oluşturan "Siyon" sözcüğü, sonradan Kudüs denecek olan kente ait olacak tepelerden, Jebusitler tarafından tahkim edilmiş birinin

adıdır. Tevrat'ta "*Fakat Davud Sion hisarını aldı; Davud şehri budur.*" (II. Samuel 5/7) denmektedir.(Kitabı Mukaddes, 1988, 310) Böylece, Siyon önce tüm Kudüs kentini, daha sonra tüm Filistin'i ve nihayet tüm İsrail'i ya da tüm Yahudi topluluğu şiirsel bir biçimde tanımlamak için kullanılan bir kelime haline gelmiştir. (Hermann, 1982, 221) Bu kelime yurtlarından kovulmuş Yahudi halkının Filistin'e dönme arzu ve özlemini benliğinde toplayan bir duygu hazinesi olmuştur. Nitekim, "Siyon" adı ilâhilerde sık sık geçer. Eski Ahit, "*Babil nehrinin kıyısına oturup ağladık / Siyon'u hatırladıkça!*" der. (Öke, 1990, 33)

Siyon kelimesi bu kadar erken bir geçmişte kullanılmaya başlamasına rağmen, bir siyasal düşünce akımını simgeleyen bir deyim olarak modern anlamıyla ilk kez XIX. yüzyılın son çeyreğinde bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum (1864-1937) tarafından siyasal edebiyata sokulmuştur. Birnbaum, Siyonizm'i, Yahudileri Filistin'de yerleştirmek amacını güden ve üyelerinin Yahudilerden oluştuğu bir siyasal parti örgütünün kurulması olarak anladığını dile getirmiştir. (Öke, 1990, 33-34) Birnbaum'un dolaşıma soktuğu bu terim kısa bir süre sonra Yahudi çevrelerince benimsenmiş ve giderek Yahudi milliyetçileri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla, "Siyonizm", Yahudileri, Filistin'de yerleştirme girişimlerinin, siyasal olsun ya da olmasın, tümünü kapsayacak bir anlam kazanmıştır.

Siyonizm'in doğuşunu incelerken Yahudilerin dinsel inanç ve geleneklerine değinmek gerekmektedir. Çünkü, Yahudilerin Siyon dedikleri Kudüs ve dolaylarına dönme ve o kutsal topraklarda Süleyman (Salaman) tapınağını yeniden inşa etmek hülyası, Eski Ahit'in ana prensibini oluşturur. Eski Ahit'e göre, Tanrı İbrahim'e "*Bu ülkeyi, Mısır Nehrinden (Nil) Fırat Nehrine kadar sana veriyorum.*" demişti. Yahudiler "Vaadedilmiş Toprak" da hakları olduğunu bu söze kadar götürmektedirler. (Ataöv, 1970, 31) Bu inanç, Yahudilerin benliklerine öylesine yerleştirmiştir ki, dünyanın dört bir yanına yayılmış ümmetini Kral Davud'un altı köşeli yıldızı altında toplayacak ve onlara kutsal topraklara değin önderlik edecek bir Mesih'in gelişini büyük bir sabır ve tevekkülle beklemeye razı etmiştir. Sinagog ayinleri dönüş dualarından oluşuyordu. Gerek günün üç kez ibadeti sırasında ve

gerek yemek sonrası şükran ifadelerinde, Süleyman tapınağının Kudüs'te yeniden onarımı için tanrılara yalvarıyorlardı. Hiçbir Yahudi vaizin hutbesini "Kurtarıcı bir gün Siyon (Filistin)'a gelse" demeden ve cevap olarak da cemaatin "Amin"i olmaksızın tamamlaması düşünülmezdi. Yılda iki kez, Fısıh Bayramı şenliklerinde ve Kefâret gününün sonunda büyük bir heyecanla ümitlerini dile getirirler, "Gelecek sene Kudüs'te!" diye bağırlardı. Anlaşılacağı üzere, Yahudilere göre iman ve milliyet tek vücuttur, birbirlerinden ayrılamayacak kadar iç içe kenetlenmişlerdir. (Öke, 1981, 19)

Avrupa'daki milliyetçilik akımından bu topraklarda yaşayan Yahudilerde etkilenmiştir. Yahudiler arasında milli bilinçlenmeye örnek teşkil edecek kişilerden biri de Moses Hess'tir. 1812'de Bonn'da doğan (ölümü 1875) Hess, dindar bir ailenin oğlu olmasına rağmen öğrenciliği sırasında dinsel inancını tamimiyle kaybettiğini itiraf etmiş ve kendini sınıf arkadaşı Karl Marx ile sosyalizme adamıştı. Hess'in düşünce yapısının Yahudi milliyetçiliği temelinde yükselmesi, Kalischer'in ve ünlü İtalyan yurtseveri Mazzini'nin eserlerini okumasıyla başlamıştı. İtalyan birliğinin kurulmasına tanık olan Hess, 1862 yılında kendi fikirlerini içeren "Roma ve Kudüs" adlı kitabını yayınladı. Bu eserde, "Her halk kendine özgü nitelikleri değiştiriyor ve milli amacına doğru yürüyor: Hıristiyan Roma'nın yıkıntıları altından yepyeni bir İtalya fişkırıyor" deniliyordu. Böylece Hess, İtalyanların başarısının Yahudiler tarafından taklit edilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun için, Yahudi sorunu Yahudilerin içinde yaşadıkları topraklarla bütünleşmesi ile çözümlenemezdi. Reform ve asimilasyon Yahudilerin ırkî özelliklerini bir çırpıda silemezdi. Hess, Yahudilerin ulusal-ırksal özelliklerinin olduğunu ve bu yüzden diğer milletlerle karışamayacaklarını kabulleniyordu. Yahudiler, ayrı bir ümmet değil; bir ulus, bir ırktır diyordu. O'na göre, problem Yahudilerin "yurtsuz" olmalarından doğmuştu. Yahudi sorununu çözebilmenin tek yolu olarak Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını görüyordu. Bu nedenle Şark Meselesi'ne dikkatleri çeken Hess, bir Yahudi Devleti kurulmasıyla Avrupa'nın "Hasta Adamı" olan Osmanlı İmparatorluğu'nun da dirileceğini umuyordu. (Öke, 1990, 37-38)

XIX.yüzyılın ikinci yarısında Yahudiliğin sadece bir inanç felsefesi olmayıp başlı başına bir millet oluşturacak nitelikte ögelere sahip olduğunu savunan bir diğer Yahudi aydını da Odessalı Doktor Yehuda Leib Pinsker (1821 – 1891) idi. Pinsker, Moskova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görmüş ve Kırım Savaşı sırasında kolera ile mücadelede gösterdiği başarıdan dolayı Çar tarafından ödüllendirilmişti. Pinsker, Yahudilerin, II. Alexandre'ın liberal yönetimi altında Rus yurttaşlar gibi bazı medeni hak ve özgürlüklere kavuşabileceklerine ve bu şekilde ülke halkı ile kaynaşabileceklerine inanıyordu. Fakat, 1881'den itibaren Rusya'da başlayan Yahudi soykırımı Pinsker'e Yahudilerin tüm iyi niyetlerine karşın diğer uluslarla birlikte yaşamayacaklarını göstermiştir. Pinsker'e göre Yahudi aleyhtarlığı Doğu'da olsun Batı'da olsun, psikolojik bir hastalıktır. "İrsi" olduğu için de zamanla geçmesi beklenmezdi. Sorunun özü ise Yahudilerin yurttaşı olduğu ülkelerde kendilerine özgü nitelikleri, hayat biçimleri ve davranış kalıpları ile ayrı bir millet oluşturmalarıydı. Pinsker Yahudi sorununun çözümünde ancak İsrailoğullarının diğer uluslara denk bir statüye kavuşması ile gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Ona göre ne zaman Yahudiler tarih sahnesine çıktıkları topraklara döner, orada milli egemenlik prensibine dayalı bağımsız bir devlet kurarlarsa o zaman Yahudileri aşağılamak ve kınamak için hiçbir bir neden kalmazdı.(Öke, 1990, 38-39)

Pinsker, Filistin'de kolonizasyonun gerekli olduğunu, bunun ileride başvurulacak diplomatik çabalara zemin hazırlayacağını savunuyordu. Onun için "kolonizasyon" diplomasinin öncüsü ve hazırlığı olmalıydı, sonucu değil. Filistin'deki kolonileşmiş Yahudi yerleşim merkezleri Siyonistlerin büyük Avrupa devletleri ile olan diplomatik görüşmelerinde politikalarının temel taşı, Batı'ya Siyonizm'e ikna edebilmek için öne sürecekleri bir koz olmalıydı. Eğer Avrupa devlet adamlarına ve diplomatlarına Filistin'de Yahudi ulusal yurdu kurmak için haklı bir gerekçe gösterebilirse, Batı Siyonizm'in tezini benimseyebilirdi. Batı'nın Siyonizm'i benimsemesi demek, Avrupa'nın üzerinde nüfûz sahibi olduğu Osmanlı Devleti'ne Filistin'de Siyonistlerin istediklerine kavuşabilmeleri için gerekli baskıyı yapması demektir. Pinsker'in düşüncelerini benimseyen Yahudi toplulukları mahalli dernekler kurmuşlardı. Tarihe "Siyon Aşıkları" adıyla geçen bu hareket Rusya ve Doğu Avrupa'da hızla gelişmiş ve 1882 – 1883'te 12 cemiyet iken 1889 – 1890

yıllarında 138 cemiyete ulaşmıştı. 1885 Kasım'ında örgütün 14.000 faal üyesi vardı. Üye ve dernek sayısındaki bu ilerlemelere rağmen, Siyon Aşıkları mali sıkıntı çekiyordu. Örgütün yıllık geliri 50.000 ruble iken Filistin'de bir aile yerleştirmenin maliyeti 3.000 ruble idi. Bu durumdan örgütün faaliyetlerinin ne kadar kısıtlı kaldığı anlaşılabilir. (Öke, 1990, 39-40)

Bu dönemde Avrupa'daki Hıristiyan cemaatlerinin Yahudi aleyhtarlığı da Siyonizm'in oluşması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Rusya'da ve Romanya'da Yahudi cemaatleri devamlı ve sistematik bir şekilde hor görülüyorlar, vatandaşlık haklarından yoksun bırakılıyorlar ve her türlü işkenceye muhatap oluyorlardı. Meselâ, Rusya Yahudileri İmparatorluk Rusyası ile Polonya Krallığı arasında bir yerleşim bölgesine istif edilmişler ve pasaportsuz ülke içi seyahatten men edilmişlerdi. İş ve kazançlarını tayin edecek birçok meslek kapısı yüzlerine kapanmıştı. Öğretim istekleri karşılıksız kalmış, kendi okullarını açmalarına izin verilmemişti. Mülkiyet hakları kısıtlanmış, devlet ve belediye hizmetlerinde görev almaları kesinlikle yasaklanmıştı. Rusya ve Doğu Avrupa'daki bu Yahudi düşmanlığı Avrupalının dinî inançlarından kaynaklanıyordu. Hıristiyanlığa göre, Yahudiler, onların peygamberi Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine sebep olmuş ve bu yüzden kıyamete dek lânetlenmişti. Böylece Yahudileri bir baskı ve eziyet rejimine tâbi tutan Hıristiyan ülkeler dinin manevi bir gereğini yerine getirdiğine inanıyor, Yahudi katliamını meşru sebeplere dayandırmaya çalışıyordu. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa'da Yahudi aleyhtarlığı ırkçı bir filtreden geçmiş ve "Anti-Semitizm"¹³ yani Sami düşmanlığı adı verilen bir felsefe ile tanınmaya başlanmıştı. (Öke, 1981, 22-23)

2.4.2. Filistin'de Kolonizasyon ve Baron Edmond de Rothschild

Filistin 1880 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya vilâyetlerinden biri idi. Yavuz Sultan Selim'in Memlûkler önündeki Mercidâbık Muharebesi'nden (1516) sonra Osmanlı idaresi altına girmişti. Osmanlı döneminde Arz-ı Filistin

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Herrmann, 1982, 224 vd.

denilen bölge idarî bakımdan Şam eyaletlerine bağlı Kudüs, Gazze, Nablus ve Safed sancaklarına ayrılmıştı. Bunların dışında doğrudan eyalet merkezine bağlı emirliklerde vardı. (Karaman, 1996, 92) Filistin, Osmanlı egemenliğinde bir bölge olmasına karşın, üç büyük dinde de kutsal sayıldığı için Batı uluslarının yoğun misyoner faaliyetlerine sahne oluyordu. İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya ve Fransa bu bölgede kiliseler, dini okullar ve misyoner cemiyetleri kurmuşlardı.¹⁴

Yahudilerin Filistin'e göçü VII. yüzyıldan beri engellenmiyordu ama Yahudilerin burada nüfusa oranı uzun yıllar düşük kaldı. 1523'te Filistin'de 4.000'den az Yahudi vardı. Bu rakam 1570'te 5.000'e çıktı. Bu Yahudi azınlığı hiçbir yerde köklü ve kalabalık da görünmüyordu. Filistin'e yerleşen Yahudilerin oradan başka yere göç ettikleri de oluyordu. (Ataöv, 1970, 30)

Pinsker'in düşüncelerini benimsemiş olan Siyon Aşıkları'nın çabalarıyla Filistin'deki Yahudi nüfus ve faaliyetleri artmaya başlamıştı. Rusya ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçü başlamadan Filistin'de Yahudilerin eski "Yishuv" dedikleri bir Yahudi yerleşim yeri vardı. Eski Yishuv, çoğunlukla XVI. yüzyılda İspanya Engizisyonu'ndan kaçmış ve o zamandan beri Osmanlı uyruğunda bulunan Sefaradim Yahudilerinden oluşuyordu. Osmanlı "millet" sistemi içerisinde padişahın diğer uyrukları gibi yaşıyorlardı. Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudilerde Filistin'le hiçbir zaman bağlarını koparmamışlardı. Hacca gelenler ve son günlerini Filistin'de tamamlamak isteyen Yahudiler kutsal topraklara yerleşmişlerdi. Özellikle, XVIII. yüzyıldan itibaren aşırı dinci "Hassidim" hareketinin etkisi ile pek çok Yahudi Filistin'e akın etmiş ve kendilerini ibadete adanmışlardı. (Öke, 1990, 41)

Görüldüğü gibi, Siyon Aşıkları, Filistin'de kolonizasyona başladıkları zaman o yörede Yahudi yerleşim merkezleri vardı. Siyon Aşıkları bundan da cesaret alarak hemen kolonizasyona giriştiler. Fakat, kolonizatörlerin hiçbiri önceki yaşantılarında tarımla uğraşmamıştı. Acemiliklerinin sonucu ellerindeki maddi imkânlar erimiş, kısa bir süre sonra muhtaç duruma düşmüşlerdi. İklim koşulları, sıtma ve diğer

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öke, 1981, 38 vd.

hastalıklar, bedevi saldırıları da kolonizatörlerin aşamayacakları engeller oluşturuyorlardı. Yahudileri bu güç durumdan kurtaran, adının gizli kalması koşuluyla Filistin'e yardım eden kişi "ünlü hayırsever" Baron Edmond de Rothschild idi. 1883 – 1899 yılları arasında Siyon Aşıkları demeklerinin tamamı yeni Yishuv'a yardımı 87.000 sterlini aşmaz iken aynı yıllar arasında Baron'un yardımı 1,5 milyon sterlinin üstündeydi. Ömrü boyunca Edmond de Rothschild, Filistin'e 5.600.000 sterlin harcayarak, "Yishuv'un babası" namını almaya hak kazanmıştı.(Öke, 1990, 41-42)

Rothschild'in Filistin'e olan ilgisinin bir yardımseverlik gösterisi mi ya da başka sebeplere bağlı olduğu bir tartışma konusudur. İleride kendisinden bahsedeceğimiz Herzl, Baron Rothschild'den, Osmanlı Padişahı'ndan Filistin'i satın alabilmek için gerekli maddi fonun önemli bir kısmını karşılaması rica etmiştir. Rothschild, Herzl'in isteğini geri çevirmiştir. Herzl, anılarında bunu şu şekilde anlatmaktadır (16 Mayıs 1896):

"Rothschild meseleyi dinlemek bile istemiyor. Sultan Abdülhamid'den bir şey elde edilebileceğine katiyen inanmıyor ve hiçbir şekilde de işbirliğine girmiyor. Onun görüşüne göre ben çok tehlikeli bir oyun oynuyorum ve böylece de Filistin'de kurmakta olduğu Yahudi kolonisini de tehlikeye düşürüyorum." (Herzl, 2002, 68)

Bu olaya dayanarak Rothschild'in Siyonizm aleyhtarı olduğu düşünülebilir. Öke'ye göre, Edmond de Rothschild eğer Herzl'in kendisi için tayin ettiği rolü üzerine alsaydı, dünyanın ve bilhassa Anti – Semit çevrelerinin gözünde Yahudi banker klişesine uygun hareket etmiş olacaktı. O zaman da Anti – Semitler Rothschild'lerin başta olduğu Yahudi bankerlerin Filistin'den başlayarak dünyaya yayılacak bir imparatorluk kurma yolunda olduklarını iddia edeceklerdi. Bu şartlar altında Rothschild Herzl'e yardım etmekten çekinmiştir. Ayrıca, Rothschild Osmanlıların kuşkusunu uyandırmakta istememiştir. Edmond de Rothschild Filistin'le olan ilişkisini de:

“Ben bir hayırsever değilim. Eğer ben bu işe atıldıysam bunun nedeni Yahudilerin Filistin toprağında yeniden iskân edilmeleri mümkün müdür diye görmek istedim.” diye açıklamıştı. (Öke, 1990, 42)

Rothschild, Yahudilerin sadece tefeci ve banker olmadıklarını, tarımda, çiftlik işletmek gibi üretici faaliyetlerde de başarılı olabileceklerini dünyaya ispat etmek istiyordu.¹⁵ Bunun için Siyonistlere yardımcı oldu, Filistin’deki kolonizasyon çabalarını destekledi. O’na göre, eğer Yahudiler bu sınavdan başarıyla geçebilirlerse, bir millet oluşturabileceklerini kanıtlamış ve böylece bir devlet kurmaya hak kazanmış olurlardı. Bu iş için Rothschild, Filistin’de dönümlerce toprak satın aldı. Aldığı toprakları işletmek üzere Fransa’nın en tanınmış tarım okullarından olan Versailles ve Montpellier’den uzmanlar getirtti. Kolonilerin yönetimini dirayetli oldukça disiplinli kahyalarına teslim etti.

Rothschild’in bu faaliyetleri Sadaret’in gözünden kaçmamış, O’nun çalışma ve yardımıyla Arz-ı Filistin’de oluşturulan Yahudi yerleşimlerinin ve Yahudilerin sayısının artmasının ileride hükümeti zor durumlara sokabileceğine dikkat çekilmiştir. Avrupa borsalarını elinde tuttuğu belirtilen Rothschild’ın Filistin’deki çalışmalarının boş olmadığı, onun gayretiyle Arz-Filistin’e yapılan göç ve vatan edinmelerin ileride Ermeni meselesi gibi bir meselenin de ortaya çıkmasına sebep olacağı dile getirilmiştir. Rothschild’ın Osmanlı Devleti’nin rızasını elde etmek üzere Sadrazam Cevad Paşa’ya müracaat ettiği, yardım gördüğü ve yakında emellerinin gerçekleşebileceği belirtilmektedir.¹⁶ Bir diğer belgede de Rothschild’ın şimdiden Yahudilerin arasında ilk padişah sülalesi sırasına geçtiği kaydedilmektedir.¹⁷

Ancak gerçekleştirilen tarım faaliyetleri iktisadi açıdan başarılı olamamıştı. Edmond de Rothschild, yeni Yishuv’da avokado, zeytin, üzüm yetiştirmeye çalışmış; şarap bağları ve parfüm imalâthaneleri kurmuştu. Sıra oldukça pahalıya mâlolan bu

¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nda tarımla uğraşan Yahudiler zaten vardır. Galanti, 1947, 110-111’de bu dönemde Osmanlı’da Selânik, İstanbul, Aydın, Yafa, Eskişehir ve İzmir’de tarımla uğraşan Yahudiler olduğunu yazmaktadır.

¹⁶ BOA., Y.PRK. AZJ., 30/37.

¹⁷ BOA., Y.PRK. UM., 23/66.

ürünlerin pazarlamasına gelince Baron, Fransız piyasasının gümrük tarifeleriyle, Osmanlı pazarlarının ise zaten fazla ürünle kapalı olduğunu gördü. Kolonilere sübvansiyon uygulayınca da Yahudi kolonizatörlerin şevki kırıldı ve tembelleştiler. Rothschild'ın ihtiyaçlarını karşılamaya devam edeceğini düşünen kolonizatörler, ideallerini bir kenara bırakarak Filistin'de rahat bir hayat sürme yoluna gittiler. Rothschild'ın bölgeye gönderdiği Fransız müfettişler yönetimlerini sertleştirince yeni Yishuv'un sakinleri protesto gösterilerine ve Osmanlı zaptiyeleri tarafından güçlkle bastırılan isyanlara neden oldular. (Öke, 1990, 43-44)

Sağlığının kötüye gitmesi yüzünden Baron Edmond de Rothschild kolonilerin sorumluluğunu 1990 yılında Baron Hirsch'in "Yahudi Kolonizasyon Derneği"ne devretti ve derneğin başkanlığını üzerine aldı.

Ataöv'e göre Rusya'da Pinsker ve Fransa'da Baron Edmond de Rothschild'ını bütün büyük kapitalist Yahudiler gibi, küçük burjuva kökenli ırkdaşlarını Avrupa dışında başka bir yere yerleştirme sloganının ardında ekonomik çıkardan doğan ve onların mümkün olduğu kadar uzak bir yere sürülmelerini öngören bir istek yatmaktaydı. Avrupa'nın Yahudilerden böylece "temizlenmesi" Anti-Semit akımların yeniden hız kazanmasını istemeyen burjuvalaşmış Yahudiler için ayrı bir güvence olacaktı. (Ataöv, 1970, 32-33) Siyonizm'in kurucuları Anti-Semitizm'le çatışmayı istemiyorlar, tersine, Yahudileri yaşadıkları ülkeden ayırmak gibi ortak bir arzuyu paylaştıkları için Anti-Semitleri müttefik olarak görüyorlardı. (Schoenman, 1992, 49)

2.4.3. Theodor Herzl ve Siyasi Siyonizm

Dr. Theodor Herzl, 1860'ta Macaristan'ın Budapeşte kentinde doğdu (1904'te Avusturya'da öldü). Orta halli Yahudi bir konfeksiyoncunun oğluydu. Ortaöğrenimini Macaristan'da tamamladı. 1878'de ailesiyle birlikte Viyana'ya taşındı. 1884'te Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden doktorasını aldı. Kısa bir süre avukatlık yaptıysa da edebiyata olan ilgisi nedeniyle mesleğini bıraktı. Kısa öyküler, piyesler yazdı ardından gazeteciliğe başladı. 1891'de Avrupa'nın en

tanınmış gazetelerinden biri olan Neue Freie Presse'in Paris temsilciliğine atandı. (Türk ve Dünya ünlüleri Ansiklopedisi, c.5, 2748)

Herzl'in Yahudi sorunu ile tanışması Viyana yıllarına rastlar. Leuger ve Schönerer'in kışkırtıcılığını yaptığı Anti-Semitizm'in yabancısı değildir. Anılarında Anti-Semitlerin iki kere hakaretine maruz kaldığını yazmaktadır. İlki 1888'de Mainz'de gittiği bir gece kulübünde "Hep Hep"¹⁸ diye arkasından bağırılmasıdır. İkincisi Viyana yakınında Baden'de arabasına bineceği sırada birisinin "Pis Yahudi" diye bağırmasıdır. (Kutluay, 1967, 25; Herzl, 2002, 27) Fakat Herzl'in Yahudi Sorunu'na eğilmesini sağlayacak dönüm noktası Paris'te olmuştu. Yüzbaşı Dreyfus'un davasını izleyen ve sonunda da suçsuz subayın idamının istenmesine tanık olan Herzl, Yahudilerin dünya üzerinde kıyamete kadar böylesine ezilemeyeceklerini savundu. (Öke, 1990, 45)

Herzl'e göre, Yahudi sorunu Anti – Semitizm'in bir sonucuydu. Anti – Semitizm ise yadsınmayacak bir gerçektir. Ulusların neden Anti – Semit oldukları Herzl için önemli değildi. Bunu Herzl'in şu sözlerinden anlamak mümkündür;

"Yeni yeni anlamaya ve hoş görmeye başladığım Anti-Semitizm'e karşı daha serbest bir tavır içindeyim artık. Hepisinin üstünde, Anti – Semitizm'le 'çatışmanın' boşluğu ve yararsızlığını anlamış bulunuyorum." diyordu. (Schoenman, 1992, 49)

Herzl bir yerde Yahudi düşmanlığını anlayışla karşılamaktadır. Çünkü, gettolarda karanlık, pis ve kalabalık izbelerde yaşayan Yahudilerin hali gerçekten de ürkütücü ve tiksindiriciydi. Yüzyıllar süren baskılar altında Yahudiler, milli gururlarını yitirmişlerdi. Herzl yerli halkın gözünde Yahudileri onurlu yurttaşlar yapmak ister. (Öke, 1990, 45) Bunun için Yahudi sorununu, Avusturya'da Katolik kilisenin yardımıyla çözmeyi düşünür. Viyanalı bazı rahiplerden ön garanti aldıktan sonra, Papa'ya giderek:

¹⁸ Almanya ve Avusturya'da Yahudilere hakaret olmak üzere söylenen bir küfürdür. Latince "Yeruşalaym elden gitti." anlamına gelen cümlelerin baş harflerinden meydana geldiği söylenir. (Kutluay, 1967, 24)

“Bize Yahudi aleyhtarlığına karşı yardım ediniz, buna karşılık almak üzere ben de çok büyük bir kampanya açarak dindaşlarımı açıkça ve şerefli bir şekilde Hıristiyan olmaya çağıracağım.” diyecektir. (Herzl, 2002, 18)

Ona göre bu şerefli ve açık bir din değiştirme olacak ve bu hareketin öncüleri ve bilhassa O Yahudi kalacak ve dindaşlarını bu şekilde Hıristiyan olmaya teşvik edecektir. Bu dine giriş, her gün Viyana'nın Saint Etienne Katedrali'nde çan sesleri arasında ve herkesin gözleri önünde merasimlerle olacaktır. (Herzl, 2002, 18)

Herzl'in en ciddi düşüncesi yavaş yavaş oluşmuştu. Olgunlaşan fikirlerini 1895 yılında yayınladığı Yahudi Devleti (Der Judenstaat) adlı kitabında topladı. Herzl'e göre, özümleme Yahudilere hiçbir yarar getirmemişti. Yahudiler toplu halde kendilerine ait olan bir ülkeye göçmeden Yahudi Sorunu çözümlenmeyecekti. Herzl'in Yahudilerin bir ulus meydana getirecek ve bir devlet kurabilecek özelliklere sahip olduklarına dair inancı tam ve kesindi. (Öke, 1990, 46) Herzl Yahudi Devleti adlı kitabında şöyle yazar:

“Ben Yahudi sorununu toplumsal ya da dinsel bakımlardan değerlendirmem, bazen böyle ya da daha başka biçimler olmasına karşın. Bu ulusal bir sorundur ve bu soruna bir çözüm getirebilmek için, onu bir araya gelmiş uygar uluslarca tartışılmak ve bir sonuca varılmak üzere, uluslar arası siyasal bir sorun olarak saptamalıyız. Biz halkız – tek bir halk.” (Ryan, 1982, 43)

Büyük devletlerin Yahudi Sorunu'na eğilmeleri için Herzl, bu sorunu ortaya koyacak ve savunacak bir örgütün ihtiyacını hissediyordu. Kitabında yazdığı plana göre, iki cemiyetin kurulması öngörülüyordu. “Yahudi Cemiyeti” adını alacak birinci siyasi örgütün amacı Avrupa hükümetleriyle temasa geçip, Siyonistlere Filistin'de devlet kurma hakkının tanınabilmesi için diplomatik alanda mücadele vermektir. Batı ülkeleri bu konuda ikna oluncaya kadar Yahudi Cemiyeti Yahudilik alemi adına bir hükümet gibi yürütme yetkisini kullanacaktı. Herzl'in düşlediği ikinci durum ise Yahudilerin Filistin'e göçlerini ve orada yerleşmelerini sağlamak için kurulacak ticari bir şirketti. İngiliz ticari yasalarının esnekliği nedeniyle bu şirketi Londra'da

kaydettirmek isteyen Herzl, bu şirketin sermayesinin elverdiği sürece, göçmenlerin terk ettikleri ülkelerdeki öz varlıklarını likidite edeceğini ve karşılığında aynı göçmenlere Filistin’de toprak ve konut satacağını tasarlamıştı. Herzl, bu şirketin Filistin’de ticaret ve sanayileşmeyi de teşvik edebileceğini düşünmüştü. Filistin’in Türklerin elinde olduğunu gayet iyi bilen Herzl, bu aşamada Padişahın kendilerine engel olacağını sanmıyordu. Kitabında Osmanlılara hitaben Herzl, “*Eğer Sayın Majesteleri bize Filistin’i verirse, biz de karşılık olarak Türkiye’nin maliyesini düzenleriz.*” demişti. (Öke, 1990, 46-47)

Filistin’de bir Yahudi Devleti kurabilmek için Ortadoğu ve dünya politikasında yeni düzenlemeler gerekeceğine inanan Herzl, uluslar arası ilişkilerde en önemli ögenin güç ve güç birikimi olduğunu düşünüyordu. Anılarında, “*Uluslar arasındaki ilişkiler bir kuvvet sorunudur.*” demektedir. Herzl, Avrupa Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan diplomatik pazarlıklarına başlamadan önce Siyonizm siyasetini yürütebilmek için kendisine maddi ve manevi desteği sağlayacak bir alt yapıya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Herhangi bir hükümeti temsil etmiyordu. Neue Freie Presse’in bir muhabiri olarak büyük devletlerin ilgili bakanlıklarının kapısını çalamaz, onlardan Filistin’i Yahudilere yurt olarak vermelerini isteyemezdi. (Öke, 1990, 47)

Herzl, Siyonizm’i devletlerarası politikada hatırı sayılır bir aktör olarak oluşturmanın gereğine inanıyordu. Bu amaçla Yahudi cemaatinin liderlerinden ve zengin Yahudilerden, oluşan bir kadro örgütü kurmayı düşünmüştü. Zengin Yahudiler bir araya gelir de muazzam bir servet toplanabilirse, Filistin’i satın almak işten bile değildi. Bu projesini, ilkin 2 Haziran 1895’te Osmanlı İmparatorluğu’nda demiryolu şebekeleri kuran, Arjantin’de Yahudi göçmenleri yerleştirmek projesinin sahibi ünlü Baron de Hirsch’e açıkladı. Hirsch, Herzl’in önerilerini benimsememişti. (Herzl, 2002, 23 vd.) Bunun üzerine Herzl 18 Temmuz 1896’da Edmond de Rothschild ile görüştü. Ancak bu görüşmeden de olumlu sonuç alamadı. Herzl Rothschild’ler için anılarında şu yorumu yapmaktadır:

“Ben Rothschild ailesinin düşmanıyım. Çünkü onları Yahudiler için kötü bir talih olarak görmekteyim. Sadece geçmişte Yahudiler için yapmış olduğu iyiliklerden ötürü sempati uyandıran Edmond de Rothschild iyi bir Yahudi kabul edilebilir ve kabul ediyorum. Ama Yahudi milli kurtuluşuna hayır mı demeliydi?” (Herzl, 2002, 110)

Seçkinlerden oluşan bir kadro partisi kurmanın imkansızlığını anlayan Herzl, davasını savunabilmek için halka inmeye karar verdi. O’na göre eğer halka inebilirse Rothschild’ler ve orta derecedeki milyonerler bir günde kendisine katılırlardı. (Herzl, 2002, 41) 1897 yılında dünya Yahudilerden Siyonizm taraftarı olanları bir çatı altında toplayacak kongrenin hazırlıklarına girişti.

27 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre’nin Basel kentinde üç gün sürecek olan Siyonist Kongresi toplandı Kongrenin yapıldığı Braunschweig Lokantası’nın girişine altı köşeli yıldızlı Siyonist bayrağı çekilmişti. Herzl kongreye katılanların giyimlerine bile dikkat etmişti. Anılarında bunu şu şekilde aktarır:

“Kişileri yavaş yavaş bir devlet fikrine yakınlaştırdım ve onlara bir milli meclis kurdukları fikrini aşıladım. Beni aylarca önce bir ilham gibi işgal eden ilk pratik düşüncelerimden birisi delegeleri ilk açılışa, siyah elbise ve beyaz kravatla çok resmi bir şekilde iştirake mecbur etmekti. Bu merasim elbisesi birçok insanı daha sağlam ve ciddi yaptı. Buna karşılık bu kıyafet delegelere diğer yazlık ve günlük kıyafet giysilerle asla gösteremeyecekleri bir ölçülük verdi ve ben bu ölçülüğü çok görkemli bir hale getirmeye elimden gelen gayreti gösterdim.” (Herzl, 2002,129-130)

Avrupa’nın başkentlerinden gelen gazetecilere de yer ayrılmış, salona dinleyiciler bile alınmıştı. Evrensel Yahudiyi temsil etmek üzere Basel’e gelen iki yüzü aşkın delege her sosyal tabakadan, değişik fiziksel tiplerden, bambaşka düşünce yapılarından oluşan bir mozaikti Herzl, Kongreye katılanlarla ilişkisini bir çok çeşit yumurta üzerinde dans etmeye benzetmektedir. Bunlar; Neue Freie Presse yumurtası, Muhafazakarların yumurtası, çağdaşların yumurtası, Makam-ı Mukaddese

sebebiyle Hıristiyan imanlıları yumurtası, Edmond de Rothschild yumurtası, Rusya'daki siyon Aşıkları yumurtası, Koloniler yumurtası idi. (Herzl, 2002, 128)

Herzl, Kongreyi Siyonist hareketin yasama yetkisini üzerine alacak bir temsilciler meclisi olarak düşünüyordu. Bu meclisinin içeriği yapısı ve eylemleri herhangi bir milli meclis gibi olacaktı. "Shekel" adı verilen ve adeta bir vergi niteliğinde olan meblağı mahalli Siyonist cemiyetlerine yatıran her Yahudi meclisteki temsilcilerini seçme hakkına sahip olacaktı. Mahalli seçim bölgelerinde Siyonist dernekler her yüz üyeye karşılık bir temsilci çıkartabilecekti. Bu koşullara uygun olarak toplanan birinci Kongre egemen bir parlamento gibi davranmış ve Siyonist hareketin amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları ve bu araçları kullanacak bir yürütme heyeti tespit etmişti. (Öke, 1981, 31) Kongre bittikten sonra Herzl, günlüğüne şunları yazar:

"Eğer Bale Kongresi'ni topluluk önünde telaffuzdan kendimi men ettiğim bir kelimeyle ifade etmem icap ederse şunu söylemem gerekir. Ben Bale'de "Yahudi Devletini" tesis ettim. Ben bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyada bir kahkaha tufanı yükselir. Fakat bundan beş sene sonra, belki elli sene sonra ise muhakkak herkes bunun böyle olduğunu anlayacaktır." (Herzl, 2002, 129)

Kongrede Siyonizm'in ana hedefinin belirlenmesi söz konusu olunca, şüphesiz Herzl ve arkadaşlarının kalbinde Filistin'de her türlü hükümlerlik haklarına sahip müstakil bir Yahudi devletinin kurulması yattıyordu Herzl'in arkadaşlarından Badenheimer'la yaptığı şu konuşma Siyonizm'in amacını açıklıyordu:

"Bize ayrılacak olan toprak parçası Nil'den Fırat'a kadar uzanmalıydı. Öte yandan bir geçiş devresi olmalıydı ki bu esnada müesseselerimiz ve hükümetimiz kurulmuş olsun." (Herzl, 2002, 149)

Siyonistlerin bu çalışmalarını Osmanlı Devleti'de takip ediyordu. Berlin'deki Osmanlı sefiri Basel'e bir memur yollatarak, oturumları izletmişti. Ahmed Tevfik Paşa, Bâbiâli'ye yolladığı raporunda "Yahudilerin Filistin'de büyük

bir devlet kurmayı tasarladıklarını” yazmıştı. Filistin’e yerleşen Siyonistlerin yayılma ve genişleme siyaseti güdeceğine Hariciye Nezareti’nin dikkatini çeken Ahmed Tevfik Paşa, kongredeki Yahudi konuşmacıların sözlerinde temkinli olduklarını, Yahudi milletin hayati meselelerinden bahsederek ana amaçlarını gizlediklerini kaydediyordu. (Öke, 1981, 32)

Siyonistler ilk olarak, amaçlarının “kendilerine normal hayat şartlarının tanınmadığı ülkelerde yaşayan Yahudilere Filistin’de devletler hukukunun garantisi altında bir yurt teşkil edilmesi” olduğunu açıkladılar. Ancak devletler hukukunun muhatabı gene devletler olabilirdi. Bir devletin devletler hukukunun garantisi altına alınması o devletin mutlak bağımsızlığının tanınması demektir. Bu ise, Filistin’in Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesinden kopması ile mümkün olabilirdi. Osmanlı Hükümetini karşılarına almaktan çekinen Siyonistler Filistin üzerindeki amaçlarını törpülemeyi daha doğru buldular. Herzl devletler hukuku teriminin terk edilip yerine “Umum Hukuk” tabirini kullanmayı teklif etti. Taslak “*Siyonizm’in amacı Yahudi halkı için umumi hukuk çevresinde Filistin’de bir yurt tesis etmektir.*” diye değiştirildi. Umumi hukuk tabiri o kadar anlaşılabilir bir kavramdı ki, Yahudiler Osmanlılara karşı bunun mahalli veya Türk dahili hukuku, Avrupa devletlerine karşı ise, devletler arası hukuk anlamına geldiğini savunacaklardı. (Öke, 1981, 33)

Siyonistler için hedef belirlendikten sonra sıra, bu amaca ulaşabilmek için seferber edecekleri araçları oluşturmaya gelmişti. Kongrede tartışmalar sırasında Herzl, büyük fikir ayrılıklarının oluşmasına izin vermemişti. Ona göre önemli olan, Siyonist hareketin bütünlüğünü korumak ve böylece dünya kamuoyuna karşı tek bir ağızla konuşan, sağlam bir örgüt havası vermektir. Bunun için, yöntemlerini onaylamasa bile diğer Siyonist gruplarının politikalarının programa yansımalarına göz yumdu. Herzl için önemli olan Kongrenin yabancı devletler ile olan diplomatik ilişkilerinin başlaması için yeşil ışık yakması idi. Program “*Siyonizm’in esas amacınınun gerçekleşmesi için diğer hükümetlerin rızasının alınmasını ve bu hususta ne lazım gelirse yapılmasını*” teklif ediyordu. (Öke, 1980, 50-51)

Birinci Kongre’de Herzl’in önerisi üzerine Siyonizm’in siyasetini yürütecek, adeta bir hükümet görünümünde olan “Büyük Hareket Komitesi” kuruldu. Yirmi kişiden oluşan bu kurul, Siyonizm’in taktiklerini oluşturacak siyasetini yürütecekti. Bu komitenin içinde bir “Küçük Hareket Komitesi” çıkarılmıştı. Önemli sorunlarda bir kabine gibi işleyecek komite Herzl, Max Nordau ve David Wolffsohn’dan oluşuyordu Tüm Siyonist Örgütü’nün başkanlığına Herzl seçildi. (Öke, 1990, 51)

1898 Ağustos’unda yine İsviçre’nin Basel kentinde yapılan ikinci Kongre’de Siyonistler mali meselelerini tartıştılar ve sonunda örgütün iktisadi politikasına yön verecek bir banka kurulmasını kararlaştırdılar. Londra’da sınırlı sorumlu bir anonim şirket olarak kurulan bir banka daha ilk kalemde iki milyon sterlin sermaye ile “Yahudi Müstemleke Vakfı” ismi ile çalışmaya başladı. Bu banka Filistin’de faaliyetlerini yürütebilmek amacı ile 1903’te sermayesi yüz bin sterlin olan “İngiliz-Filistin Şirketi”ni kurdu. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebran, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gaza’da şubeler açarak Yahudi göçmenlerin her türlü arazi alım-satım işleriyle ilgilenmeye başladı. 1901 Aralık’ta toplanan Beşinci Kongrede, Londra’da “Yahudi Ulusal Fon”u ¹⁹ adı altında Yahudilerin gönüllü bağışlarının aktığı bir sandığın kurulmasına karar verdi.Fonun kuruluşunun daha ilk yılında sermayesi üç yüz bin sterlindi.Bu sermaye Yahudi göçmenlerin Filistin’de toprak sahibi olabilmeleri için kullanılacaktı. (Öke, 1982, 35)

Toplanan kongreler ve dünyanın her bölümündeki Yahudilerin acındıran kampanyaları, Basel programına binlerce taraftar kazandırmış, Amerika’dan Güney Afrika’ya, Uzak Doğu’dan Avustralya’ya kadar her yerden Viyana’daki merkez

¹⁹ Yahudi Ulusal Fonu (Jewish National Fund) (J.N.F.) “Filistin ve Suriye’de toprak alımı amacıyla kullanılmak üzere, Yahudi halkı için bir vakıf” olarak kuruldu JNF, Viyana’daki karargahla hemen etkinlik kazandı. Bu karargah 1922’de taşındığı Kudüs’te bugün de duruyor. J.N.F.’nin çalışmaları şunlar olacaktır.1. Yahudi halkının elindeki Yahudi topraklarının tapularını satın almak için dünyadaki bütün Yahudilerden para toplanacaktı. 2. Yalnız Filistin ve komşu ülkelerindeki topraklar elde edilecekti. 3. Tarımsal ve bahçelik topraklardan başka ormanlar ve her türlü arazi satın alınacaktı. 4.Toprak vazgeçilmez olacaktı ve Yahudi bireylere bile satılmayacaktı. 5. Toprak J.N.F. tarafından işletilecek ya da 49 yılı aşmayan süreler için yalnızca Yahudilere kiralanacaktı. J.N.F. ilk alış-verişini 1905 yılında Filistin’de üç parsellik toplam 5.600 dönüm toprak elde ederek yaptı. (Lehn, 1982, 87-88)

bürolarına - Herzl Viyana'da oturduğu için merkez burasıdır – bağlılıklarını belirten yüzlerce dernek olmuştur. Yahudileri Siyonist saflara kazanan Herzl için şimdi önemli olan diğer milletleri ikna edebilmektir. Herzl, Batı Hükümetlerini Filistin'de bir Yahudi hükümeti kurulmasının milli menfaatleri açısından ne kadar yararlı olacağına ikna etmeye çalışacaktı. Eğer Avrupa devletlerinin Siyonizm'e yakınlık duymalarını sağlarsa Batı'nın kendisine Türk Sultanı'nın şark vilayetlerinden biri olan Filistin'i vermesi için aracılık hatta baskı yapacaklarını umuyordu. Böylece Herzl, Batılıları kendi tarafına çekmek için Viyana, Berlin, Petrograd, Roma ve Londra olmak üzere Avrupa'nın belli başlı şehirlerini dolaşmaya başlamış, devlet ve hükümet yetkilileri ile müzakerelere girişmişti. (Öke, 1981, 35-36; Herzl, 2002,10, 187 vd.)

2.4.4. Yahudiler ve Masonluk

Lügat anlamında "Mason" duvarcı demektir. Önceleri duvarcı ve taş yontucularına verilen bu isim, giderek, sanatla ilgililerin toplulukları anlamına gelmeye başlamıştır.

Bilindiği kadarıyla masonluk 1717'de, İngiltere Büyük Locası ile doğmuştur. 1723'de bu loca eski yasaları derleyip bir araya getirdi ve bunlar Anderson Yasaları adını aldı. O zaman masonluk kendiliğinden doğmuş bir kuruluş olarak değil de, kökü geçmişte kaybolan bir kurumun yenilenişi gibi ortaya konuldu. Anderson masonluğu Adem Baba'ya kadar götürüyordu. Fakat, duvarcılara ilk bağışlıkların Anglo-Sakson kralı Athelsan (895-940) tarafından verildiğini de ekliyordu. (Naudon,1990, 9)

Masonluğun menşei üzerine çok değişik anlatışlar bulunmaktadır. İlhami Soysal, masonluğu Efsane Devri, Ortaçağ Devri ve Son Devir olarak üç devre içinde incelemektedir. Efsane devrinin sınırı yoktur. Akla gelebilen her devirde masonluk var sayılır. Hz. Adem'in mason olarak cennete girdiği, St.Michel'in ilk Mason Locası üstadı olduğu iddia edilir. Nuh tufanından kurtuluşun sonra inşa edilen Babil kulesi masonların eseridir. (Soysal,1980,116)

Efsanelerden en ilginç Hiram efsanesidir. Hiram, Hz.Süleyman'ın mabedinin yapımında çalışan ustalardan biridir.Maiyetindeki işçileri çırak, kalfa, usta diye üçe ayırmıştır ve hepsine mimarlık bilgilerinin bir kısmını öğretmiştir.Çıraklar usta ve kalfaların, kalfalar da ustaların bildiği sırları bilmezlerdi. İnşaatın sona ermesine doğru usta olmayı bekleyen üç kalfa gerekli ehliyeti gösteremedikleri için usta yapılmamışlardır.Bu üç kalfa ustalık sırlarını öğrenmek için mabedi gezen Hiram'ı sıkıştırmışlar, ustalık sırlarını vermeyince onu öldürmüşlerdir. (Gün-Çeliker,1968,6) Hiram, masonluğun en canlı ve etkili kişisidir.Ortaya attığı çalışma nizam ve dereceleri ile meşhurdur.

Ortaçağ masonluğu,masonluğun efsanelerden sıyrılıp, kaynağını Ortaçağ Katedral inşacılarının kurdukları topluluklara dayandığı devirdir. Kendi bünyelerinde iyi örgütlenmiş bu operatif mason toplulukları, her biri belirli yöredeki işi bitince bir başkasına gitmek durumunda olduklarından, ülkeler arasında da rahatça gidip gelebilmek için bir tür özel özgürlüğe sahip kılınmışlardır. Orta çağların ufak dükalıkları ve feodal krallıkları arasında rahatça gidip gelebilmeleri için özel olarak sağlanan bu özgürlük ise bu sanatçılara “Hür Mason” anlamına gelen “Free Mason-Frans maçon” (Farmason) denilmesine neden olmuştur. Bunlar büyük yapıtları yaratan ve çağlarına göre uluslararası nitelikleri olan sanatçılardı. (Soysal,1968,125)

Rönesans ve Reform hareketleri katedral yapımı işlerinin sonunu getirdi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Londra'da çıkan büyük yangında kent kül haline gelince farmasonlar İngiltere'ye çağrıldılar. Burada son yapıtlarını ortaya koyduktan sonra farmasonluğun son bulmaması, hiç değilse fikren canlı tutulabilmesi için mason localarına öteki mesleklerden de insanlar, farmasonluğa koruyucu olmuş devlet adamları da kabul edilmeliydi. Uzun hazırlık çalışmalarından sonra Londra'nın dört locası 24 Haziran 1717 tarihinde Londra ve Westminster Büyük Locası'nı, spekülatif (düşünsel) masonluğu kurdular. Bu kuruluş, operatif masonluğun sonu oldu. (Soysal,1968,126-127) Artık masonluk duvarcı işçilerinin bir locası olmaktan çıkmıştı. Özellikle o çağların dini ve monarşik baskılarına karşı çıkan bazı aydınlar ve daha çok Yahudiler Mason teşkilatı içinde birleşmeye

başlıyorlardı. Yeni masonlar, eski amele masonların inandıkları çalışmalara ait kaideleri, aletleri ve kelimeleri, bedenlen çalışmaya da önem verdiklerini göstermek için, sembol olarak kullanmaktaydılar. Masonlar artık maddi manada mabetler inşa etmekten vazgeçmişlerdi. Bu tarihlerden sonra da hiçbir mason locasına halktan bir adam veya işçi alınmadı. (Gün-Çelikler,1968,13)

1723 yılında, Anderson'ın çalışmaları sonucunda "Masonluk Yasası" Büyük Loca tarafından kabul edildi. Bu yasanın din, ırk ve sınıf farkını kaldıran prensipleri, o güne kadar masonluğa istedikleri çehreyi veremeyen ve ondan milletler arası çıkarları için istedikleri gibi yaralanamayan Yahudileri çok sevindirmişti. Masonluk süratle yayılmaya başlamıştı. Masonların siyasi nüfuzlarının zirveye çıktığı bu yıllarda Avrupa masonları da Fransız İhtilali'nin fikir ve hareketini hazırlamışlar, ihtilalin sloganı olan "Hürriyet-Eşitlik-Kardeşlik" prensiplerini koymuşlardı. Fransız ihtilali'nin başarısı, getirdiği siyasi fikir ve hareketler masonluğun bütün Avrupa'ya yayılmasına, siyasi iktidarları eline almasına vasıta olmuştu. İtalya Birliği hareketini yönetenler de masonlar olmuştu. Masonluk, Avrupa'nın siyasi çehresini altüst ediyor ve her yeni düzende imkanları elinde tutacak köprü başlarına Yahudiler oturuyordu. Artık Avrupa'nın yeni cumhuriyet ve monarşilerinde Yahudi başbakanlar ve nazırlar devri başlamıştı. (Gün-Çeliker,1968,13-14)

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1909'dan önce masonluğun genel hatlarını çizmek için diyebiliriz ki Osmanlı'da henüz milli bir mason teşkilatı bulunmuyordu. Buna karşılık bilhassa İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol, Yunan, Polonya, Mısır Büyük Maşrık veya Büyük Mahfillerine bağlı bir çok yabancı mason locaları vardı. Bu localar da yalnız İstanbul'da açılmış olmayıp, Selanik'te, Yanya'da , Serez'de, Kayseri'de, Ankara'da, İzmir'de çeşitli yabancı mahfiller faaliyette bulunuyorlardı. (Apak, 1958, 17)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk mason locası III. Ahmet zamanında (1703-1730) açılmıştır, adı bilinmemektedir. Kurulan bu locanın Fransız masonlarına bağlı olduğu sanılmaktadır. Yeri, gayrimüslimlerin çoğunluğu teşkil ettikleri Galata civarındır. Locanın ilk Türk üyesi Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait

Çelebi'dir. İbrahim Müteferrika, Kumbaracı Ahmet Paşa (1675-1742) da bu locanın üyelerindendir. Osmanlı'daki ilk masonlardan olarak adı geçen kişilerden biride Tophane'de oturduğu, ticaret yaptığı ve açık fikirli, ilerici görüşlere sahip olduğu bilinen Yusuf Çelebi'dir.(Soysal, 1980, 192 vd.; Apak,1958,18-19)

Sultan Abdülmecit dönemine kadar (1839-1861) İstanbul da Fransız, İtalyan ve Polonya Büyük Localarına tabi birkaç mason locası daha kurulmuştur. Bunların kurucuları daima yabancılardır. Sultan Abdülmecit devrinde masonluk bariz bir şekil almış, Kırım savaşı (1853-1856)ve onu takip eden senelerde büyük bir gelişme göstermiştir. O kadar ki, Tanzimat ricalinde Ali Paşa, Büyük Reşit Paşa, Fuat Paşa, Mısırlı Mustafa Paşa, Raşit Paşa, Süleyman, Ethem ve Pertev Paşalar gibi bir çok kişi masonluğa girmişlerdir. (Boucher, 1966,192) Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı'da yüksek dereceli görevliler, tüccarlar ve İslama yeni girmiş bazı eski Avrupalılar mason olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı sadrazamı olan, daha önce Londra'da Sefir-i Kebir iken masonluğa girmiş Koca Mustafa Paşa yine bir mason olan İngiltere'nin İstanbul Büyük Elçisi Lord Rading'in yakın dostu idi. Lord Rading ise Galata Kulesi yöresinde Bereketzade Mescidi karşısındaki bir binada, İskoçya'daki Edinburg Büyük Locası'na bağlı bir locanın üstadlığını yapıyordu ve Raşit Paşa dahil, İngilizce bilen pek çok Osmanlı da bu locaya üye idiler. Bu locanın özelliği, üyelerinin daha çok aristokrasiye yakın kişiler olmasıydı. (Soysal, 1980,200)

Avrupa'da eğitim görmüş bazı Ermeniler de 1861 senesinde, yani Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk yılında Fransız Büyük Maşrıkına bağlı olarak İstanbul'da bir loca tesis etmişlerdi. Bu locanın ismi "Ser" idi ki, Ermenice muhabbet sevgi demekmiş. O zamanlar veliaht olan Osmanlı padişahı Sultan V. Murat dahi bu locada mason olmuş ve 18. dereceye kadar yükselmişti.²⁰ Ser locasına üye kişiler arasında Abdülaziz devrinde ilk defa sadrazam olan Keçecizade Fuat Paşa, Abdülaziz ve II. Abdülhamit devirlerinde iki defa sadrazam olan Mithat Paşa,

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Soysal, 1980, 202-203.

Meşrutiyet'in ilk Mebusan Meclisi Reisi ve II. Abdülhamit'in sadrazamlarından olan Ahmet Vefik Paşa, yine II. Adülhamit'in sadrazamlarından Tunuslu Hayrettin Paşa, Sultan Reşat zamanında sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa, Berlin Sefiri Sadullah Paşa, Namık Kemal Bey, Şair Ziya Paşa , Şinasi, Sultan V. Murat'ın kardeşleri Şehzade Nurettin ve Kemalettin Efendiler yer almaktadırlar.(Apak, 1958, 23-24) Bu loca sarayın takibatı sonucunda 1892 senesinde dağılmıştır. 1870 sonunda Yahudiler de, İzmir'de "Sion" locasını kurmuşlardır. (Koloğlu, 2004, 44)

II. Abdülhamit döneminde 1884'te İstanbul'da İtalyan Maşrıkına bağlı olarak açılan İtalia-Rizorta adıyla bir loca, Yunan Maşrıkına bağlı olarak Türklere ve Yahudilere de kapılarını açan Proodos adında bir loca, İtalyan Büyük Locası'na bağlı olarak Kadıköyü'nde 1908 Meşrutiyetin ilanından bir yıl önce kurulmuş Calcedonia (Kalkedonya), İspanyol Obediyansı'na bağlı olarak Constitution-Meşrutiyet adlı bir loca, Mısır Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak La Fratérnité Ottamane-Uhuvveti Osmaniye adıyla bir başka loca kurulmuştur. (Soysal, 1980, 202 ; Apak, 1958, 26 vd.)

Apak'a göre İstanbul'da II. Meşrutiyet'in ilanından önce yabancı obediyanslara bağlı olarak 23 kadar loca muhtelif zamanlarda faaliyetlerde bulunmuştur.(Apak, 1958, 33) Koloğlu'da çalışmasında Türk mason çevrelerinin bir resmi yayınında 1738-1909 tarihleri arasında tüm ülkede 45 loca kurulmuş olduğunun belirtildiğini yazmaktadır. (Koloğlu, 2004, 38)

Mason çevreler, II. Abdülhamit'in devrimcilerle masonları kafasında özdeşleştirdiğinin farkındalardı. 13 Ekim 1876'da, Pera gazetelerinden biri (Stamboul) hem masonluğun dinsizlik olduğu iddiasını yalanlamak hem de İslamla bağdaşabileceğini ileri sürerek, bundan nasıl yararlanabileceğini gösteren bir yazı yayınladı. Bu yazıda II. Abdülhamit'e üç hatırlatma yapılıyordu. Birincisi, Masonluk İslamla bağdaşmaz değildi. İkincisi, ulus ve din açısından karmaşık bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda birleştirici bir rol oynayabilirdi. Üçüncüsü "Hükümdarlar Kulübü"nüün üyesi olmak isteyen bir kimse masonluğu dikkatten uzak tutamazdı. (Koloğlu, 2004, 118)

II. Abdülhamit Balkanlarda savaşa varacak bir gerginlik ve uluslar arası siyasi ve mali pazarlıklar sırasında, etkinliği bütün Avrupa’da duyulan ve açıkça tartışılan, üstelik kendisinden önceki sultanında mensup olduğu bilinen bir kurumu ya onaylamak ya da karşısına geçmek durumundaydı. O ise üçüncü bir seçeneği tercih etmiş, benimsemeden yanında tutmaya çalışmıştı. (Koloğlu, 2004, 118-119) II. Abdülhamit’in, bir eğlence ve hayır cemiyeti halinde kaldıkça masonlukla bir alıp vereceği yoktu. Onun korktuğu ve izlettiği, gizli siyasi ve ihtilâlcı cemiyetlerdi. II. Abdülhamit’in masonluğu anlayış tarzı o dönemde sıkı sansüre tabi tutulan yayınlara da yansımıştı. (Koloğlu, 2004, 123) Şemsettin Sami’nin 1900 yılında yayınlanan Kâmûs-ı Türkî’sinde farmason şöyle tanımlanıyor:“Avrupa’da meşhur bir tarikata mensup adam ki esasları siyasi veya mezhebi olmayıp sırf usulü muâşerete ait olduğu halde sır tutulur.” İkinci tanımlama ise halk arasındaki görüşü yansıtır: “Mecâzi olarak, dinsiz, mülhid, münkir.” (Sami, 1995, 992)

II. Abdülhamit’in yumuşak politikası sebebiyle, on seneden fazla bir süre boyunca masonların, II. Abdülhamit aleyhinde bir kampanyalarına rastlanmamaktadır. Bunun nedeni locaların Osmanlı topraklarında rahatsız edilmeden, serbestçe çalışmalarına izin verilmesi olmalıdır. Avrupa’da ise 1880-1890 yılları arasında masonluğa karşı bir kampanya gittikçe yaygınlaşmaktadır. Papa Leo XII, masonluğun kilise ve din için en büyük tehlike olduğunu ilan etmişti. Bu anti-mason kampanya, o dönemin çok yaygın anti-yahudi kampanyası gibi bazı çevrelerde çok ilgi gördü. Yaygın bir anti-mason yayın belirdi. Fakat bu kampanya Osmanlı topraklarına yansımada. II. Abdülhamit döneminde anti-mason yayını görülmedi. Masonluk aleyhindeki kampanya bir yana II. Abdülhamit döneminde masonluk daha da yaygınlaştı. Kayseri’de, Ankara’da, Selânik’te, Trablusgarp’ta yeni localar açılmıştı. (Koloğlu, 2004, 174-175)

İstanbul ve Anadolu’daki mason localarının yanı sıra Rumeli ve Makedonya’da da mason locaları vardır. Rumeli ve Makedonya bölgesinde açılan ilk mason locası Selânik’tedir. Adı bilinmeyen bu locanın Genova Büyük Locası’na bağlı bir İngiliz locası olduğu sanılmaktadır. II. Abdülhamit döneminde Selânik’te

İtalyan Büyük Locası'na bağlı Makedonya-Rizorta, Fransız Büyük Locası'na bağlı L'Avenir d l'Orient (Doğunun Geleceği), 1905 yılında İspanya Büyük Locası'na bağlı Perseverantzia, İtalya Büyük Locası'na bağlı Labor-Lux, Fransız Büyük Marşıkı'na bağlı Véritas locaları kurulmuştur. Bunlardan başka, Atina Marşıkı'na bağlı olarak Yanya'da Yunanlıların Promécé, Serez'de Makedonya ve Aristoteles locaları kurulmuştur. Bu 9 locanın içinde en mühim rol oynayanları Makedonya, Makedonya-Rizorta ve Véritas locaları olmuştur. (Apak, 1958, 35-36 ; Koloğlu, 2002, 28)

Véritas'ı İzak V. Modiano'nun Üstadlığında İzak Rabeno de botton, Yakob M. Mosseri, David J. Kohen, İ. Madione kurdular. Hepsi de Yahudiydi ve Makedonya-Rizorta'dan ayrılıp yeni locada buluşmuşlardı. Dumont'a göre bu kurulma, İtalyan masonluğu'nun daha ileri düşünceli ve pozitivist eğilimli olmasının sonucuydu. Bu doğruysa, asıl ihtilâlciliği benimsemiş olan Makedonya-Rizorta'dakilerin amaçlarını saklamayı başarmış oldukları sonucuna varabiliriz. Véritas'ın üyelerinin çoğu Yahudiydi ve cemaatin en zengin kişileriydi. 1908 başında 4 Rum, 2 Ermeni ve 15 Müslüman üyesi vardı.(Koloğlu, 2002, 28-29)

Makedonya-Rizorta Locası'nın Üstad-ı Muhteremi, "Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nin 33. derecesinden Emanuel Karasso idi. Iacovella'ya göre 1908 devriminde, İtalyan masonluğunun yardımı pek çok yönden belirleyici olmuştu. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkaldırı ateşi Selânik'teki Makedonya-Rizorta Locası'nda tutuşturulmuş, buradan yayılmıştı. (Iacovella, 1998, 7) Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girişte mason localarının kullanıldığı kaydına rastlanmamaktadır. Buradan Cemiyet'e girişle masonluğa girişin ayrı şeyler olduğunu anlamak mümkündür.

Mason bağına sağlayarak İttihatçılara büyük bir rahatlık kazandıran Emanuel Karasso, Jön Türklere mason localarına toplanmayı önermiştir. Cemiyet'in gizli toplantılarından çoğu Makedonya-Rizorta'nın lokalinde yapılmıştır. Emanuel Karasso ihtilâlden önceki iki yıl boyunca Cemiyet'in gizli arşivlerini locada saklamayı kabul etmiştir. Emanuel Karasso İttihat ve Terakki'nin yönetiminde ve

örgütlenmesinde rol oynamamıştır. Ancak Devrim öncesinde bilgi toplamakta ve Devrim'den sonra da Yahudi cemaatiyle İttihatçılar arasında bağ oluşturmakta rol oynamıştır.

Avrupa'da XIX. yüzyılın ilk yarısında Yahudilerin mason localarına girmesi asla kabul edilmiyordu. Osmanlı'daki dindar Yahudi çevreleri de mason ilişkisine en az Katolik ve Ortodoks kiliseleri, İslâm din adamları kadar karşıydılar. Modern düşünceli Yahudiler ise olaya masonluk ilişkileri açısından çok, ırklarının “diğer insanlarla eşit sayılmasını sağlama” açısından bakıyorlardı. Aynı beklentiler Osmanlı Yahudileri için de geçerliydi. Diğer azınlıkların ulusal amaçlarla masonluğa yanaşmalarına karşılık Yahudilerde eşit kabul edilme ve “Avrupalı sayılma” özlemi ön plandaydı. (Koloğlu, 2004, 58-59)

2.5. II. ABDÜLHAMİD VE YAHUDİLER

2.5.1. II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu

Osmanlı tarihinin, ekonomik, siyasi ve sosyal bakımlarından en karışık dönemlerinde 34. Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkan II. Abdülhamid (1876 – 1909), 21 Eylül 1842'de doğdu. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Tiri Müjgan Kadınefendi'dir. 34 yaşında padişah olan Abdülhamid, ıslahat ve eğitim sahasındaki büyük gayreti ile son devirde yetişen en büyük devlet adamlarından biri olarak tarihteki yerini almıştır. (Osmanlı Ansiklopedisi, c.6, 242) Ortaylı'ya göre Osmanlı İmparatorluğu son universal imparatorluk, II. Abdülhamid de son imparatordur. (Ortaylı, 2002, 889)

II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da tahta çıktığında 1875'ten beri karışık olan Bosna'daki ayaklanmayı fırsat bilen Sırp Prensi Milan'ın Osmanlı Devleti'ne ilan ettiği savaş devam etmekteydi. Avusturya ve Rusya'nın da Sırpı desteklemesi ve Osmanlılara karşı ortak hareket düzenlemesinden korkan İngiliz yöneticileri araya girdi. İngiliz özel temsilcileri, Rusya, Avusturya, Almanya ve Fransa temsilcilerinin

katılımıyla 23 Aralık tarihinde İstanbul Konferansı toplandı. Konferansta ortaya konan öneriler, yerli polis teşkilâtı kurulmasından, toprak verilmesine, Sırlara daha fazla özerklik tanınmasından, Bulgaristan'ı yarı özerk bir varlık haline getirmeye kadar bir dizi teklifi içermekteydi. (Karpas- Zens, 2002, 874) İstanbul Konferansı'nın toplandığı gün II. Abdülhamid, cülusundan önce Mithat Paşa'ya verdiği sözü tutarak Kanun-i Esasi'yi ilân etti.

Konferans 20 Ocak 1877'de sonuç alınmadan sona erdi. Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki statülerinin korunması ve Bosna ile Hersek'e özerklik tanınmasının yanında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslim azınlıkların da haklarının güven altına alınması amacını taşıyan bu konferansın en ilginç belgelerinden biri de Dünya Yahudi Cemaatlerinin birleşerek 2 Ocak 1877'de konferansa sundukları 28 sayfalık muhtıradır. Amerika, İngiltere, Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve İsviçre Yahudi Cemaatlerinin 50'den fazla ileri gelen yöneticisinin imzasını taşıyan bu muhtıranın 6., 7. ve 8. sayfalarında özetle şöyle denilmektedir:

“Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu topraklarında daima iyi yaşamışlardır. Türkiye’de her zaman Müslüman olmayan halka herkes gibi eşit muamele uygulanmıştır. 13 Kasım 1839 ve 1856 Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nunda Osmanlı İmparatorluğu’nda kanun önünde herkesin ırk, din ayrılığı gözetmeksizin eşit olduğu belirtilmiştir.” (Güleryüz, 1993, 200)

Müslüman olmayan halkın korunmasını görüşmekte olan konferansa en güzel cevap, böylece bizzat Yahudiler tarafından verilmiştir.

Padişahın 30 Eylül 1876 tarihli İrade’si ile kurulan ve üyeleri kendisince seçilen özel bir komisyon olan Meclis-i Mahsusa'nın hazırladığı Kanun-i Esasi taslağı Sadrazam Mithat Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu)'nın yaptığı bazı değişikliklerden sonra II.Abdülhamid tarafından kabul ve ilân edildi. Bu anayasa, konferansa katılan devlet temsilcileri tarafından bir oyalama taktiği sayılarak ciddiye alınmamıştı. (Tunaya, 1985, 27 vd.) İstanbul'daki halk

toplulukları, Dolmabahçe Sarayı'nın ve Mithat Paşa köşkünün önünde sevinç gösterileri yaptılar. Türklerden başka Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler kendi dillerinde nutuklar söylediler. Padişahı ve sadrazamı alkışladılar. (Karal, 1995, c.VIII, 9) Bir kurucu Meclis veya Parlamento tarafından hazırlanmayıp padişahın tek yönlü bir işleminden doğmuş olan bu fermana (Tanör, 1998, 133) göre Osmanlı Devleti uyruğu olan herkesi din ve mezhebi ne olursa olsun yasalar önünde eşit saymakta, din ve ibadet özgürlüğü tanımaktadır. (Tanör, 1998, 145)

Kanun-i Esasi'ye göre Meclis-i Umumi (yani Parlamento)'nin Ayan Heyeti kanadı üyeleri doğrudan doğruya padişah tarafından atanmaktadır. Meclis-i Ayan ile belediye kurulları tarafından seçilen Heyet-i Mebusan'ın ise yetkileri kısıtlı olup padişahın onu feshetme yetkisi vardır. (Karpat- Zens, 2002, 875)

Kanun-ı Esasi'nin açık hükmüne rağmen 4 yıl için değil de yalnız bir yıl için seçilen Osmanlı Meclisi 19 Mart 1877'de II. Abdülhamid'in nutku ile açıldı. İlk yıl 20 Mart 1877'den 28 Haziran 1877'ye, ikinci yıl ise 13 Aralık 1877'den 16 Şubat 1878'e kadar toplanabilen bu Osmanlı Meclisinde 67'si Müslüman 48'i Gayrimüslim toplam 115 mebus bulunuyordu. İstanbul ise 5'i Müslim, 5'i Gayrimüslim 10 Mebus ile temsil ediliyordu. Bu meclis ilk toplantısını Dolmabahçe Sarayı'nın muayede (bayramlaşma) salonunda yapmış ve padişahın nutkunun başkatip Sait Paşa tarafından okunmasından sonra çalışmalarına ertesi gün Ayasofya'daki Meclis-i Mebusan binasında devam etmiştir. (Karal, 1995, c.VIII, 232 vd.; Gülerüz, 1993, 201) İlk mecliste 5 Yahudi temsilci bulunuyordu. İstanbul mebusu Avram Aciman, Bağdat Mebusu Menahem Salah (Menahim Salih), Bosna mebusu Ziver, Yanya mebusu Daviçan Levi ve Ayan üyesi Daviçon Karmona (David Karmina). (Gülerüz, 1993, 201; Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebalarına İlişkin Kısa Tarihçe, 1999, 178) 16 Şubat 1878'de Mebuslar Meclisi toplantısında, II. Abdülhamid'in Umumi Meclis'in kapatılması hakkındaki iradesinin okunmasıyla Birinci Meşrutiyet Devri artık kapanmıştı.

II. Abdülhamid'in yapacağı faaliyetlerde en büyük ayak bağı ülkenin mali durumu olmuştur. 1854 yılında İngiltere ve Fransa'dan Kırım Savaşı'nda

kullanılmak üzere alınan borçlarla başlayan dış borçlanma, hızla artmış, 1854 – 1860 döneminde 16 milyon altına, Sultan Abdülaziz dönemi sonunda 100 milyon altına yükselmişti. Bu dönemde dış borç ödemelerinin bütçe içindeki payı %44'lere kadar çıkmıştır. 1873 – 1875 yılları arasında nüfus ölüm oranının %25, büyük ve küçük baş hayvanlarda ölüm oranının %90 gibi çok yüksek bir rakama ulaşması ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi olan Osmanlı ekonomisini çökertmeye yetmiştir. 6 Ekim 1875 tarihinde Osmanlı Hükümeti bütçe açığının 5 milyon lirayı geçtiğini ve 5 yıl süre ile borç faizleri ödemelerini yarıya indirdiğini açıkladı. 1875 – 1877 arasındaki Balkan isyanlarının ve Rusya ile yapılan savaşta (1877 – 1878) alınan yenilginin Osmanlı maliyesine getirdiği yük çok ağır olmuştur. (Osmanlı Ansiklopedisi, c.6, 243)

Devlet borçlarını ödemek için önce iç borçlanma, Galata bankerlerinden borç alma yoluna gitmiştir. Bu yeterli olmayınca Muharrem Kararnamesi ilan edilmiş, bu kararnamenin 15. maddesi gereği alacaklılarının menfaatlerini korumak üzere (bütün Osmanlı borçları 250 milyon Osmanlı lirası tutmakta idi) bir idare meclisi teşkil edilmesini (Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye Meclis-i İdaresi) kabul etmiştir. Bu idare kısa sürede Osmanlı gelir kaynakları ile istediği gibi oynar ve Osmanlı mali politikalarına yön verir hale gelmiştir. Düyun-ı Umumiye İdaresi devlet içinde devlet haline gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına gölge düşürmüştür. 1882 – 1909 arası dönemde girişilecek her türlü atılımlar için ayak bağı olan maddi bağımlılık, devleti hareketsiz, çoğu zaman çaresiz bırakmıştır. (Osmanlı Ansiklopedisi, c.6, 244-247)

II. Abdülhamid devrinin bir diğer önemli meselesi de Ermeni sorunudur. 1877–1878 Osmanlı – Rus Savaşı'na kadar mevcut olmayan Ermeni Sorunu, tamamen İngiltere ve Rusya'nın, nüfuz ve sömürge hesaplarının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı yönetimindeki Ermeniler devletin esas unsuru Türklerden daha fazla haklara sahiplerdi. 1863 yılında ilân edilmiş olan Ermeni Milleti Nizamnâmesi bir nevi anayasa mahiyetindeydi. İngiltere ve Rusya'nın teşvik ve himayeleri, misyonerlerin faaliyetleri ile Avrupa'da ihtilâlciler Ermeni cemiyetlerinin kurulmasına başlanır. Ermeni milletini bağımsızlığa götürmek iddiasıyla ortaya çıkan ihtilâlcileri çeşitli eylemlerle Osmanlı askerini ve halkını tahrik etmişler, kendi

silahsız halklarının öldürülmesini sağlamışlardır. İngiltere ve Rusya'da Hıristiyanlık davası adı altında bu olaylar bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmaya çalışmışlardır. (Osmanlı Ansiklopedisi, c.6, 257-263)

II. Abdülhamid devri politikalarının belirlenmesinde ayrıca 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı; 1881 Tunus'un Fransızlarca; 1882 Mısır'ın İngilizlerce işgali olayları Osmanlı Devleti'nin gerek dış, gerekse iç politikalarında esaslı değişiklikler yapmasındaki gerekliliği ortaya koymuştur. Artık Avrupa devletleri, menfaatleri gereği devletin devamı yolunda ortaya koydukları iradelerini değiştirmişler ve Osmanlı Devleti'nin bir an önce yıkılarak paylaşılmasına çalışır olmuşlardır. Bu durumda II. Abdülhamid devletlerarası ilişkilerinde dostluk gösterilerine güvenmeyerek, çeşitli politikalarla gücünü arttırmak ve varlığını korumak siyasetini takip etmiştir.

2.5.2. II. Abdülhamid Döneminde Yahudi Göçleri ve Filistin

Filistin ve çevresinde bir Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan Siyonizm ve Siyonistlerin faaliyetleri II. Abdülhamid döneminin önemli olaylarından biridir. 1876 yılında kabul edilen mahallî idarî kanununa göre bir çok eyaletin olduğu gibi Filistin'in de vilayet sınırları yeniden çizilmiş, bu bölge eşit nüfus yoğunluğuna sahip bölümlere ayrılmıştı. 1877 yılında ise bir düzenleme daha yapılmış ve Kudüs-i Şerif sancağı başlı başına bir mutasarrıflık haline getirilmişti. Bir sene sonra Beyrut vilâyeti oluşturulmuş ve Filistin'in kuzeyindeki iki sancak, Nablus ve Akka, bu vilâyetin sınırları içine dahil edilmişti. Böylece Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında "Arz-ı Filistin" tek parça bir idari bölge değildi. İki bölüme ayrılmıştı. Kuzey Filistin, Beyrut valiliğinden idare edilirken, Kudüs mutasarrıfı ise mukaddes toprakların güneyinden mesuldü. Gerek Beyrut valisi ve gerekse Kudüs mutasarrıfı tasarrufu altında bulunan bu bölgenin içtimai, iktisadi, güvenlik ve siyaset her türlü meseleleri ile ilgilenmek; Bâbîâli'nin kararlarını ve kanunlarını uygulamakla sorumluydular. II. Abdülhamid Filistin'deki Osmanlı memurlarının kendi insiyatifleri doğrultusunda hareket etmek yerine onları merkezi idareye sıkı bir şekilde bağlamayı yabancı temsilcilerinin etkilerinden kurtarmak açısından etkili

olacağını düşünmüştü. Filistin'deki Osmanlı idarecileri ve Yıldız arasında öyle bir münasebet bağı oluşmuştu ki, bu sistem içerisinde mutasarrıflık her hangi bir harekete geçmeden önce saraya başvurmak ve padişahın tasvibini almak zorundaydı. (Öke, 1981, 68-69)

Filistin topraklarındaki idare bu şekilde işlerken Avrupa'daki Yahudi aleyhtarlığı gittikçe artmaktadır. Yirmi asırlık sürgün döneminde dini Siyonizm inancını ve umudunu daima koruyan Yahudiler bu idealin Avrupa kamuoyuna pek hoş gelmeyeceğini ve gerçekleşmesi için Avrupa'nın destek vermeyeceğini görüyorlardı. O halde, Siyonizm'i dini kimliğinden soyutlamak ve çağın gereğine göre siyasî ve millî kimlik, görünüm kazandırmak lâzımdı. XIX. yüzyıl, milletler ve milliyetçilik çağıydı. Yahudi aydınları politik faaliyetlerini dinî cemaat zemininde değil, etnik veya millî cemaat yani millet zemini üzerinde yürütmelerinin, hedeflerine varma açısından daha çağdaş bir yaklaşım olacağına inanıyorlardı. Bunun için ise, ilmi ve siyasî yayın yoluyla propaganda ve siyasî örgütlenme şarttı. Avrupa'nın diplomatik ve entelektüel çevrelerine, Yahudi milletinin olduğu, dolayısıyla bir vatana ve devlete ihtiyaçları bulunduğu, bu ihtiyaç giderildiğinde, yani Yahudilere bir yurt temin edildiğinde, Avrupa için Yahudi Meselesi'nin ortadan kalkacağı anlatılabilirdi. Yahudiler kendilerinin millet olduğunu Avrupa'ya kabul ettirdiler. Vatan olarak Filistin'i seçtiler. Ancak Filistin'de ne toprakları ne de nüfusları vardı. Bu iki unsuru Filistin'de temin etmek için ise takip edilecek yol şu idi: Osmanlı Devleti'ni çeşitli yollarla ikna ederek Yahudilerin Filistin'e göçmelerine razı etmek. Bu olmazsa Avrupa devletlerinin baskısıyla Bâbüâli'yi Yahudi göçmenleri Filistin'e kabule zorlamak. Bu iki yolda sonuç vermez ise, gizli ve kaçak yollardan Filistin'de toprak satın almak ve Yahudi muhacirleri bir an evvel yerleştirmek.(Kodaman – İpek, 1993, 566-567)

Bu yolların üçü de değişik tarihlerde ayrı ayrı veya birlikte uygulanmaya konulmuştur. Yahudileri Filistin'e yerleştirmek amacıyla çeşitli projeler hazırlanmış ve hattâ Bâbüâli'ye sunulmuştur. Bu konuda bilinen ilk ciddi girişim Britanyalı

Hıristiyan mistik ve seyyah Laurance Oliphant²¹ tarafından gerçekleştirilmiştir. Oliphant'ın 1879'da Osmanlı Devleti'ne sunduğu otuz üç maddelik teklife²² göre Filistin yakınlarında bulunan Belka sancağına bağlı büyük bir arazi para karşılığı Yahudi yerleşimine açılacak, buraya bir çeşit özerklik verilerek Yahudilerin kendi dahili yönetim birimlerini oluşturmalarına imkân tanınacak ve asayişini sağlayacak güvenlik gücü de kendi aralarından seçecekleri kişilerden oluşacaktı. Yahudilerin bölgeye yerleşimini, Osmanlı Devleti ve diğer devletlerle ilişkilerini teklifin kabulü halinde kurulacak olan bir şirket üstlenecekti. Başlangıçta İngiliz çıkarlarına hizmet amacıyla, sonradan da Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde zor durumda kalan Yahudilere yardım için Filistin'e Yahudi göçünü organize etmeye çalışan Oliphant'ın girişimi Osmanlı devlet adamlarını bölgeyle ilgili yeni bir değerlendirme yapmaya sevk etmiş ve buraya yapılacak Yahudi göçünün bölgedeki oturmuş dengeleri olumsuz yönde etkileyeceği kanaatini doğurmuştur. (Buzpınar, 2002, 79)

II. Abdülhamid, imparatorluk dahilinde bulunan boş arazilere muhacir yerleştirilmesine taraftardı. Ancak, göçmenlerin özellikle Filistin topraklarına yerleştirilmesi fikrine karşı çıkıyordu. Çünkü Sultan, böyle bir planın uygulanması halinde, ileride Filistin topraklarında müstakil bir Yahudi devletinin kurulabileceği görüşündedir. Bununla beraber, 9 Ekim 1879 tarihli iradesiyle Laurance Oliphant'ın lahiyasını, müzakere edilmek üzere Sadrazam'ın başkanlığında Dahiliye, Adliye, Ticaret nazırlarından oluşan özel bir komisyona havale etmiştir. Konu 9 Mayıs 1880 tarihinde Meclis-i Vûkelâ'da tartışılmıştır. Meclis-i Vûkelâ, Laurance Oliphant'ın planı uygulandığı takdirde, Belka Sancağı'nda müstakil bir idarenin kurulacağı, bölgede Arap aşiretleriyle Yahudi muhacirleri arasında düşmanlığın doğacağı, neticede önlenmesi mümkün olmayan hadiselerin çıkabileceği görüşü ağır basmıştır.

²¹ Laurance Oliphant, 1829 yılında Güney Afrika'da İngiliz sömürgesi Kap'ta doğmuştur. İngiltere'de yazarlık, avukatlık, gazetecilik, diplomatlık ve milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda önemli seyyahlardan biridir. Bir ara Amerika'da Hıristiyan mistiği olarak bulunmuştur. 1865'te Muhafazakâr Parti'den Parlamente'ye girmiştir. 1882 yılında karısıyla birlikte göçmen sıfatıyla Osmanlı memleketinde bulunan Hayfa'ya yerleşip Siyonizm'in kurucuları arasında yer almıştır. Oldukça ilginç ve maceralı bir hayat yaşamış ve 1888'de ölmüştür. (Kodaman - İpek, 1993, 567)

²² Otuz üç maddelik teklifin tamamı için bkz. Kodaman - İpek, 1993, 575-580.

Bu sebeplerden dolayı İngiliz parlamenti Laurance Oliphant'ın teklifi reddedilmiştir. (Kodaman – İpek, 1993, 571)

Bu esnada, Avrupa ve Rusya'da Yahudi aleyhtarlığı şiddetlenmiş ve Yahudilere karşı yapılan saldırılar tahammül sınırını aşmıştır. Bunun üzerine Avrupa'da ve Rusya'da bulunan Yahudiler göç etmeye başladılar. "Aliyah" adı verilen bu göçlerin ilk dalgası 1881 – 1891 tarihleri arasında olmuş ve takribi 145.000 Yahudi Rusya'yı terk ederek başka ülkelere göç etmiştir. İkinci göç dalgası 1892'de Yahudilerin karşılaştığı yeni baskılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkelerinden 500.000 kadar Yahudi Amerika, İngiltere, Kanada ve Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır. (Armaoğlu, 1991, 13-14)

Türk topraklarına yerleşmek isteyen göçmenler iki kısımdır. Birinci grup, Osmanlı tâbiyetinde olanlardır. Berlin Anlaşması'nın bir sonucu olarak, Müslüman olmayan halkın çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalmıştı. Bu arada Sefarad, Romaniote, Eşkanazi mezhebinden olan Balkanların Yahudi halkı, Balkanların yeni Hıristiyan hükümetlerinin otoritesi altında yaşamaktansa Osmanlı yönetimi altında yaşamayı tercih etmişlerdi. (Karpas – Zens, 2002, 879) İkinci grup ise yabancı devletlerin tâbiyetinde olan Yahudi göçmenleridir. Bâbiâli, Osmanlı tabiyetinde olan Yahudilerin Türk topraklarında yerleşmesini kabul ediyordu. Meselâ, Akkerman ve Kalas'tan gelen Yahudi göçmenlerin Hüdavendigâr, Aydın ve İzmir vilâyetlerinde ayrı ayrı yerleştirilmeleri benimsenmişti. Oysa, Yahudiler Filistin veya Filistin'e yakın bölgelere yerleşmeyi istiyorlardı. (Kodaman – İpek, 1993, 571) 1891 yılında Avam Kamarası azasından Yahudi Mösyö Samuel Montekü (Montagu), Mösyö Glaston (Gladistone)'a mektup yazarak Rusya'da zulüm gören Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne yollanmasını istemiştir. Mösyö Glaston da padişahın Rusya'dan kovulan Yahudilerin Kudüs cihetine iskânları için istirhamda bulunmuştur.²³

²³ BOA., Y.PRK.EŞA., 13/69.

1881 yılında Yahudi göçü başlayınca, Yahudi göçmenlerin bir kısmı Filistin topraklarında mesken tutmaya çalışmıştır. Bu durumu siyasî ve sosyal açıdan uygun bulmayan Osmanlı Devleti, Yahudi göçmenleri Filistin'e yerleştirmeme kararına varmıştır. Bu durum 11 Temmuz 1882 tarihli bir Amerikan raporunda şu şekilde teyit edilmektedir:

“Osmanlı Dışişleri Bakanı, konunun Bakanlar Kurulu'nda görüşüldüğünü, göç konusunda uyulması gerekli bir kanun olduğunu, her isteyenin Osmanlı topraklarına yerleşebileceğini ve Osmanlı uyruğu olabileceğini, gelenlerin Mezopotamya'ya, Halep civarına, 200-250 ailelik gruplar halinde yerleşebileceğini ama Filistin'e yerleşemeyeceklerini, gelenlerin yerleştirildikleri toprakların iyi olduğunu, konunun liberal ve cesaretlendirici olduğunu, sonuç olarak tüm Yahudilerin Türk topraklarına yerleşmelerini engelleyici hiçbir hüküm olmadığını, tek yasağın Filistin'e yerleşmemeleri olduğunu” bildirmiştir. (Bozkurt, 1993, 553)

Ancak bu yasağa rağmen, kısmen yerel yetkililerin göz yumması ile, kısmen de büyük devletlerin baskısı sonucu, diplomatları aracılığıyla Osmanlı Hükümeti'nin verdiği münferit izinlerle Yahudiler Filistin'e yerleşmeye devam ettiler.

Akka Müdde-i Umumisi'nden yollanan, Sadaret'ten Padişah'a yazılan 13 Ağustos 1893 tarihli yazıya göre yabancı devletlerden Suriye'ye hicret eden Yahudilerin toplu halde bir mahalde iskânları ve arazi olmaları yasak olduğu halde Rusya'dan kovulmuş yüz kırk aile Yahudiye Hayfe'de arazi satılmakta ve kendileri orada toplu halde yerleşmektedir. Burada Yahudilerden oluşan birkaç köy teşekkül etmiştir.²⁴ Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri yasağına karşın Yahudilerin bölgeye yerleşimi engellenememektedir.

²⁴ BOA., Y.MTV., 8 /224.

2.5.3. Siyonistlerin II.Abdülhamid'le Temasları

Siyonizm'in siyasi kurucusu sayılan Theodor Herzl, kurulmasını düşündüğü Yahudi Devleti'ne dair fikirlerini 1895'ten itibaren yayma yoluna gitti. Görüşlerini önce Yahudi Meselesi'yle ilgilendiği bilinen ve kendi çapında maddi katkılarla zor durumda kalmış Yahudilere yardım elini uzatan meşhur zengin Hirsch'e anlattı. Onun farklı yaklaşımları olduğunu ve kendi fikirlerine pek olumlu bakmadığını gördü. Hirsch, Arjantin'e Yahudi yerleştirme planının ve uygulamakta olduğu Yahudi kolonizasyonunun doğru olduğunu düşünmekteydi. Theodor Herzl'e göre ise bu uygulama Yahudileri dilenci durumuna düşürmekte idi ve ileride tembelliğe yol açacağı muhakkaktı. (Herzl, 2002, 23 vd.; Kurultay, 1967, 25 vd.) Hirsch'ten umduğunu bulamayan Theodor Herzl, daha az meşhur ancak kendilerine göre nüfuz sahibi olan Viyana Baş Hahamı Mortiz Güdemann ve İngiliz Yahudi Banker Sir Samuel Montagu gibi şahıslarla temasa geçti. Bu arada "The Jewish State" (Yahudi Devleti) adlı meşhur kitabını yayınladı. (Herzl, 2002, 59-61; Buzpınar, 2002, 81) Filistin'deki kolonizasyon çalışmalarını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle kitaba karşı çıkan Yahudiler bulunmakla birlikte ana fikrini benimseyenler de az değildi. Bu fikri benimseyen Avusturyalı tanıdıklarından birisi Herzl'e, Correspondance de L'est gazetesinden Michael de Newlinski ile bağlantı kurmasını ve onun aracılığıyla Yahudilere Filistin'de toprak sağlamak için Sultan'a müracaat etmesini tavsiye etti. Newlinski Sultan II. Abdülhamid'le doğrudan temas kurabilecek kadar iyi ilişkiler içindeydi. Hatta onun, Sultan'ın Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğu söylenmekte idi. Bu nedenle Herzl, Newlinski'nin aracılığına önem veriyordu. Sonunda Newlinski'yi Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması konusunda ikna ederek ondan arabuluculuk yapmasını istedi. Newlinski, Herzl'i İstanbul'a getirmeden iki ay önce "Yahudi Devleti" adlı kitabını okumuş ve içeriğinden Sultan II. Abdülhamid'i haberdar etmişti. Sultan Newlinski'ye Yerusalaym'dan (Kudüs) asla ayrılmayacağını, Ömer Camii'nin daima Müslümanlar elinde kalması gerektiğini ifade etmişti. Herzl'in Sultan'ın bu sözlerine cevabı: "*Bu güçlüğü hallederiz. Orasını müşterek bölge haline getiririz, bir kimsenin değil, herkesin olur, bütün müminlerin ve bir kültür ve ahlâk merkezi olur.*" olmuştur. (Herzl, 2002, 64)

Anlaşıldığı kadarıyla Herzl, Osmanlı Sultanı ve Müslümanlar için Kudüs'ün ne kadar önemli bir yer işgal ettiğinin farkında değildir. Newlinski, Herzl'e göre çok daha gerçekçidir. Newlinski Sultan'ın Yahudilere Anadolu'da bir yer verebileceğini bunu da ancak o sıralarda Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtmakta olan Ermeni meselesinin çözümünde ciddi katkıları olursa yapabileceğini ifade eder. (Herzl, 2002, 65) Herzl Filistin'den vazgeçmemekle birlikte Ermeni Meselesi konusunda Londra'da İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury nezdinde girişimlerde bulunmuş, ancak olumlu hiçbir gelişme olmamıştır. Neticede Herzl meseleyi bizzat Sultan II. Abdülhamid'le görüşmek ister ve Newlinski'nin isteksizliğine rağmen Haziran 1896 ortasında İstanbul'a gelirler. Newlinski, Siyonistler adına Padişah'a başvurarak, Herzl'in Filistin karşılığında yirmi milyon sterlin vaad ettiğini söyler. (Herzl, 2002, 72) Newlinski Sultan'la görüşürken, Herzl'de yine Newlinski sayesinde Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya projelerini sunma olanağı bulur. Halil Rıfat Paşa Herzl'i dinledikten sonra *"Filistin çok büyük bir yerdir, acaba hangi kısmını istiyorsunuz?"* diye sormuştur. Herzl cevaben: *"Bize bırakılacak arazi büyüklüğünce fedakarlığı göze alabiliriz. Daha büyük bir arazi için daha büyük bir fedakarlık yapabiliriz."* demiştir. (Herzl, 2002, 79)

Bu konuda Halil Rıfat Paşa isteksiz görünür. Herzl, Hariciye Nazırı ile de görüşmek ister. Osmanlı Hariciyesi'nin birinci tercümanı olan Yahudi asıllı Davud Efendi bu görüşmeyi başkasının ayarlanmasını ister. O'na göre bu proje gayr-ı kabili tatbiktir, gerçekleştirilemezde denebilir. Davud Efendi son söz olark Herzl'e Türkiye'de Yahudilerin durumunun pek iyi olduğunu, burada meşru ve iyi vatandaş olduklarını söyler. (Herzl, 2002, 80) Padişah ise Herzl'e iletmesi için Newlinski'ye şöyle der:

"Eğer Bay Herzl senin ve benim arkadaşım olduğunu gibi arkadaşın ise ona söyle bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu kanlarını dökerek kazanmışlar ve yine kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarının efradı birer birer Plevne'de şehid düşmüşlerdir, bir tanesi dahi geri dönmek üzere

hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk Milletindir, ben onun hiçbir parçasını veremem. Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar. Benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem!" (Kutluay, 1967, 80; Herzl, 2002, 81)

İstanbul'dan eli boş dönen Herzl, Newlinski'nin de telkinleriyle II. Abdülhamid'i ikna edebilmenin tek yolunun Filistin'i vermeleri karşılığında Osmanlı Devleti'ne bir takım yararlı hizmetler görmek olduğunu sanıyordu. İlk olarak Avrupa basın hayatında önemli nüfuzu olan Yahudileri seferber ederek Ermenilerin Sultan II. Abdulhamid'e karşı başlatmış oldukları karalama kampanyasını durdurma veya hiç değilse Ermeni tedhiş örgütlerini Osmanlı'ya karşı yumuşatma girişimlerine tekrar başladı. Bu amaçla 13 Temmuz 1896'da Londra'da Hınçak örgütünün lideri Nazarbek ile bağlantı kuran Herzl, kendisine Osmanlılarla anlaşmazlıklarını barışçı yollardan çözümlenmenin daha iyi olacağını söyledi. Nazarbek'in uyuşmaz davranışı karşısında Herzl: “ *Ermenistan'da katledilen zavallılar bu adamın sözüne uyarak hareket ederken, kendisi Londra'da keyif sürüyor.*” demekten kendini alamadı. (Herzl, 2002, 100; Öke, 190, 56-57)

Herzl Avrupa'daki temaslarına devam etti. 1880'lerden itibaren giderek gelişen Osmanlı- Alman ilişkilerinin zirvede olduğu bir dönemde Kayzer II. Wilhelm'in Yahudi Meselesi'ne destek vermesi çok önemliydi. Herzl'e göre II. Abdülhamid üzerinde etkin olan Kayzer bu meseleyi sahiplenirse Sultan Filistin'e topluca Yahudi göçüne müsaade edecek ve böylece hem Almanya'nın başını ağrıtmakta olan Yahudi Meselesi çözülmüş olacak hem de Almanya bölgedeki tabanını güçlendirecekti. Bu amaçla Kayzer'in yakın çevresiyle kurduğu diyalog sayesinde onun 1898 İstanbul ve Kudüs gezisine katıldı. Kayzer'le 18 Ekim'de İstanbul'da yaptığı özel görüşmenin ardından ümitlenen Herzl'in 2 Kasım'da Kudüs'te gerçekleşen gayet resmi ve heyet halinde görüşmeleri kendisi için tam bir fiyasko oldu. Baden Dükü'nün Herzl'e bildirdiğine göre, Kayzer bölgedeki Yahudilerin hayat tarzından ve çevresiyle ilişki biçimlerinden rahatsız olmuştu.

Dahası, Kayzer'in ziyaretinin amaçlarından birisi de bölgedeki Protestan ve Katolik Alman cemaatlerini yakınlaştırmaya çalışmaktı. Zira Yahudilerin Filistin'e gücünü hızlandıracak bir tavrın onların hoşuna gitmeyeceği açıktı. Diğer önemli bir sebepten, Sultan'ın Kayzer'in Siyonistlerle ilgili teklifini derhal ve kesin bir dille reddetmiş ve Kayzer'in konuya devam edememiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, Kayzer Siyonist hareketin liderine vereceği destekle hem kendi dindaşlarını üzeceğini hem de çok önem verdiği Osmanlı-Alman ilişkilerinin olumsuz etkileneceğini görmüş ve tavrını değiştirmiş görünmektedir. (Buzpınar, 2002, 81-82)

Bu arada Osmanlı Devleti'nin mali zorluklar ve iktisadi darboğazlar içinde olduğunu öğrenen Herzl, II. Abdülhamid'i ikna edebilmek için Osmanlı'ya bir takım maddi hizmetlerde bulunmayı önerdi. Avrupa para piyasasını elinde tutan Yahudi bankerlerin desteğinden emin görünen Herzl'in aklında Osmanlılara sunmak amacıyla kesin çizgilerle belirlenmiş bir "yardım paketi" yoktu. Siyonist lider, bu konunun Osmanlılarla müzakereye giriştikten sonra imparatorluğun gereksinme ve çıkarları açısından değerlendirilip, netleşeceğine inanıyordu. Bunun için, Padişah'la bizzat görüşmesinin gerekli olduğunu düşünüyordu. Ne var ki, Sultan II. Abdülhamid'le arasındaki ilk teması sağlayan Newlinski ölmüştü. (Öke, 1990, 57) Newlinski'nin ölümünden sonra, onun hatırasını yad etmek ve müracaata bulunmak amacıyla Herzl, Hariciye Müsteşarı Artin Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Mektubunda:

"...Muvafakat-i seniyyenin istihsali mümkün olur ise melce-i mezkurun Filistin'de vücade gelmesini arzu ediyoruz...Bize gelince hükümet-i seniyyeye ilerüde takarrür edecek şerait tahtında yüzlerce milyon franklık istikrazat icra eyleyeceğiz. Bu hizmetlere ve fedakarlıklara mukabil taleb ettiğimiz şey zulüm-dide olan biçare karındaşlarımızın emniyyet-i daimeye nail olmalarından ve say'u amel-i müsalemtekarilerinin suret-i meşru'ada temin edilmesinden ibarettir. Devlet-i Aliyye'ye muavenet-i maliyeye vaad ve ifa etmiş olan eşhası fahiş faiz ahz ve sizi mudahalat-ı ecnebiyye tahtına vaz ve memleketinizi evvelkinden ziyade fakru zararete düçar eyledikten sonra memleket-i asliyyelerine avdet etmişlerdir... Murakabe-i ecnebiyeden kurtulmanızı teklif ediyoruz. Biz sizden tebaüd veya sizi terk

edecek değiliz. İstikbalimizi istikbalinize rabt ve talik arzusunda bulunuyoruz. Teşebbüsat-ı maliyeyi icra etmek üzere Londra'da Müstemirat-ı Museviye Bankası namıyla bir banka tesis eyledik. Bu banka muamelat-ı ibtidaiyede mutavassıt vazifesini ifa edecektir. İleride lüzum görülecek büyük şirketlerin tesisi ve teşkili için dahi tedabir-i mukteziyeye ittihaz eyledik. Devlet-i Aliyye ile itilaf husulü mümkün olup olmadığı veyahud tasavvuratımızın başka bir memlekete icrası lüzum gelip gelmeyeceği tahkik edilmedikçe bu işte daha ileriye gidemeyiz.” demektedir.²⁵

Mektubundan da anlaşılacağı gibi Herzl, Filistin'e Yahudilerin yerleşmeleri karşılığında Osmanlı'ya Londra'da kurdukları Müstemirat-ı Museviye Bankası aracılığıyla büyük mali yardımlarda bulunabileceklerini, bu yardımın anlaşmalarına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Newlinski'nin ölümünden sonra Herzl, II. Abdülhamid'in İngiltere nezdindeki ajanı Yahudi asıllı Türkolog Profesör Arminius Vambery²⁶ ile temas kurar. Vambery yazdığı cevapta açıkça 700.000'lik işte, 5.000 altın komisyon alacağını bildirir. (Herzl, 2002, 227) Herzl bunu kabul eder. Vambery Osmanlı Padişahı'nı Herzl'i “huzur-u hümayun” una kabul etmesi için ikna etmeyi başarır. Ama Herzl, bir Siyonist olarak değil de dünyadaki Yahudilerin lideri ve meşhur bir gazeteci olarak kabul edilecektir. Vambery, Sultanla Siyonizm hakkında konuşmaması, Kudüs'ün bu adamlar için Mekke kadar mukaddes bir şehir olduğu konusunda Herzl'i uyarır. (Herzl, 2002, 231)

19 Mayıs 1901'de Herzl Cuma namazından sonra Yıldız Sarayı Selamlığı'nda Padişahın huzuruna alındı. Mabeyn teşrifatçısı İbrahim Bey'in tercümanlığı ile II. Abdülhamid'e Batı ülkelerinde ırkdaşlarının uğradığı haksızlıkları ve çektikleri zulümleri anlatan Herzl, Yahudi uyruklarına göstermiş olduğu iyilik ve adaletten dolayı Padişaha Dünya Yahudiliğinin şükranlarını ilettiler. Konuşulacak şeylerin ne olursa olsun hiçbirisini yazmayacağını, Sultan'ın kendisiyle tam bir emniyetle konuşabileceğini belirtti. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid:

²⁵ BOA.,Y.PRK.HR.,27/30.

²⁶ Vambery hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öke, 1983, 17 vd.

“Ben daima Yahudilerin dostu olmuşumdur, daima da öyle kalacağım. Gerçekten de ben sadece Müslümanlara ve Yahudilere dayanmaktayım. Diğer tebaam hakkında aynı emniyeti besliyorum diyemem.” demiştir. (Herzl, 2002, 236)

II. Abdülhamid Avrupa’da haksızlık ve zulüm görmelerine karşılık imparatorluğunun bütün sınırlarını iltica etmek isteyen Yahudilere açık tuttuğunu belirtir. Herzl konuşmalarında Düyun-ı Umumiye’den Osmanlı İmparatorluğu kurtulursa kudretinin ve hayatiyetinin iki mislini kazanacağını söyler. Osmanlı’yı bu kurumdan kurtarabileceğine inanmaktadır. Fakat birinci şart her şeyin son derece gizli kalmasıdır. Çünkü Büyük Kuvvetler Türkiye’yi daima tesirleri altında tutabilmek için onun gittikçe daha zayıf olmasını istemektedir. Bunu temin etmek için ne mümkünse yapacaklardır. Herzl, bu şekildeki faaliyeti bütün Avrupa borsasını ellerinde bulunduran arkadaşlarını Sultan’ın tarafına çekerek önleyebileceğini ancak zamanı geldiğinde bunun karşılığında bazı ölçüler dahilinde Yahudiler için özel bir lütufta bulunulmasını beklediğini söyler. (Kutluay, 1967, 201-202) II. Abdülhamid sarayında mücevheribaşı olan bir Yahudi’nin, Yahudiler hakkında gazetelere yazılmak üzere bazı şeyler söyleyebileceğini, bundan başka Hahambaşı’nında birşeyler söyleyebileceğini belirtir. Herzl bu teklifleri reddeder. Zira arkadaşı Dr. Marcus, Herzl’in adı anıldıkça Hahambaşı’nın suratını ekşitip yere tükürdüğünü söylemiştir.²⁷ Herzl cevap olarak;

“Bunun tesiri olmaz. Bu, istendiği gibi bütün dünyaya yayılabilir şeyler değildir. Bizim için böyle bir jestin takip ettiğimiz büyük gayelere ne zaman uygun olacağını size göstermemize müsaadelerinizi rica ederim. Ben Türk milletine, Yahudi halkının aktif sevgisini kazandırmak istiyorum. Bu bakımdan Sultan’ın jesti ehemmiyetli bir durum arz eder, Hahambaşının ise Türkiye sınırlarını aşmaz.” der (Herzl, 2002, 237; Kutluay, 1967, 202)

Herzl, bu güzel memleketin muhtaç olduğu şeyin Yahudilerin endüstriyel dinamizmi olduğunu, buraya gelen diğer Avrupalıların kısa zamanda zenginleşip

²⁷ Sharon, 1982, 153’te Theodor Herzl’in II.Abdülhamid’le görüşmek üzere İstanbul’a geldiğinde, Bâbiâli ile temaslarını Moşe Levi aracılığıyla yürüttüğünü yazmaktadır.

ülkelerine döndüklerini anlatır. Buna karşılık II. Abdülhamid ülkesinde henüz işlenmemiş hazineler bulunduğundan, petrol yatakları ve altın madenlerinden bahseder. Sürpriz bir şekilde Herzl'den kendisine usta bir maliyeci tavsiye etmesini ister. Herzl bunu düşüneneğine ve bulduğu zaman Sultan'a haber vereceğine söz verir. Daha sonra borçlar konusundan bahsederler. (Herzl, 2002, 238-239; Kutluay, 1967, 203-205)

İki saat süren görüşmelerinin ardından Herzl ümitli bir şekilde Sultan'ın yanından ayrılır. Görüşmede Filistin'e Yahudi yerleştirilmesi meselesine hiç değinilmemiştir. Herzl II. Abdülhamid'le görüşmelerinden sonra Sultan'la ilgili hatıra defterine şunları yazar:

“Sultan'ın benim üzerimde bıraktığı intiba, onun zayıf, gevşek fakat tamamen iyi bir insan olduğudur. Onun korkunçluğuna da inanmıyorum, sinsiliğine de. Onu daha çok soyguncular ve reziller, dejenerelerden müteşekkil bir çemberin içinde derinden bedbaht bir mahpus gibi görmekteyim. Bu çevredir ki her türlü rezilliği yapmakta ve onun namına yapmış görülmektedir.” (Herzl, 2002, 246)

Herzl'in İstanbul'dan ayrılışından önce Sultan, İzzet Paşa aracılığıyla kendisine şu görüşlerini iletir: Osmanlı topraklarına ayak basan Yahudiler Osmanlı tabiiyetini kabul etmelidirler. Meselâ Osmanlı borçları hisselerini satın alabilir ve yeni bir Düyun-ı Umumiye teşkil edebilirler. Bunun üyeleri Padişahın tebaası olmalıdır. Osmanlı tabiiyetine girenler, eski tabiiyetlerini kaybettiklerini belgelemeli, Sultan'ın sancağı altında askerlik hizmetlerini yapmalı, yerleştirme işleri de devlet tarafından yürütülmelidir. Göçmenler küçük gruplar halinde, aralarında bir bağ olmayacak şekilde yerleştirilmelidir. (Kutluay, 1967, 220; Buzpınar, 2002, 82) Herzl İzzet Bey'in bu sözlerine karşılık büyük bir arazi şirketi kurulması, ekilmemiş arazilerin bu şirkete devredilmesi, buralara gelen Yahudilerin toplu olarak belli bir yerde iskanı karşılığında Düyun-ı Umumiye borçların birleştirilmesi için Yahudi lobisinin oluşturulması fikirlerini açıklar.²⁸

²⁸ BOA.,YPRK.TŞF.,6/30.

Herzl, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Osmanlı maliyesine yardım edebilmek için çalışmalara başlar. Yaptığı çalışmalarla ilgili Padişaha mektuplar yazar. 7 Haziran 1901 tarihli mektubunda arkadaşlarıyla yaptığı ilk görüşmelerden edindiği intibalara göre, Padişaha kati tekliflerini bu ay içerisinde arz edebileceğini belirtir. İlk adım olarak Osmanlı maliyesi hakkında müspet kanaatler uyandırma faaliyetlerine girişeceğini, bu gaye için gelecek hafta Londra'da şeref üyesi olduğu bir kulüpte konuşma yapacağını yazar.²⁹

Herzl, yazdığı bir diğer mektubunda Anadolu Suriye ve Filistin'in iktisadi bakımdan kalkınması için kurmayı düşündükleri Yahudi şirketine dair II Abdülhamid'den imtiyaz talep eder. Beş milyon lira sermaye ile kurulacak bu şirketin amacı Anadolu, Suriye ve Filistin'de ziraati, sanayiye, ticareti kısaca iktisadi hayatı geliştirmektir. Bu şirket Osmanlı Hükümeti'ne her yıl altmış bin lira yardım yapacaktır. Herzl Büyük Osmanlı-Yahudi Şirketi'nin kurulmasını teklif eder.³⁰ Bu çalışmalara başlamanın tek şartı ise Padişah'ın Yahudilere Filistin'de yerleşme ve özerk idare kurma hakkı tanınmasıdır. Herzl yazdığı bu mektuplara bir cevap alamaz.

II. Abdülhamid ile görüşmesinin üzerinden bir yıl geçmeden 5 Şubat 1902'de Yıldız'dan telegraf alan Herzl projelerini açıklamak üzere derhal İstanbul'a çağrılır. (Herzl, 2002, 265) Hemen İstanbul'a gelen Herzl'e Mabeyn ikinci kâtabi İzzet Paşa, II. Abdülhamid'in imparatorluğunun kapılarını Yahudi göçmenlere açmaya hazır olduğunu söyledi. Ancak bu gelenler Osmanlı uyruğuna geçmeyi başlangıçta kabul ve beyan edeceklerdi. Bu takdirde Yahudilere Filistin dışında Anadolu'da muhtelif yerlerde kolonizasyon izni tanınacaktı. Buna karşılık ise Siyonistler bir sendika kurmak suretiyle Osmanlı borçlarını konsilide edecek ve halen var olan ve bundan sonra da bulunacak olan tüm madenlerin işletilmesini üzerlerine alacaklardı.³¹ Herzl madenleri işletmek maksadıyla bir şirket kurulmasını kabul edebileceğini ancak Yahudilerin toplu olarak belirli bir yere (Filistin'e)

²⁹ BOA.,Y.PRK.TŞF., 6/44.

³⁰ BOA.,Y.PRK.TŞF., 6/50.

³¹ BOA.,Y.PRK.TŞF., 6/71.

yerleştirilmemesi şartının kabul edilmesinin mümkün olamayacağını belirtir.³² Herzl anılarında Filistinsiz bir imtiyazı derhal reddettiğini yazar. (Herzl, 2002, 269) Sonuçta bir kez daha anlaşmaya varamadan İstanbul'dan ayrılır.

Aynı yılın Temmuz ayında Londra'da bulunan Theodor Herzl, Osmanlı Büyükelçiliğinden aranır. Kostaki Antopulos Paşa ile buluşur. Herzl'e II. Abdülhamid'in şifahi mesajını ileten Paşa Siyonist liderine Osmanlı borçlarının tasviyesi için Fransızlarla anlaşmak üzere olduklarını, fakat Yahudiler daha iyi koşullar önerirlerse bu projeyi onlara havale edebileceklerini söyler. Buna karşılık ise, Padişah eski geleneği doğrultusunda Yahudilere adalet ve himayesini esirgemeyecektir. Zaman kaybetmeden İstanbul'a gelen Herzl, yeni bir konsolidasyon planını içeren ayrıntılı bir rapor hazırlar. Raporunda Fransız Maliye Bakanı Rouvier'in teklifinin reddedilmesini, bunun zararı olmadığını, teklifin kabul edilmesinin senetlerin fiyatlarını yükselteceğini belirtir. Avrupa'daki dostlarının otuz milyon miktarda tahvil tedavüle çıkaracaklarını, bunun için otuz ila otuz iki milyonluk yeni tahvilin ortaya konulmasının icap ettiğini ve dostlarının bunun yüzde seksenini nakden hükümete ödeyeceğini söyler. Buna karşılık Mezopotamya'da ve ayrıca Filistin'de Hayfa ve Hayfa'ya bağlı olan yerlerde Yahudi iskan mıntıkası için imtiyaz talep eder.³³

Herzl, kısa bir süre sonra Osmanlı borçlarının tasfiyesi işinin Fransız Maliye Bakanı M. Rouvier'e bırakıldığını öğrenir. Sultan, daha sonra Tahsin Paşa aracılığıyla Herzl'in masraflarını karşılamayı teklif eder. Bunun yanında Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilebileceklerini ancak bir arada bulunmayıp dağınık olarak oturtulması, yerleşecekleri mevkilerin hükümet tarafından tayin edilmesi, Osmanlı tabiiyetini kabul etmek ve üzerlerine düşen bütün vatandaşlık görevi ifa etmeleri gerektiğini iletir. (Kutluay.,1967, 269)

Herzl, Sultan II. Abdülhamid tarafından aldatıldığını, Rouvier'den daha iyi koşullar elde etmek isteyen Padişah'ın kendisini kullandığını sanmıştır. Buna

³² BOA.,Y.PRK.TKM., 43/26.

³³ BOA.,Y.PRK.ML., 23/8.; BOA.,Y.PRK.TKM., 45/37.

karşılık, II. Abdülhamid'in mali konularda Siyonistlerle anlaşmak istediğine dair bazı kanıtlar görmemezlikten gelinmemelidir. Şöyle ki, II. Abdülhamid Herzl'e Mezopotamya petrolü de dahil olmak üzere tüm Türkiye madenlerin işletmesini Yahudi teşekküllerine verebileceğini söylemişti. Osmanlıların ülkelerindeki zengin doğal kaynakları işletmek için ne paraları ne de teknolojileri vardı. (Karal, 1995, c.VIII, 456) Bu kaynakların ülkenin ekonomik kalkınması için devreye sokulması ancak yabancı sermayenin katkısıyla gerçekleşebilirdi. Ancak Osmanlılar yabancı sermayeye güvenmiyorlar ve Avrupa'nın bu imkanı Osmanlı'da bazı siyasi çıkarlar elde etmek için kullanacağından korkuyorlardı. Bu yüzden, II. Abdülhamid, ülkedeki madenlerin işletmesi Yahudi kuruluşlara verilirse onların sadece ticari amaçla hareket edeceklerini düşünmüş olabilir. Bununla birlikte Herzl'in Düyun-ı Umumiye'nin konsolide edilmesi projesi II. Abdülhamid'i oldukça cezbetmişti. (Öke, 1990, 60) Mali konularda Padişah'ın tüm olumlu tutumuna rağmen Osmanlılar Herzl'in isteklerini yine reddetmiş ve böylece Siyonist lider bir daha gelmemek üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmıştı. Herzl'in Osmanlılarla anlaşamamasının nedeni "Konsolidasyon" ile "Kolonizasyon" projelerini birlikte değerlendirmesi, "Konsolidasyon" da göstereceği gayretlere karşılık olmak üzere "Kolonizasyon" u (Filistin'i) istemesiydi. Osmanlılar ise "Konsolidasyon" ile "Kolonizasyon" sorunlarını birbirinden ayrı iki konu olarak görüyorlardı. Padişah, Herzl'i Siyonist lideri olarak değil, Osmanlı borçlarının tasfiyesini üzerine alacak Yahudi banka ve bankerlerle gerekli teması sağlayacak bir arabulucu kimliğinde huzuruna kabul etmişti. II. Abdülhamid Osmanlı borçlarının ödenip, devletin maliyesini Düyun-ı Umumiye'nin denetiminden kurtulabilmek için Yahudilerden yararlanmayı düşünmüştü. Yahudilere bu hizmetlerinin karşılığı olarak yeni borçlanma tahvilleri verilecekti. Sultan, Yahudilerin hiçbir hükümetin sultasında olmadıklarını düşünüyor ve onlara borçlanmanın hiçbir siyasi sakıncası olmadığını sanıyordu. (Öke, 1990, 61)

Bunlara karşılık II. Abdülhamid'in 1880'den beri bir konudaki tavrı kesindir, o da, Filistin'e Yahudi yerleşimi konusunda kesinlikle olur vermemektedir. Filistin'de Yahudilere arazi satılmaması ve Yahudi yerleşiminin sakıncaları

konusundaki görüşlerini bölgedeki makamlar da Padişaha bildirmiştir.³⁴ Mayıs 1901’de Herzl’i kabulünden kısa bir süre önce II. Abdülhamid Yahudilerin Filistin’e girişi ve toprak satın almaları ile ilgili kısıtlamaları arttıran yeni kararlar almıştır. (Buzpınar, 2002, 83) Sultan, Yahudi göçmenlerin Bâbîâli tarafından belirlenen yerlere yerleştirilmesine karşı değildir. Fakat, devlet kurmak amacıyla Siyonistlerin Filistin’e iskan edilmelerine izin vermemektedir.

Herzl’in Osmanlılar nezdindeki son başarısız girişiminden sonra Siyonistler II. Abdülhamid’le anlaşabilecekleri yolundaki umutlarını yetirdiler. Bunun üzerine Herzl, İngiltere’den Kıbrıs, Sina veya El Arış’i ister. Bu teklifleri İngiliz Hükümeti’nce reddedilerek Doğu Afrika’da bir yer (Uganda) verilmesi karara bağlanır. İngiltere’nin bu teklifi Altıncı Siyonist Kongresi’nde (23 Ağustos 1903) fikir ayrılıklarına neden olur. Yoğun tartışmalardan sonra Doğu Afrika’daki yer teklifi 177’ye karşı 295 lehte oy alarak kabul edilir. Ancak Herzl’e göre dönüşsüz bir göç ancak Filistin’e doğru olabilirdi. (Herzl, 2002, 295, 327-328)

Filistin gibi küçük bir mıntıkanın dünyada sayısı altı-yedi milyonu tutan tüm Yahudileri barındıramayacağını düşünen Osmanlılar, Siyonistlerin diğer bölgelere yayılmak için “Arz-ı Mevud”u bir üs olarak kullanacaklarını sanıyorlardı. Herzl’in Yahudilerin Kıbrıs ve Sina’ya yerleşmesi için İngilizlerle, Filistin için de Osmanlılarla müzakerelere girişmesi Siyonistlerin bir Yahudi İmparatorluğu kurma isteklerinin bir belirtisi olarak yorumlanıyordu. Böylece, II Abdülhamid’in Siyonistlerin asıl hedeflerinin Avrupa’daki zulümden kaçan Yahudileri Filistin’e yerleştirip, onların tarımla uğraşmalarını sağlamak değil de, bağımsız bir devlet, hatta “Devlet-i Aliyye”nin Asya vilayetlerinden bir kısmını da içine alan bir imparatorluk kurmak olduğundan kuşkusu kalmamıştı. Sultan II. Abdülhamid hatıralarında bunu şu şekilde dile getirir:

“Siyonistlerin şefi olan Herzl fikirleriyle beni ikna edemez Siyonistler Filistin’de yalnız ziraat yapmak değil, orada hükümet kurmak, siyasi temsilcilerini

³⁴ BOA.,Y.PRK.UM.,23/66.

seçmek gibi şeyler de arzu ediyorlar. Bu haris tasavvurlarının manasını kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar. Dirayetli hizmetkarlar olarak Yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam, Filistin'e dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım." der. (Sultan Abdülhamid, 1975, 76)

Bu dönemde Osmanlı Sarayı'na yapılan bir jurnale göre Herzl Dersaadet'e bir vekil-i mahsus göndermiştir. Bu vekilin kesinlikle kabul edilmemesi, birini ziyarete gitmemesi için lazım gelenlere kuvvetlice tenbihte bulunulması yazılmaktadır.³⁵ Ancak bu kişinin kim olduğu belirtilmemiştir.

Herzl 3 Temmuz 1904'te, Avusturya'da Viyana yakınlarındaki Edlach'ta kalp krizi geçirerek 44 yaşında öldü. Herzl'in ölümüyle boşalan liderlik koltuğuna Wolffson oturdu. Wolffson gençliğinde Siyon Aşıkları hareketinde faaliyet göstermiş, daha sonra Herzl'le birlikte çalışmaya başlamıştı. O da Filistin'e Yahudi göçü probleminin İstanbul'da çözümleneceğine inanıyordu. İstanbul'dan Vambery'in bildirdiğine göre Osmanlı maliyesi çok zor günler geçirmekteydi. Yahudi milletvekillerinden Behor Efendi, Dahiliye Nezareti'nde çalışan ve Siyonist olduğunu iddia eden Dr. Wellisch'e Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ne mali yardımda buldukları takdirde Padişah'ın buna karşılık olarak Filistin'de Yahudi göçmenlere uygulanan yasakları kaldırabileceğini söylemişti. Bu gelişmelerden cesaretlenen Wolffson, 25 Ekim 1907'de İstanbul'a geldi ve Bâbîâli'ye yeni bir teklifte bulundu. Bu teklife göre, Kudüs hariç tutulmak üzere 50 bin Yahudi ailesi Filistin'e yerleştirilecekti. Bu aileler, Osmanlı uyruğuna geçecek, Osmanlı yasalarına uymakla yükümlü olacak, erkekleri askerlik yapacak, fakat vergiden muaf tutulacaklardı. Yerleşim için ayrılacak yerleri Hükümet tespit edecek ve Siyonist örgütü adına kaydedilip, tapulanan bu topraklar kısa bir süre içinde Yahudi kolonizatörlere dağıtılacaktı. Bu imtiyazlara karşılık Siyonistler iki milyon sterlin teklif etmişlerdi. Bâbîâli bu teklifide reddetti. Ancak, Osmanlı Hükümeti iyi niyetinin bir işareti olarak Siyonistlere İstanbul'da bir banka açabileceklerini belirtti. "İngiliz-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi" (Anglo Levantine Banking Company) adı ile

³⁵ BOA.,Y.PRK.AZJ., 49/23.

kurulan bu bankanın başına Beyrut'taki İngiliz Bankası'nın müdürü Dr. Victor Jacobson (Rus Siyonisti) getirildi. Siyonistler, bundan sonra bu bankayı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentindeki temsilcileri, Dr. Victor Jacobson'u ise elçileri olarak görecektlerdi. Siyonistlerin Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini Dr. Jacobson yürütecekti. (Öke, 1990, 65; Buzpınar, 2002, 83)

2.5.4. Osmanlı Yahudileri ve Siyonizm

Osmanlı Yahudileri coğrafi yönden imparatorluğun en geniş alana yayılan grubudur. Bütün Arab vilayetlerinde ve eski Osmanlı egemenlik bölgeleri olan Mağrib ve Mısır'da, Trablusgarb'da (Libya), Yemen, Suriye, Lübnan ve Filistin dışında Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'da, Orta Anadolu'da, özellikle Batı Anadolu'da hemen her kentsel merkezde ve İzmir'de geniş bir cemaat halinde yaşıyorlardı. Rumeli eyaletlerinde de Edirne, Selanik ve Gelibolu gibi kalabalık merkezler dışında Bosna, Güney Bulgaristan ve Makedonya'da bir çok kentlerde Yahudi cemaatine rastlamak mümkündür. Osmanlı Yahudiliği, aslında Sefaradi gruptan, yani İspanya ve Akdeniz'den göç eden Yahudilerden oluşuyordu. Fakat özellikle Doğu Avrupa ve Rusya'dan göçlerin artmasıyla her yerde Eşkanazi gruplar da göze çarpıyordu. İstanbul, İzmir, Selânik gibi büyük liman şehirlerinde ayrı sinagogları olan İtalyan Yahudi grupları da vardı. İtalyan Yahudileri imparatorlukta uzun zaman önce yerleşmeye başlamıştı. Ama yerli cemaatle kaynaşma ve tebaya geçmeleri XIX. yüzyıla özgüdür. (Ortaylı, 2000, 299-300) İmparatorlukta Yahudi nüfusu ile ilgili olarak 1883 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre, Osmanlı'da 1883'ten önce 105.657 erkek, 85.326 kadın olmak üzere toplam 190.985 Yahudi varken 1883'te 112.553 erkek, 91.412 kadın olmak üzere toplam 203.965 Yahudi bulunmaktadır.³⁶

II. Abdülhamid devrinde İstanbul'daki Hahambaşı'nın öbür cemaatler üzerindeki üstünlüğünün resmileşmesi sağlandı. Osmanlı'nın klasik devir kayıtlarında bazı durumlarda Hıristiyanlar için "kefere" tabiri kullanıldığı halde,

³⁶ BOA.,Y.PRK.DH.,1/61.

Yahudiler için bu deyim kullanılmaz “kefere ve Yahudi tائفesi” denirdi. Yani ayrı tutulurdu. Yahudilerle Hıristiyanlar, özellikle Hellen Rum-Ortodokslar arasındaki nefret malumdur. Her Hamursuz Bayramı’nda Rumlar Yahudilerin aleyhinde, çocuk kaçırap katlettikleri “kan cürmü” suçlamasıyla devlet ve mahkemeye müracaat etmişlerdir. Bu gibi olaylar XIX. yüzyılda da görölmüş ve Bâbıâli özellikle Yahudi cemaatini bu gibi Rum baskınlarından korumak ve taşkınlıkları yasaklamak durumunda kalmıştır. (Ortaylı, 350) Rumlar ve Ermeniler imparatorlukta Yahudi sinagoglarının yapılmasına karşıydılar. 1899’da İstanbul Haydarpaşa’da yapılacak olan sinagogun yapımını Rumlar önlemeye çalışmış ve bu protestolarına karşılık Sultan II. Abdülhamid, Selimiye kışlasından asker göndererek Rumların gösterilerine rağmen sinagogu açtırmıştır. (Köni, 1992, 29)

II. Abdülhamid döneminde Makedonya, Batılıların organize ettiği Rum – Bulgar, Sırp çeteleri yüzünden hem Türkler için hem de Yahudiler için bir cehennem olmuştur. Katliamlardan kaçan Yahudiler Selânik’e sığınmışlardır. 1876’da 28.000 olan Selânik Yahudi nüfusu 1908’de 90.000’e çıkmıştır. Bu sayı Selânik nüfusunun yarısından fazladır. Daha sonraları mahallî Rumların saldırısı üzerine Yahudiler İzmir’e göç etmek zorunda kalmışlardır. İmparatorluğun fermanlarına ve Avrupalı Yahudilerin baskılarına rağmen bu saldırılar Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar devam etmiştir. (Köni, 1992, 29)

Köni’ye göre bilinenin aksine Osmanlı Yahudileri Sultan II. Abdülhamid döneminde gelişmelerine devam etmişlerdir. Hahambaşı Kaymakamı Moşe Levi, Sultan’la doğrudan görüşme imtiyazına daima sahip olmuştur. Osmanlı ve yabancı Yahudiler İstanbul Üniversitesi’nin Edebiyat, Tıp, Hukuk Fakültelerinde ders verdikleri gibi İmparatorluğun Mühendislik Akademilerinde ve Askeri okullarında da ders vermişlerdir. Akdeniz ülkelerinde konsolosluk görevlerinin çoğu Osmanlı Yahudileri tarafından yerine getirilmiştir. Zenginleşen Yahudi teba İstanbul’un fakir semtlerinden göç ederek Beyoğlu, Moda, Kadıköy gibi semtlere yerleşmişlerdir. (Köni, 1992, 29) Ortaylı’ya göre ise XX. yüzyıl başına kadar yapılan göçler, Doğu Avrupa’dan gelenlerde de göz önüne alınırsa, Osmanlı Yahudi toplumunda fakirlik ve problemler yaratmıştır. Ama diğer yandan Yahudi burjuvazisi özellikle II.

Meşrutiyet yıllarında, tıpkı yeni bir Türk burjuvazisi gibi doğma ve yükselme aşamasındadır. (Ortaylı, 2000, 304)

XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı Yahudi esnafının durumu incelendiğinde Ortaylı'nın haklı olduğu görülmektedir. Örneğin 1874 yılında İzmir'de 5000 Yahudi aile babasından ancak 500'ü dükkaniyle ya da el işiyle geçiniyordu. Geri kalanlar geçici çözümlere yönelmişti. 1000 kadar aile geçimini dilencilikten kazanıyordu. Edirne'de binlerle sayılıyordu düzenli yaşam koşulları olmayan insanlar. Bunlar dilencilik, kaçakçılık, seyyar meyve ve sebze satıcılığı, hamallık gibi işler yapıyorlardı. (Benbassa- Rodrigue, 1989, 342) 1907'de Yahudiler için küçük ticaret ve zenaatlar Selânik ve İzmir gibi merkezlerde bile yaygın bir geçim alanıydı. Az gelir getiren zenaatlar (kunduracılık, eskicilik, çerçi, ufak tamir işleri gibi) büyük kentlerdeki Yahudiler arasında yaygındı. (Ortaylı, 2000, 304)

Osmanlı Yahudilerinin Siyonizm karşısındaki tutumlarını anlamak için önce onların modern çağın ulusçuluğu karşısındaki tutumlarını anlamak gerekir. Osmanlı Yahudileri için ulusçuluk makbul ve moda bir akım olmamıştı. Politik bakımdan etkin bir örgütlenme de göze çarpmamaktadır. Özellikle cemaatin maarif örgütünün yapısı, Osmanlı Yahudilerinin imparatorlukta ulusalcı akımlar atmosferinden uzak olduklarını gösterir. Hemen bütün merkezlerde dini bilgilerin öğretildiği ilk tahsil kurumlarının kurulmasına önem verilmişti. Ulusalcı ve laik eğitim verilebileceği daha üst düzeydeki eğitim kurumlarını Yahudi cemaat örgütleri meydana getirmemiş ve gençleri bir düzeyden sonra kendi haline bırakmıştır. Modern, laik üst düzey eğitimi Osmanlı Yahudilerine Alliance Israélite Universelle (A.I.U.) kuruluşu³⁷ getirmiştir. (Ortaylı, 2000, 300) XIX. yüzyılın son on – yirmi yılında A.I.U. İmparatorluğun Yahudi toplulukları içinde yükseliş kaydederek siyasetin saptanmasında rol oynamaya başlamıştı. Özgür Yahudilerin simgesi olan A.I.U. Yahudilerin kurtuluşu ve yerleştikleri ülkeyle bütünleşmeleri ideolojisini işliyordu. (Benbassa, 1990, 227)

³⁷ Alliance Israélite Universelle (A.I.U.) okullarının Osmanlı'da kurulması ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Rodrigue, 1997, 75vd.

II. Abdülhamid dönemindeki siyasal durum ulusçu Yahudi etkinliklerinin açıkça sürdürülmesine uygun değildi. Osmanlı Yahudilerinin seçkin tabakaları A.I.U. çizgisine bağlıydılar. (Aydın, 191, 301) Bu koşullarda laik ve zamanında ilerici olarak görülen İstanbul'daki Yahudi yönetim Siyonist organizasyonunun kuruluşunu onaylayan 1897 Basel Kongresi'ni kınadı. A.I.U.'nın Türkiye komitesinin başkanı İsaac Fernandez düşüncelerini şöyle dile getiriyordu: “*Dr. Herzl'in başını çektiği hareket kadar Türkiye'deki İsraililerin çıkarlarına, ittifak (A.I.U.) in yaptıklarına ve Filistin'in sömürgeleştirilmesine ters düşen bir başka şey yoktur.*” A.I.U.'ye göre Siyonizm gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kimliği gerekse programıyla kendi ideolojik ilkelerine ters düşüyordu. (Benbassa, 1990, 227)

Siyonizm'e muhalefet, II.Abdülhamid yanlısı Osmanlı Yahudilerinin Osmanlı yönetimiyle ilişkilerine de uygun düşmektedir. Yahudi ulusçuluğunun gelişmesinin hükümetle ilişkilerini bozacağından ve ekonomik çıkarlarını tehlikeye atacağından korkan Sefarad Yahudilerinin yönetici grubu ve varlıklı kesimleri uzun süre Siyonizm'e karşı çıktılar. “Jön Türk” Devriminin etkisinde yönetim dışı açılma eğilimi gösterdiğinde bile aynı tutumu korudular. (Benbassa, 1990, 227) Hahambaşılık da bir Yahudi Devleti'nin kurulmasının kendi gücünü tehlikeye sokacağını düşünerek Siyonizm'den rahatsız olmuştur. Gerçekte Yahudilerin milliyetçi hareketini oluşturan Siyonizm'in Kudüs'e yerleşimde sorun olmaya başlaması, 1877'lerden sonra Sefarad Yahudiler yerine Avrupa'dan daha çok Eşkanazi göçmenlerin gelmesiyle olmuştur. Eşkanaziler Avrupa'da gelişen milliyetçi fikir ve hareketlerinin etkisinde kalmışlardır. (Köni, 1992, 30)

II. Abdülhamid döneminde saltanat yanlısı olan Yahudilerin yanında meşrutiyet hareketini destekleyen, ittihatçı grupta yer alan Yahudiler de vardır. Nesim Mazliyah, Albert Ferid Asseo, Paris'te “Meşveret” gazetesini grubundan Albert Feva, Emanuel Karasso³⁸ ve Nesim Russo ittihatçı grupla temasta olan politikacıydılar. Bu gruba Avram Galanti de eklenmelidir. Yahudi aydınlar II. Meşrutiyet'i tam desteklediler. Bu desteği bazı Balkan uluslarının veya Rum ve

³⁸ II. Abdülhamid'e 27 Nisan 1909'da tahttan uzaklaştırma kararını bildirmeye giden dört kişilik kurulun bir üyesi de Emanuel Karasso idi. (Yetkin, 1992, 158)

Ermeni aydınları gibi bir ulusal uzlaşma olarak değil, doğrudan Osmancılık akımı çerçevesinde gösterdiler. Dönemi içinde laik bir ulusçuluk olan Siyonizm'e de iltifat etmemişler ve imparatorluğun diğer unsurlarına karşı Yahudiler hep uzak kalmışlardır. Bulgarlar, Rum ve Ermeniler seçimlere ulusal programlarla giderken, Yahudilerde bu eğilim hiç olmamış; bazı Arnavut ve Arapların aksine, millî kulüpler dahi teşkil etmemişlerdir. Yahudiler siyasal hayatla daha çok ilgilenen, İttihad ve Terakkiyi destekleyen konumdaydılar. (Ortaylı, 2000, 301-302)

II. Meşrutiyet parlamentosunda Yahudiler 1877'ye göre daha etkili bir grupla temsil ediliyorlardı. (1877'de Avram Aciman, Menahim Salih; Bosna'dan Ziver ve Yanya'dan Daviçen Levi vardı.) Şimdi İstanbul'dan Vitali Faraci, Selânik'ten Emanuel Karasso, İzmir'den Nesim Mazliyah, Bağdat'tan Hezekiyel Sasan vardı. Ayan Meclisi'nde Daviçan Karmona ve Behor Eşkanazi bulunuyordu. Balkan Harbi'nden sonraki devrede Selânik kaybedilince Emanuel Karasso, İstanbul'dan seçildi. (Ortaylı, 2000, 302)

Gerek saltanat yanlısı Yahudilerin gerekse ittihatçı grubu destekleyen Yahudilerin Siyonizm'e iltifat etmemelerinin bir nedeni de imparatorluğun ulusçulukla en geç temasa geçen gruplardan birisi olmalarıydı. Osmanlı topraklarında Siyonizm'in resmî olarak ilk tanındığı il İstanbul olmuştur. 1908'de kurulan ve Victor Jacobson tarafından yönetilen Siyonist kuruluş, Angle Lövanten Banking Company adı altında çalıştı. Bundan sonra Siyonizm özellikle İstanbul'da, daha az oranda da 1912'yedek Osmanlı egemenliğinde kalan Selânik'te ve giderek diğer büyük Sefarad merkezlerinde yerel Yahudi halkları üzerinde etkili oldu. Siyonistler ilk önce Osmanlı yöneticileri ile yakın ilişkileri bulunan yerel Yahudi seçkinleri hedef almışlardı. Ancak bu kesim daha önce de belirtildiği gibi A.I.U.'yi desteklemekteydi. Bunun üzerine Siyonistler kitlelere yöneldiler. Yoksul kitlelerin Siyonizm'e katılmakla kaybedecekleri bir şey yoktu. Siyonizm'e kazandırılan toplumsal gruplar henüz Yahudiliklerinden kopmamışlardı. En etkin Siyonistler, Avrupa'da gelişen milliyetçi fikir ve hareketlerinden de etkilenen Eşkanazi kökenli Yahudilerdi. 1919'a kadar Dünya Siyonist Örgütü'nün İstanbul'daki resmi temsilcileri de Eşkanazi idi. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük

bölümünü Sefaradların oluşturduğu bir toplulukta, Eşkanaziler sayılarının artmasına karşın, topluluk kurumlarında temsil edilmiyorlardı. (Benbassa, 1990, 228)

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Yahudilerinin düşüncelerini bize aktarabilecek bir kaynakta Yahudi basınıdır.³⁹ Osmanlı'da Yahudi basınının yayın merkezleri İstanbul, İzmir ve Selânik'tir. 1870'li yıllarda İstanbul'da kurulan David Freska'nun El Tiempo ve İzak Gabay'ın El Telegrafa adlı gazeteleri çağdaşlaşmak için gayretli bir propaganda savaşı verdiler. 1880'lerde günlük olarak çıkmaya başlayan bu iki İstanbul gazetesi 1930'lara kadar yayınlarını sürdürdüler. İzmir'de Aron Hazan'ın La Buena Esperansa'sı ve Alexandre Bengihat'ın El Meserret'i ile Selânik'te Saadi Halevi'nin La Ecopa'sı da önemli gazeteler haline geldiler. (Rodrigue, 1986, 19)

Türk-Yahudi basınında genellikle kültürel, edebi, felsefi, dini, mizahi ve cemaatin sosyal konuları ağır basar. Özellikle iç politika konuları bir haber mahiyetinde ve taraf tutmadan işlenir. Tasa ve mutlulukta duygu ve düşünce devlet yönetiminin doğrultusundadır. (Benbanaste, 1988, 20) 1890'lı yıllardan itibaren Yahudileri meşgul eden en önemli sorun, ana dil olarak Yahudice'nin terk edilmesidir. Yahudi gazetelerinin sütunları dil meselesiyle ilgili polemiklerle doludur. Hepsi de A.I.U. okullarından mezun olan Yahudi aydınları, Yahudice'nin yozluğu, devrin ihtiyaçlarına cevap vermezliği ve artık terk edilmesi gerektiği konusunda fikir birliği içindeydiler. Çoğu "medeniyeti" kavrayabilmek için Fransızca bilmenin şart olduğunu düşünmekle birlikte, birçoğu da geleceğin Türkçe'de olduğunda hemfikirdirler. 1908'den sonra Türkiye Yahudileri arasında gelişen Siyonist hareketi İbranice propagandası yaptıysa da fazla başarılı olamamıştır. (Rodrigue, 1986, 20-21)

1891 yılında İzmir'de yayınlanan La Buena Esperansa adlı gazetenin müdürü olan Aaron de Yosef Hazan, Yahudilerin, Türk yurduna gelişlerinin 400. yıldönümünün 1892 yılında kutlanması gerektiğini önermiştir. 1892 yılında;

³⁹ Osmanlı'daki Yahudi basını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uruş, 2003, 26-27; Aydın, 1991, 301.

Hamursuz (Pesah) Bayramı'nın ilk günü (12.4.1892) ülkenin tüm sinagoglarında özel bir şükran duası okunmuş ve bayramı takip eden günlerde devrin Hahambaşı Kaymakamı Moşe Levi Efendi, Yıldız Sarayı'na giderek Sultan II. Abdülhamid'e Yahudilerin minnet ve şükran duygularını ifade eden altınla işlenmiş bir albüm ile sinagoglarda okunan özel duanın İbranice metni ve Türkçe'ye tercümesini sunmuştur. (Benbanaste, 1988, 21; Galanti, 1947, 39)

1892 yılında söz konusu 400. yıl kutlamaları ile ilgili olarak aydın bir araştırmacı olan Avram Danon'un İstanbul'da El Tiempa gazetesinin özel sayısında bir şiiri yayınlanır. Bu şiirde İspanya'dan sürülen Yahudilerin Osmanlı topraklarına kabulleri, Sultan II. Beyazıt ile onun soyundan gelen II. Abdülhamid'e olan bağlılık dile getirilir. (Benbanaste, 1988, 21)

Siyonizm'in gerek II. Abdülhamid'in basına uyguladığı sansür ve gerekse Yahudi basınındaki yazarların A.I.U. eğitilmiş olmaları nedeniyle bu alanda etkili olmadığını, Osmanlı'daki Yahudi basınında daha çok kültürel sosyal yaşantıyla ilgili olayların ele alındığını görmekteyiz.

Neticede II. Abdülhamid döneminde Siyonizm'e karşı Osmanlı Yahudiliğinin tutumu ve yaklaşımı Polonya, Rusya ve Batı Avrupa Yahudiliği gibi ele alınmamalıdır. Siyonizm Doğu Avrupa ulusçuluklarından biridir. Vatan edinmek emelinde olan bir hareket olarak, izlediği politika farklıdır. İşte bu farklılık dolayısıyla da Siyonizm Osmanlı Devleti'nde gerek Yahudiler, gerek yöneticiler ve aydınlar tarafından değişik biçimde algılanmış, değişik tepkiler yanında tepkisizliklerle de karşılanmıştır. Osmanlı Yahudiliği XIX. yüzyıl Avrupa kültürüyle geç temas geçmişti. Ulusçuluğu soyut bir kavram olarak öğrenip hayata uygulaması hem bu açıdan, hem de coğrafi dağınıklığı dolayısıyla beklenemezdi.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren İslam hukukunun bir gereği olarak, hakimiyeti altına aldığı gayrimüslim unsurlara hoşgörü ile yaklaşmış ve onların dinlerini, kültürlerini, örf ve adetlerini devam ettirmelerine müsaade etmiştir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde Rum Patriği Gennadios'u Rumların temsilcisi olarak kabul etti. Ermenilere ve Yahudilere de bir takım imtiyazlar verdi. Bu cemaatler Osmanlı yöneticileri nezdinde kendi dini liderleri tarafından temsil ediliyorlardı. Her biri kendi içinde medeni hukuka ilişkin davalara bakmak, eğitim, sağlık gibi işlerini yerine getirmek hakkına sahipti. İşte bu şekilde oluşan sisteme "millet sistemi" denir. Bu sistemin bir parçası olan Yahudiler Türkler ile çok önceleri karşılaşmıştı. Ancak ilk esaslı münasebetleri Selçuklular döneminde oldu. Roma ve Bizans yönetiminde eski çağlardan beri sürekli horlanan Yahudiler Selçukluların kendilerine gösterdiği hoşgörü ve saygıdan dolayı Türk yönetimine girmeyi tercih ettiler. Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile aynı topraklarda kurulan Osmanlı Devleti zamanında da Yahudiler rahat ve huzur içinde yaşamaya devam ettiler.

Osmanlılar Kuruluş döneminde ele geçirdikleri Bursa ve Edirne gibi şehirlerde Yahudilerle karşılaşmışlardı. Ancak Osmanlı idaresindeki Yahudilerin sayılarının artışı İstanbul'un fethiyle olmuştur. Bunda toprakların genişlemesi etkili olduğu gibi Osmanlı yöneticilerinin gayrimüslimlerin inançlarına gösterdiği saygı ve hoşgörü de son derece etkilidir. Devlet adamları Yahudileri Hıristiyanlara göre daha güvenilir buluyorlardı. Bu sebeple devlet kademelerinde Yahudilere daha fazla yer vermişlerdir. Özellikle 1492'deki büyük göçten sonra Yahudiler maliye, tıp, bankerlik, sarraflık, ticaret gibi alanlarda söz sahibi oldular. Yahudilerin Osmanlı Devleti'nde gördükleri ilgi Avrupa'daki dindaşlarının akın akın Osmanlı topraklarına göçmelerine sebep oldu. Göç eden Yahudiler, ülkenin her tarafına yerleşmiş olmalarına rağmen, en çok yoğunlaştıkları şehirler, Selânik, İstanbul, Safed ve XVII. yüzyıldan sonra İzmir olmuştur.

Yahudiler, XVII. yüzyıldan itibaren gerileme dönemine girdiler. Bu durumun başlıca sebepleri Sabetay Sevi olayı ve Avrupa'dan Osmanlı topraklarına yapılan Yahudi göçlerinin azalması dolayısıyla Batı kültürü ile bağlarının zayıflamasıdır.

Osmanlı Yahudileri Rabbaniler ve Karailer olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunların dışında bir de Sabetay Sevi'ye inananlar vardır ki bunlar da Vahdeti olarak adlandırılmaktadır. Rabbaniler, Sefaradlar, Eşkanaziler, Musta'ribalar, Romaniotlar ve İtalyan Yahudi Cemaati adlı cemaatlere bölünmüşlerdi.

Osmanlı Yahudilerinin dini ve sosyal hayatlarını ayrı olarak düşünmek zordur. Çünkü din, onların hayatlarının her safhasına müdahildir. Osmanlı Yahudileri dini bakımdan hem cemaatlerinin hem de din adamlarının kontrolü altındadırlar. Her Yahudi cemaati kendi mahallesindeki hahamı lider olarak kabul ederlerdi. Yahudilerin sosyal yaşamında hahamların ve sinagogların son derece önemli bir yeri vardı. Sinagog, hem ibadet edilen yer, hem okul, hem mahkeme idi. Sinagogun hahamı ise yalnızca din adamı değil, aynı zamanda cemaatin dünyevi işlerinden de sorumludur. Doğum, ölüm, evlilik, boşanma, askerlik gibi nüfus işleri, vergilerin toplanması, suçluların yargılanması, çocukların eğitilmesi, cemaat içinde sosyal dayanışmanın sağlanması gibi pek çok görevleri vardı.

Yahudi cemaatlerinin her biri "kahal" adı altında örgütlenmişlerdi. Kahalların birleşmesi ile "kehalim" sistemi oluşuyordu. Fakat ülkedeki bütün Yahudiler arasında bir birlik olduğunu söylemek mümkün değildir. Onların XIX. yüzyıla kadar kendilerini Osmanlı Hükümeti nezdinde temsil edecek bir hahambaşından yoksun kalmalarının en önemli nedeni kehalim sistemidir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Yahudileri içine kapanık, gelişmelerden uzak bir cemaatti. Fakat Fransız İhtilâli sonrasında her alanda söz sahibi olan Avrupa'daki Yahudiler, Osmanlı ülkesindeki dindaşlarının durumunu düzeltmek için yoğun çaba sarfettiler. Avrupalı Yahudilerin bu gayretleri boşa gitmedi. Osmanlı Yahudileri yeniden yükselişe geçtiler. Maliye, sarraflık, bankerlik gibi alanlarda söz

sahibi oldular. Ermenilerle ve Rumlarla pek çok alanda yeniden rekabete başladılar. Yahudiler yalnız ekonomik alanda değil, kültürel alanda da gelişme gösterdiler. A.I.U. Osmanlı topraklarının pek çok yerinde Yahudileri modernleştirebilmek için okullar açtı. Bu okullarda eğitim Fransızca idi. Ancak Türkçe'ye de önem verilmiştir. Edebiyat eserleri yalnız Ladino ve Yiddişçe ile değil, Fransızca ve Türkçe ile de yazıldı. Edebiyatta meydana gelen değişimler basını da etkiledi. Yahudiler pek çok gazete çıkardılar. Gerek bu gazetelerin yazarları, gerek aydınlar Yahudilerin artık yozlaşmış olan Ladino ve Yiddişçe yerine Fransızca veya Türkçe'nin konuşulması için yoğun bir çaba sarfettiler. Neticede bu konuda bir birlik sağlanamadı, ancak Tamim-i Lisan-i Osmani komisyonu kuruldu. Komisyonun çalışmaları sayesinde Yahudiler arasında Türkçe'yi bilenlerin sayısı arttı.

Yahudiler, XIX. yüzyılda Osmanlı'da meydana gelen modernleşme hareketlerinden de etkilendiler. 1839 Tanzimat Fermanı ile Yahudiler, diğer gayrimüslimler gibi taşrada kurulan meclislerde söz sahibi oldular. Islahat Fermanı ile hakları artan Yahudiler, modernleşmek için daha rahat bir ortam elde ettiler. Bu arada Rumların ve Ermenilerin bağımsızlık için ayaklanmaları Osmanlı devlet adamları nezdinde Yahudilere verilen değerin artmasını sağladı. Devlet kademelerinde, tercümanlıkta ve mali alanlarda Yahudilerin etkisi arttı.

Avrupa'daki milliyetçilik akımından bu topraklarda yaşayan Yahudiler de etkilenmiş, milliyetçilik bilinçleri gelişmeye başlamıştır. Yahudilerin dini özlemleri ve Yahudi düşmanlığı sonucunda da Siyonist hareketi ortaya çıkmıştır. Hess, Pinsker ve Herzl gibi bazı Yahudi milliyetçileri Yahudiliğin sadece bir ahlâk zinciri normları olmadığına, Yahudileri diğer toplumlardan ayıran tüm özellikleri benliğinde toplayan bir ulusal kültür hazinesi olduğuna inanmışlardır. Onlara göre Yahudiler kendilerine özgü bir toprak parçası üzerinde toplanmalı, bu yurttaki tüm siyasal kurumların temellerini atmalıydılar.

Herzl uluslar arası politikayı çok iyi değerlendirmiş, Siyonist hareketi adetâ bir devlet gibi örgütlemeyi bilmişti. Ancak, 1896'da İstanbul'a gelen Herzl'e Osmanlılar, onunla Siyonistlerin lideri olarak değil, Neue Freie Presse gazetesinin

yazarı olarak görüşeceklerini söylemişlerdi. Sultan II. Abdülhamid, Herzl'i Osmanlılarla Avrupa'daki Yahudi banka ve bankerler arasında diyalogu başlatacak bir arabulucu olarak huzuruna alacağını Vambery'e iletmişti.

Siyonistlerin Yahudilere yurt olarak seçtiği Filistin, birkaç asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olduğu için, Herzl ve halefleri çabalarını Osmanlı üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Siyonistler, İstanbul'daki tüm girişimlerinde projenin imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden bir hareket olmadığına Osmanlıları inandırmak istemişlerdi. II. Abdülhamid Siyonistlerin bazı mali girişimlerinin imparatorluğa yardımcı olabileceğine inanmasına rağmen, Filistin'de bir Yahudi yurdu projesine karşı çıkmıştı. Siyonizm karşısındaki olumsuz tutumuna rağmen II. Abdülhamid, 1901'de Herzl'le yaptığı görüşmede, Osmanlı uyruğuna geçtikleri takdirde Rusya ve Avrupa'da mezalimden kaçan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebileceklerini ve Filistin dışında istedikleri mahallere yerleşebileceklerini söylemişti. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu, Yahudiler için XVI. yüzyılda İspanya'dan kaçan ırkdaşları da göz önüne alınırsa, bir kez daha sığınabilecekleri bir ülke oluyordu. II. Abdülhamid, Yahudi göçmenlerin iskânları ile bizzat ilgilenmiş ve Galanti'ye göre Hahambaşı Levi ile görüşüp onları Doğu Anadolu'ya yerleştirip, bir ordu oluşturmak istemişti. Ancak daha sonra bu projesinden vazgeçmişti. Sultan II. Abdülhamid'in bu politikasını İttihatçılar da devam ettirmişler ve Yahudi göçmenleri önce Makedonya'ya, daha sonra ise Mezopotamya'ya yerleştirmek istemişlerdi.

Yahudi göçmenlere karşı iyi niyetlerine rağmen Osmanlı yöneticileri, Siyonizm konusunda taviz vermemişlerdir. Türklerin Siyonizm karşısındaki bu tutumunun nedeni milliyetçilik akımlarının imparatorluğun bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde yeni bir ayrılıkçı hareketin doğmasına izin vermek istememeleridir.

II. Abdülhamit masonluğa girmemişse de, Avrupa'daki bütün hükümdarların ülkelerindeki locaların başları olduğunu aklından çıkarmamış, kapitülasyonların yabancıların toplantılarına müdahaleyi önlediğini de unutmayarak localara karşı davranışta bulunmamıştır. Ancak bunların siyaset dışı kalıp hayır ve

sosyal buluşma kurumu olmaktan çıkmamaları için sıkı kontrole tabi tutmuştur. Osmanlı Yahudilerinin varlıklı olanları mason localarına girmişse de çoğunluk masonluğu desteklememiştir.

II. Abdülhamid'in tebaası arasında güvendiği bir millet olan Osmanlı Yahudileri için ulusçuluk moda bir akım olmamıştır. İmparatorlukta dağınık bölgelerde, ayrı dil ve kültür çevrelerinde yaşayan, kentli Yahudilerin Doğu ve Batı Avrupa Yahudileri ile ilişkileri yakın değildir. Osmanlı Yahudilerinin seçkin tabakaları A.I.U. çizgisine bağlıdır ve yaşadıkları ülke ile bütünleşmeyi istemektedirler. Hükümetle ilişkilerini bozacağını ve ekonomik çıkarlarını tehlikeye atacağını düşündükleri için de uzun süre Siyonizm'e karşı çıkmışlardır. Hahambaşılık da bir Yahudi Devleti'nin kurulması fikrinden rahatsızlık duymuştur. II. Abdülhamid yanlısı Yahudiler gibi meşrutiyet hareketini destekleyen, İttihatçı grupta yer alan Yahudiler de Siyonizm'e iltifat etmemişler, Osmanlı ulusçuluğunu savunmuşlardır. 1877'lerden sonra Avrupa'dan gelen Eşkanazi Yahudileri milliyetçi fikir ve hareketlerin tesirinde kalmışlarsa da yönetim kurumlarında temsil edilmedikleri için etkili olamamışlardır. Siyonizm, Avrupa'daki Yahudiler üzerinde yarattığı etkiyi Osmanlı Yahudileri üzerinde yaratamamış, Osmanlı hükümeti gibi Yahudi halkından da destek bulamamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ:

- Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, 80/224.
 Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller, 30/37.
 Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller, 49/23.
 Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı, 1/44.
 Yıldız Perakende Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı, 13/69.
 Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı, 27/30.
 Yıldız Perakende Maliye Nezareti Maruzatı, 23/8.
 Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, 43/26.
 Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, 45/37.
 Yıldız Perakende Teşrifât-ı Umumiye Dairesi, 6/30.
 Yıldız Perakende Teşrifât-ı Umumiye Dairesi, 6/44.
 Yıldız Perakende Teşrifât-ı Umumiye Dairesi, 6/50.
 Yıldız Perakende Teşrifât-ı Umumiye Dairesi, 6/72.
 Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı, 23/66.
 Yıldız Perakende Zaptiye Nezareti Maruzatı, 8/6.

KİTAPLAR

- Apak. K. (1958). *Türkiye'deki Masonluk Tarihi*. İstanbul.
 Armaoğlu, F. (1991). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948 – 1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
 Aşıkpaşaoğlu, (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (Haz. Nihal Atsız). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Benbanaste, N. (1988). *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi*. İstanbul: Sümbül Basımevi.

Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Boucher, J. (1966). *Masonluk*. (Tercüme : Matilda Sakar). İstanbul.

Bozkurt, G. (1996). *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Cevdet Paşa. (1986). *Tezakir 1-12*, c.1 (Yayınlayan: Cavid Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çelebi, E. (1969). *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*. (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Çolak, M. (2003). *Milas Yahudileri*. Muğla.

Ercan, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Ergin, O.N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. c. 1-2., 3-4. İstanbul.

Eroğlu, A.H. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*. Ankara: Alperen Yayınları.

Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Basın – Yayın.

Galanti, A. (1947). *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Tan Matbaası.

Güleryüz, N. (1993). *Türk Yahudileri Tarihi – I –*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın – Yayın.

Gün, İ.N.- Çeliker, Y. (1968). *Masonluk ve Masonlar*. İstanbul: Yağmur Yayın Evi.

Hamidullah, M (200). *Aziz Kur'an*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Herzl, T. (2002). *Theodor Herzl Hatıralar*. (Çev.: Ergun Göze). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Hiçyılmaz, E. – Altındal, M. (1992). *Büyük Sığınak*. İstanbul: Cep Kitapları A.Ş.

Iacovella, A. (1998). *Gönye ve Hilâl*. (Çev.: Tülin Altınova). İstanbul: Tarih ve Yurt Vakfı Yayınları.

Işın, E. (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karal, E. Z. (1994). *Osmanlı Tarihi*. c. V., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*. c. VII., VIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kitabı Mukaddes. (1988). İstanbul: Rota Ofset.

Koloğlu, O. (2002). *İttihatçılar ve Masonlar*. 2.Baskı. İstanbul: Eylül Yayınları.

Koloğlu, O. (2004). *Abdülhamit ve Masonlar*. 4.Baskı. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kömürçiyen, E. Ç. (1998). *İstanbul Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

Köprülü, F. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara.

Kutluay, Y. (1965). *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Kutluay, Y. (1967). *Siyonizm ve Türkiye*. İstanbul: Selçuk Yayınları.

Küçük, A. (1997). *Dönmeler Tarihi*. İstanbul.

Lewis, B. (1999). *İslam Dünyasında Yahudiler*. (Çev: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları

Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Nahum, H. (2000). *İzmir Yahudileri*. (Çev.: Estreya Seval Vali). İstanbul: İletişim Yayınları.

Naudon, P. (1990). *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*. (Çev.: Semih Tiryakioğlu). 3.Basım. İstanbul: Varlık Yayınları.

Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebaalarına ilişkin Kısa Tarihçe. (1999). 500. Yıl Vakfı Yayınları.

Ovadya, S. (2000). *Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın – Yayın.

Öke, M. K. (1981). *II. Abdülhamit, Siyonistler ve Filistin Meselesi*. İstanbul: Kervan Yayınları.

Öke, M. K. (1983). *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'in Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Öke, M. K. (1990). *İhtilâller ve Masonluk*. İstanbul.

Örs, H. (1966). *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özdemir, Ü. (2000). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudiler ve Hahambaşılık*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Peçevi, İ. (1968). *Peçevi Tarihi*. (Bugünkü İfadeye Çev.: Murat Uraz). İstanbul.

Rodrigue, A. (1997). *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*. (Çev.: İbrahim Yıldız). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Sami, Ş. (1995). *Kâmûs-ı Türkî*. 5.Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Schoenman, R. (1992). *Siyonizmin Gizli Tarihi*. (Çev.: Aydın Pesen). İstanbul: Kardelen Yayınları.

Sharon, M. S. (1982). *Türkiye Yahudileri*. Jerusalem.

Soysal, İ. (1980). *Dünyada ve Türkiye'de Masonlar ve Masonluk*. İstanbul.

Sultan Abdülhamid (1975). *Siyasî Hatıratım*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanör, B. (1998). *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanyu, H. (1976). *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*. c.1, Ankara: Yağmur Yayınları.

Tekeli, İ. – İlkin, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uruş, A. (2003). *Türkiye'de Azınlık Gazeteleri APOYEMATİNİ – AGOS – ŞALOM*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.

Veinstein, G. (1999). *Selânik 1850 – 1918*. (Çev.: Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, Ç. (1992). *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*. İstanbul: Afa Yayınları.

ANSİKLOPEDİLER

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, (1999), c.1, İstanbul.

Osmanlı Ansiklopedisi, (1993), c.6, İstanbul.

MAKALELER

Ataöv, T. (1970). Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XXV, No:3, s.29-26.

Aydın, S. (1991). Yahudiler ve Türk Milliyetçiliği, *Tarih ve Toplum*, S. 89, İstanbul: s. 301-304.

Benbassa, E. – Rodrigue, A. (1989). 19. Yüzyıl sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnafı, (Çev.: Levent Yılmaz). *Tarih ve Toplum*, c.11, S.66, İstanbul: s. 342-347.

Benbassa, E. (1990). 20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm, (Çev.: Natali Medina). *Tarih ve Toplum*, S.82, İstanbul: s. 226-231.

Bozkurt G. (1993). Osmanlı – Yahudi İlişkilerine Genel Bir Bakış, *Bellekten*, c. L VIII / 219, Ankara: s. 539-563.

Braude, B. (1999). Millet Sisteminin İlginç Tarihi, *Osmanlı*, c.4, Ankara: s. 245-254.

Buzpınar, T. (2002). II. Abdülhamid Döneminde Filistin'e Yahudi Göçü Meselesi (1878 – 1908), *TÜRKLER*, c.13, Ankara: s. 75-78.

Derviş, H. (1896). Sabbetay Sevi Olayı ve Dönmeler, *Tarih ve Toplum*, c.5, İstanbul: s. 329-335.

Ercan, Y. (1999). Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi), *Osmanlı*, c.4, Ankara: s. 197-207.

Eren, A. C. (1997). Tanzimat, *İslam Ansiklopedisi*, c.11, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 709-764.

Gökbilgin, T. (1997). Selânik, *İslam Ansiklopedisi*, c.10, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 337-349.

Güleryüz, N. (1994). Yahudiler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul: s. 403 – 408.

Herrmann, K. J. (1982). Siyasal Siyonizm ve Anti – Semitizm Üstüne Tarihsel Perspektifler, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: s. 219-236.

İnalçık, H. (1964). Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler, *Bellekten*, c.XXVIII, Ankara: s. 623-649.

Karaman, L. (1996). Filistin, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.13, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 89-103.

Karpat, K. – Zens, R. (2002). II. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı, (1876 – 1909), *TÜRKLER*, c.12, Ankara: s. 873-888.

Kodaman, B. – İpek, N. (1993). Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha, *Belleten*, c. LVII / 219, Ankara: s. 565-580.

Köni, H. (1992). Sosyo – Politik Açıdan Türk Musevileri, *Musevilerle 500 Yıl*, Ankara, Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 18-36.

Küçük, C. (1999). Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, *Osmanlı*, c.4, Ankara: s. 208-216.

Lehn, W. (1982). Yahudi Ulusal Fonu: Bir Ayrım Aracı, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: s. 87-98.

Mantran, R. (1985). Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar, *Tarih ve Toplum*, c.3/16, İstanbul: s. 19-23.

Ortaylı, İ. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 996-1003.

Ortaylı, İ. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi, *Genel Türk Tarihi*, c.6, Ankara: s. 345-352.

Ortaylı, İ. (2000), Son Devirde Osmanlı Musevileri, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*, Ankara: s. 299-311.

Ortaylı, İ. (2002). Son Universal Topluluk ve II. Abdülhamid, *TÜRKLER*; c.12, Ankara: s. 889-898.

Ovadya, S. (1994). Yahudi Okulları, *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul: s. 402-403.

Rodrigue, A. (1986). Çok Dilli Bir Cemaatin Oluşumu, *Tarih ve Toplum*, c.6, S. 32, İstanbul: s. 17-21.

Ryan, J. L. (1982). Siyonizm, Yahudiler ve Yahudilik, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: s. 41-48.

Schick, I. C. (1986). Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler, *Tarih ve Toplum*, c.5, S. 29, İstanbul: s. 34-42.

Shaw, S. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Sorunu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1002-1007.

Shaw, S. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti, *Osmanlı*, c.4, Ankara: s. 307-317.

Smith, G. V. (1982). Siyasal Siyonizm: Bir Yahudi Eleştirisi, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: s. 237-250.

Tunaya, T. Z. (1985). 1896 Kanun-i Esasi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 27-39.

Weizmann, M. H. (1983). Herzl Theodor, *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, s. 2748-2749.

Zorlu, I. (1992). 500. Yılda unutulmuş bir Cemaat: "Dönmeler", *Tarih ve Toplum*, c.18, S. 105, İstanbul: s. 161-163.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1** : BOA., Y.PRK. AZJ., 30/37 ve transkribi
Ek 2 : BOA., Y.PRK. UM., 23/66 ve transkribi
Ek 3 : BOA., Y.MTV., 80/224 ve transkribi
Ek 4 : BOA., Y.PRK. HR., 27/30 ve transkribi
Ek 5 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/30 ve transkribi
Ek 6 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/50 ve transkribi
Ek 7 : BOA., Y.PRK. TŞF., 6/72 ve transkribi
Ek 8 : BOA., Y.PRK. TKM., 45/37 ve transkribi
Ek 9 : Osmanlı Devleti Döneminde Filistin Haritası

Ek 1 : Yahudilerin Filistin'e Yerleşme teşebbüsleri ve Baron Rothschild'ın Sadrazam Cevad Paşa ile görüştüğü. (Y.PRK. AZJ., 30/37)

اوغور میاخور در ۱۸۶۰ میلادی به خلاقیتها و عملیه‌ها ترک حیاط بقای نام مسکنه و جمله دیوارنزه اخلاب ادرسه خیره و تقدیر موفقیه شهر ایلرینه
 جستجو و تکیه وقفه و در ۱۸۶۰ میلادی به خصلتوں و باقی ملکوتی سداس ادرسه و لیفت عظیمی بیولرینی اوزره بیی سینه تر
 - و به رفر ضیه جملرینه بلنوب التز بود و موافق و قدس و کاسخی قدری داخلنه اهل قران زاعی جزئی سرمای و حبله و صرانیله
 تحت اساتیرینه ادرلرینه طولای رسیه ده تبع ایلرینه و سایر مملکده مقیم هر سده ایتیرلسه یهودیله اسکیلر بارونه سیه
 هفت و معاد تیلر وجوده کتولسه یهودی قریلرینه بیضیلرینی و موسی الیهک بیولرله ادرلرله صرف ایتیکه مسالغ کلمه آتانه
 بالانه کور مسد و یهودیله ارضه فلاطینه حبه برلرینه خدمت سینه و کلیفانه روی قبول کورته ردا حاله اسکلر
 صوکره حکومت سینی پیچوره مشغله صورتلرینه و ادرلرله تکلرلی ایلروره و فیم برسند سیاسته خدمتینه ده سیه
 دیره حکمی ظاهر اتمید ارضه فلاطینه یهودیله هر تری منع اوتسمه و برمنوعیه رفری خنده = بارونه و کچیلک ایتیکه
 هر دو یوهنر صده سیه ماننده منع اعتبار آتیه و ممنوعیت اقبالیسه ایدکی جمله ده سنه سوخ مملکله ام المرسای
 ادر دیا بوسه لرینی انه آلمه و حتی دول مملکده بیضیلرینی بحریه آتانه بولنیرانه = بارونه و کچیلک ممنوعیت ده بقا
 ارضه فلاطینه یهودیله سوره ادرله اسکلرلی و بعده کچیلرلی بولنده ایتیکه سعی و همت و ممنوعیه رفری اجوجه الیه غیرتی آ
 اولدینی متللو حنا چوهما حبله بلا کور و سا هانه لرینی هر دو لر مسائل خدمتینه بری و صونه بیوسونه نفوذ با ایلرینه
 اوصافی مذکور و آتانه ای معلوم اوله = بارونه و کچیلک همت و غیرتله ارضه فلاطینه هر سیه و ترطنرلی ایلروره ایلر
 کی برسند و حا خدمتینه سیت دیره حکمی آتانه

سواء مملو کانه کور یهودیله ارضه فلاطینه جملرینه مساعد الیه خیره و همت حکومت دولت ابدت علیه لرینه
 الیه اتیه اوزره = بارونه و کچیلک طرفنده صد اعظم جوادیاتیه راجعته ایلرله و مشالیه قولرلی اوزره هر فرقه
 اولرینه اولرینه قریباً ما مملو کانه مملو کانه
 سواء مملو کانه اوله اهمیت و رفری ایشله بولنله شومسند و روزه و احبابیله عصد نام عبودیته
 مملو کانه مملو کانه

جمازی الاصله و ۱۰ طریقه اولرینه

عبد ملکوتی

Ek 1 : YPRK.AZJ., 30/37'nin transkribi

Ma`rûzât-ı acizi

Aded

158

Uğur-ı meyâmen menfur-ı Hazret-i hilâfetpenâhilerinde terk-i hayatla ibkâ` nam sadakatle ve cümle taraflarında isticlâb da`avât-ı hayriye ve takdir-i marifet-i şahriyârîlerine cest-i cuy vesilesiyle vakf-ı vücud ve zamanlarını hasr-ı evkât eden müsadekât-ı mülûkleri ma`lum akdes-i velinimeti a`zamîleri buyurulduğu üzere yedi sene kadar Suriye ve Filistin cihetlerinde bulunup ekser bilâd ve mevâki`ni ve Kudüs ve Akka sancakları dahilinde ehl-i kura ve zurra` cüz` sermaye ve hile-i sarrafiyeleriyle taht-ı esaretlerine aldıklarından dolayı Rusya'dan teb`iyet edilmiş ve sair mahalleden mukaddemce hicret ettirilmiş Yahudiler iskânıyla Baron Rosçild'in himmet ve mu`âvenetiyle vücuda getirilmiş Yahudi karyelerinden bazılarını ve mûmâ-ileyhin bu yolda oralarda sarf ettiği mebaliğ-i külliyeinin âsârını bizzat görmüş ve Yahudilerin Arz-ı Filistin'e hîn-i hicretlerinde hükümet-i seniyyenin her teklifâtına ruy-ı kabul gösterdikleri halde iskânlarından sonra hükümet-i seniyyeyi pek çok müşkilâta soktuklarından ve oralarda tekessürleri ileride vahim bir mesele-i siyasiye hudûsuna da sebebiyet vereceği tezahür etmesiyle Arz-ı Filistin'e Yahudilerin hicretleri men` olunmuş ve bu memnu`iyetin ref'i zımında Baron Rosçild'in ettiği her türlü himmetler sadr-ı sâbık zamanında semi-`ı i`tibara alınmayarak memnu`iyet ibka edilmiş idüğü cümle sırasında mesmû-`ı memlûkânem olmuş idi. Avrupa borsalarını eline almış ve hatta düvel-i mu`azzamadan bazılarını mecburiyeti altında bulunduran "Baron Rosçild" memnu`iyetten mukaddem Arz-ı Filistin'e Yahudileri sevk ve orada iskânları ve ba`dehû tahkimleri yolunda ettiği sa'y ve himmet ve memnu`iyeti ref için eylediği gayreti tehî olmadığı misüllü Cenâb-ı Hak hemen cümle bilâd-ı mahrûse-i şâhânelerini her türlü mesâil hudûsünden berî ve masûn buyursun. Ne`ûzü bi'llah Yahudilerin evsafi mezkûr ve iktidarı ma`lum olan "Baron Rosçil'in" himmet-i gayretiyle Arz-ı Filistin'e hicret ve tavattunları ileride Ermeni meselesi gibi bir meselenin daha hudûsüne sebebiyet vereceği âşikardır. Mesmû`ât-ı mülûkâneme göre Yahudilerin Arz-ı Filistin'e

hicretlerine müsâ`ade edilmesi hususuna hükümet-i devlet ebed-müddet-i `aliyyelerinin rızasını elde etmek üzere “Baron Rosçil” tarafından sadrazam Cevad Paşa’ya mürâca`at edilmiş ve müşârün-ileyh kulları tarafından da sarf-ı mu`âvenet olunmakta olduğundan kariben me`mûllerinin husuli melhuz imiş. Mesmû`ât-ı mülûkânem olan ehemmiyet ve mazarratı âşikâr bulunan şu mesele-i mühimmenin `arz ve ihbarıyla arz nam ubudiyete mücâseret-i mülûkânem ma`rûzdur. Ferman fi 24 Cemaziyelahir sene 312 ve fi 10 Kanun-ı Evvel 310

Abdi memlûkleri

Ek 2 : Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri ve İsrail Devleti'ni teşkil etme hususunda gösterdikleri sinsi faaliyetler (Y.PRK. UM., 23/66)

مصر و جنه عبد کبیر...
 حده سماء و سماء حضرتی یاد...
 کولاری بر سینه...
 اینه...
 بر کل زیارت...
 او...
 یهودی...
 انری...
 و طوری...
 شوق...
 حضور...
 عمومی...
 او...
 بر...
 و...
 ز...
 ز...
 غایب...
 و...
 با...
 س...
 ف...
 ج...
 ب...
 ا...

Ek 2 Devami

با صدور تابعیت عثمانیه قبول اندر برپا اولدی، نسبت مملکه اقلانیه مندره حسن سابقاً؛ بهروردیه اراضی همانا مناسی حاکم؛ بنوبه کاشان
 معارف نظامان تحت قبضه برهنه برپا و صنایع بکثیره متساویاً سم و غیر سمی جلبند و فی حق ایدر برپا کی بنابر موزه ارضیه بود که در
 مواضع مقدسه عطفاً به اولجه؛ قدسک بوجوه اهمیت سببسی محتاج ابعاض و کلام حضرت عیسی بنی قولد جلب و عید و ایدر یک ممله
 ایدر حضرت ماریام انانیه رضی الله عنین موقدره ایشا ایدر یونان لیسار طوائف مختلفه بنی مشتمل مواضع مقدسه و زیارتگاه طوائف مرقومند
 کسب بدین بقیانه مواضع محافظه ایما از روزگار و دیگری ابر خلاصه کیده زوار و تاریخ نظرنا بر نوبت نماز ایدر کی اوقات نماز ایدر به دست بطابع
 بیدین بقیانه خصوصاً تسکین و تجاوز کی اطوار و حرکات نالایقه بهلوی بونده شمار دیده و روحانیت و انسانیه مخالف بر طایف احوال غیر مریه
 و منازعاتی برای به میدان ویراسته. طوائف مرقوم نیز در ای الوقوع منازعات بعضاً بیون سفدر فیوی کشاد ایشیه نهن ایشو منازعات
 بر تبه ویراسته ایچونه بیده الدول «استانوقوه قاعده حکایه می وضع و قبول ایدر سدر ابر» برایش رضی الله عنین نهن و بعضاً رضی موزن موزنه
 حل و اجاب اولما مندره طوایف ایچونه اجانب ملاحظه میدان ویراسته. استانوقوه قاعده موقع اجبار و ضمنی و جمع بر منازعات میدان ویراسته
 ایچونه اجبه بر موزن تصور ایدر که اوم مواضع مقدسه حقوق مشترکری ایدر طوائف بر مرقوم اعضا ایدر مجموع مقدسه مساوی اهلای
 مسکونه هر ایچ اوم نهن تبدیل ایدر بر موزن موزن تکلیف احوال و الحاق آن زمانیه و اوقه ارباب استقامت بر زمان در استانک
 تحت ریاسته اجتماع ابرار باجمه مواضع مقدسه نهن بکانه خرابه خرابه ایدر مس و اول و اوقه بیده الدول استانوقوه قاعده نهن ایدر یونان
 احوال و تصرف ایدر یونان ممله کوزن مخصوصه و تحدید ایدر منازعه و تقسیمه قومیسونه نهن همانه بالذات عمل منازعه فی عمر تحت ابرار منازعه
 اولونه ما یا استانوقوه قاعده نهن تقیفاً و بره جلی قراری مقام تقریفه نوبه ایدر ایدر اوقه زمانه اجبار نهن نسبت اولونه وارک صورتی باب
 عالی عینه کبیت ایدر سید.

عربانه و عتیره کلیمه بنورک اراضی مندره طوایف شیرین و قوی بود بعضه منازعه و تقاضای اولی منازعه فی الدوله ایدر صحنه خاصه
 الحاقه و غزه شاندره افزارن عدوه کی تا بر همان ایدر استدر ایچونه ممله محدودی بکثیره و سوسه تقاضای بری طریق نفوذی تحت کبریه ایشیه
 ایدر هر سه موزن مندره بر هفت موزن کوندر بر اول حوالده بقیانه بعضه شایع عطا یا و هیزای کیره توزیع ایدر کبیت و نوجه کبیت
 جلب ایدر ایری حاکم تقاضای کبیته هیز موزن شایع و اهلای عربانه صورت و طبعه و جماعه و رابطه تحت اسمی قدسی شریفه مندره تقاضای
 ولایه تحریک نوسیع زنده نفوذ ایشیه وابسته طوایف چونکه ولایه تحویل کهنور و مواضع مراد مندره و قاضای موزن و میدرک و هکله
 شایع کهنور اوقه غایت نسبت اراضیه نایب بوزن بجزیره اهلای قوی ماز و مسو سینه و بیزنی نوبه طبعه مندره هر سه عا کبریه
 عدالتی نیدر کی خوار عظیمه و سه خوار قاضای مندره بیدر کبیت خایلی و قابله آگاه حضرت وی تحت بخت ایشیه عینه حسب العیون
 جزایر قدسی قاضای احواله امر و مهاده شهر بار کرامت ایدر ایدر حضرت بیکره (الله اعلم)

عبد کلوتکری
 دای سرک مرقوم صبح سوم
 قاضای موزن

۱۲۰۹

Yıldız
 Parahenke

Ek 2 Y.PRK.UM., 23/66'nın transkribi

Bihi

`Atabey-i Felek Mertebe-i Cenâb-ı Cihandariye

Ma`rûz-ı abdi memlûklarındır ki

Hak sübhânehu ve Taâlâ Hazretleri padişahımız velinimetimiz efendimiz hazretleri kemal-i şan ve şevket ve afiyetle taht-ı âli-i baht-ı Osmani'de daim ve kâmrân buyursun amin. Köleleri bir sene müddetle Kudüs-i Şerif mutasarrıflığı mâ'iyetinde dahi me`mûr buyurulup ol havalice nazar-ı dikkat-ı mülûkânemi celb eden bazı husûsât-ı mühimmenin `arzına şu vechle mütecâsir oluyorum ki Arz-ı Filistin namı tahtında ma`rûf olan Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı Yahudilerin dört bin seneden beri kıtayı mev`ûdesi din-i `İseviyenin beşiği ve `inde`l-müslimîn mukaddes ve mu`azzez bir mahall-i ziyaret olması ve bulunduğu mevki-`ı coğrafisi hasebiyle memâlik-i şâhânelerin en mühim ve nazik bir noktası olduğundan bahisle üç cihetten câlib-i nazar-ı dikkat-ı mahsusdur. Evvela Yahudiler sâniyen mevaki-`ı mukaddese-i `İseviye salisen `Araban ve meşayih Yahudiler : Beni İsrail'in hilkatene me`lûf olduğu tab` ve tam`ına şimdiki Rusya hükümeti değil belki Buhtu`n-nasrlar ve Mısır fir`avunları dahi nazar-ı hasetle bakarak onları türlü türlü işkencelere düçâr ve hukuk-ı medeniyelerine ıskat eylemeleri tarihçe ma`rûf ahvaldendir. El hâletü hâzihi kıta`ât-ı hamsede bulunan bi`l-cümle Yahudilerin matma-`ı nazarları Arz-ı Filistin olup orada Beni İsrail devletini teşkil için her vakitten ziyade bu son yirmi seneden beri sa'y ve ikdâm eylemeleri gayr-ı münkerdir. Şu kadar ki Arz-ı Filistin devleti mu`azzama-i Osmaniye'nin taht-ı hüküm-rânîyesinde bulunduğu şöyle dursun düvel-i mu`azzama-i sâirenin dahi kıt`a-i mezkûrede olan hukuk-ı müştereke-i dînîyelerine nazaran Yahudilerin oralarda hicret ve tavattunları bâdî-i nazarda mehâzirden salim hüküm olunursa da işbu taifenin efkâr-ı hafiyeye ve ahval-i umumiyesi hâdde-i tedkikden geçirildikde hal ber `aks olduğu nümâyân olur. Yahudiler bu halde terk yâni Arz-ı Filistin'e hicret ve tavattunlarına müsâade olundukta otuz sene geçmeden bütün Arz-ı Filistin'i taht-ı tasarruf ve temliklerine geçireceklerine şüphe yoktur. Zira : bundan beş on sene evvel bi`l-farz on guruş kıymeti olan bir arazi el-yevm.Yahudiler tarafından iki yüz üç yüz ve ba`zen daha ziyade bir kıymetle mübâya`a edildiği ehl-i zirâ`at olan tam` ve ihtiyacına ve tâife-İ merkume desâ`isine

dayanamayıp bi't-tabi` arazisini teslime mecbur olmasına ve bu yolda bu günkü günde Hayfa'dan Gazze'ye kadar olan sevâhilin yüzde ellisini taht-ı tasarruflarına alarak mevâki-ı muhtelif-i sairede dahi câlib-i nazar-ı hayret olacak muntazam cesîm ve Avrupakari köyler -koloniler- teşkil edip fenn-i zirâ'atin tamamıyla tatbikatına sa'y ve ikdâm eylemelerine ve faraza beş sene zarfında yalnız bir köyde iki milyon üzüm kökü yetiştirmelerine ve fenn-i zirâ'at için her tatbikata havi gayet muntazam bir mektepten erbâb-ı zürrâ` yetiştirdikleri gibi enva-ı sanayi-i havi muntazam bir mektepte dahi mahir san'atkârân yetiştirip zaten şimdiden Kudüsü ve havalisini san'at ve ticaret ve zirâ'atini yed-i maharetlerine geçirdiklerinde bundan beş on sene sonra Müslim ve gayrimüslim ahalinin ol havalice ellerinde bulunan araziye bi-l-mecbûre Yahudilere bey` ile şimdi Yahudilere nisbeten yüzde on beş mertebesinde olan dükkan ve mağazalarını kapayıp bütün Arz-ı Filistin'i Beni İsrail teslim ile Kudüs'ten hareket edeceklerine ve diyar-ı ecnebiyeden faraza Rusya'dan envâ-i meşak ile tard ve teb'id bulunan Yahudiler Yafa ve Kudüs'te Rus ve sair konsolosların taht-ı himayesine girip kapitülasyondan tamamıyla istifade eylemelerine ve Roçild ve Herzl ve Alliyans İsrailiyet gibi erbâb-ı hamiyet ve cemiyet-i `azimeden milyonlarca frank ol suretle i`âneten feda olunmasına ve Roçild'in şimdiden beyinlerinde ilk padişah sülalesi sırasına geçtiğine ve yekdiğerine olan mu`âvenet-i maddiye ve ma`nevîyyeye nazaran Beni İsrail devleti top tüfenk ile değil belki tasarruf-ı arazi ve zirâ'at ve sînâî ve ticaret vasıtasıyla bilâ-mehârîbe teşkil olunacağı bi-s-suhûle nümâyân bulur.

Emvâl-i ma`rûzaya nazaran evvela : Suriye sevâhili kâmilen Yahudilere sedd-ü bend edilmesi salisen [*] : ziyaret desîsesiyle gelerek Arz-ı Filistin dahilinde ihtifâ edip `avdet etmeyenler mücâzât-ı şedîdeye düşâr edilmiş veyahud ziyaret için dahi hiç bir Yahudi iskelelere kabul edilmemesi salisen : ecnebi takibini iddi`a edenler hemen i`âde yahud tâbiyet-i Osmaniyeyi kabul ettirip ol vechle münasib mahallelere iskânlarına müsâade olunması rabi`an : Yahudilere arazi satılmaması hamisen bütün mekâtibinin Ma`ârif Nezaretinin taht-ı teftişinde bulundurup zirâ'at ve sanayi mekteplerinde mütesâvîyen Müslim ve gayrimüslim talebenin dahi kabul ettirmesi gibi tedâbîr-i müessirenin icrası lâ-büd görünmüştür. Mevâki-'ı mukaddeseye `atfi

* Saniyen olmalı yoksa sıralama bozuluyor.Refika Ocak.

nigâh olunca : Kudüs'ün bu cihetten ehemmiyet-i siyâsiyesi muhtac-ı izah değildir. Hazreti İsa'nın tevellüd celb ve `uruc eylediği mahaller ile Hazreti Meryem Ana'nın defn olunduğu mevki'lerde inşa edilen kiliseler tavâif-i muhtelif beyinde müşterek mevâki` mukaddese ve ziyeretgâh olub tavâif-i merkumenin kimisi yedinde bulunan mevâkiyi muhafaza etmek arzusunda ve diğeri ise gelen giden züvvâr ve tarih nazarında bir mevki-'ı mümtez ihraz gibi efkâr-ı ta`azumkârâneye düşmesinden nâşî bi-t-tab` yekdiğerinin hukukuna tasalluta ve tecavüz gibi etvar ve berakât-ı nâlâyıkada bulunup bundan şiar-ı dîn ve ruhaniyet ve insaniyete muhalif bir takım ahval-i gayr-ı marziyye ve münâza`ât bi-nihâyeye meydan verilmiştir. Tavaif merkûme beyinde daimü`t-vukû` münâza`ât ba`zen büyük meşgaleler kapısı küşad eylesesinden nâşî işbu münâza`âta bir netice vermek için beyne`d-düvel "İstetuko" kaide-i hakimanesi vaz` ve kabul edilmiş ise de bunda dahi mahalince bazı teenni ve bazen dahi suret mu`âşerede hal ve icra olunmasından dolayı arazi-i ecnebi müdahâlâtına meydan verilmiştir. İstetuko kaidesinde mevki-'ı icrâya vaz`ını ve hiçbir münâza`âta meydan verilmemesi için ancak bir suret tasvir olunabilir ki o da mevâki-'ı mukaddesce hukuki müşterekleri olan tavaifden birer fahri a`za ile mesmû`-ı mikdarına müsâvi ahali-i müslimeden her iki üç senede bir tebdil olunmak üzere bir komisyon-ı mahsusun teşkiliyle ahvâl ve il-câ`at-ı zamaniyeye ve ifkâ erbâb istikametinden bir zat-ı dirayet-simatın taht-ı riyasetinde ictimâ` ederek bi`l-cümle mevaki-i mukaddesenin yegân yegân haritaları aldırması ve evvel ahir beyne`d-düvel istetuko kaidesi için ittihaz edilen `usûl ve tasarruf edilen mahaller güzelce tahkik ve temdîd edilmesi ve münâzâa vukû`unda komisyon heyeti hemen bi`z-zat mahall-i münâza`unfi-fihe `azîmet ederek münâza`unfi olan maddeye istetuko kaidesine tatbiken verecek kararı makam-ı mutasarrıfıyeti tevdî` ile bi`lâ-zaman icrasına teşebbüs olmasını ve ol suretle bâb-ı âliye arzı keyfiyet edilmesidir.

`Urban ve aşâire gelince : Bunların arazi meselesinden dolayı beyinlerinde vukû` bulan bazı münâza`â mukâtelelerin önü münâ`un-fih olan arazileri hazine-i hassaya ilhak ve Gazze jandarma efradını ilave gibi tedâbir-i sâibe ile alınmıştır. Ancak Mısır hududu bulunmasından ve Süveyş kanalının beri tarafını nüfuzu tahtında geçirmek isteyen İngilizler her sene mevâsim-i muhtelifede bir heyet-i mahsusa gönderip ol havalide bulunan bazı meşâyih a-la ve hedâya-i kesire tevzi`

ile muhabbet ve teveccühi mahsusalarına celb eylemleri ayrıca câlib-i nazar-ı dikkat olduğundan işbu havali meşâyih ve ahali-i `Urban sureti katiyyede zabıta ve rabıta tahtına alınması Kudüs-i Şerif mutasarrıflığından vilayeti tahviliyle tevsi-i daire-i nüfûz eylesine ve vâ-beste olup çünkü vilayete tahvil olunur ve mevâki`-i muhimmede mutasarrıf ve kaymakamlık ve müdürlük ve hâkezâ müteşekkil olunursa evvela gayet münbit arazisinden saniyen yüz binlerce ahalinin kuvve-i maddiye ve maneviyesinden ve bunun netice-i tabi`iyesinden olarak asâkir-i şâhânenin a`dâdına tezyid gibi fevâid`-i azimeden hali kalmayacağı bedîdâr olduğumun hâk-pây-i dekâyık âgâh-ı hazret-i veli nimet-i bi-minneti a`zamilerine arzına hasebü'l-'ubudiye cür`et kılındı. Kâtibe-i ahvalde emr-u ferman şehriyar-ı keramet asar efendimiz hazretlerinindir. Fi 15 Eylöl sene 307

Abdi memlûkları

Kudüs-i Şerif mutasarrıflığı ma`iyetinde

Müstahdem kaymakam mülâzimlerinden

Mihran Bocayan

Ek 3 : Suriye'ye hicret eden Yahudilerin arazi temlik etmeleri yasak olduğu halde arazi-i mahlule ve emiriyede arazi temlik ettikleri ve bu konuda tedbir alınması gerektiği. (Y.MTV., 80/224)

OSMANLI ARŞİVİ DAİFE BAŞKANLIĞI

بلد و راجه
باش کتابت داروس

۸۲۴

سائل اجیه و دوسوریه به لجهوت ایدیه یهودیون مجتمعا بر مملده اسکاندیکه بدینه اراض
تملیکی مجموع اولدنی صادره بوندنه اقدم روسیه دنه بطور دیوز قروه خانه یهودی صفا به
ارضال اید بوندنه اراض صانیوب کندی اواره مجتمعا اسکاند ایدیکه کی تبغه اجیه دنه
ارلوب اولدیه کلاسه سائر برص قسم یهودیده رضی اراضی محلوله و ایدیه دنه برصونه برک فرودنا
ایدسه اولسیده او طرفده یهودیده دنه مرکب جسم بر قاع کوی تعلق ایدیکه احاده سنه و سائره به دار
سایه حکامه منی عمومی توجیه اقتدیا و بر دیکه و رف ناک تقدم قند یغن و موم الیه بعلیک
ربقاع الغیر قضا رنده بریه قانقما سفنده با خود حکامه سفنده استقامی مناسب اولدیه
سنه ا. ب. م. تاریخ عربیه سیرا کومیدی نظور علی اولسیده یهودیون او و حله اجتماع رنده
ایدیده بر یهودی خاکسی تولد سلوظ اولسیده نظر با ایجابی تحقیقات اجاسیده ایله ایدیلورنده
اول اولدی الزمعه صورتی تدابیر اتحاد اولسیده با اراده سنه ضاب ضلایه من طرف من صدق
تشیخ اولدی حریف دولته ملضون و رفقا احاده قنقنه ریابیده امروفته حقت مد اولسیده
کله حوسه ساری
اصلاح امور

Ek 3 Devami

اجدانك آتار توريانده جود بنام اهل بيته ...
 اولاد ستمه و فرزندك هم كز كاه ...
 نيايرده اولونه اورده ...
 عويوسه بده تويوه افه تويوه اولونه ...
 فونده صادره بر قوتيه اولين بويك قتلوه بر بيه ...
 زكوره و رقه مه ليمه بنام بيرونه ...
 جغتو بر حده اكنه بيم كندرين ايش تيمك ...
 بري اولاد اولونمك تله قلع بونام صادره ...
 بهر برون وار بيم بر بيه مائنده ...
 بونزه و قنده بيه سيزنه تاكه تقابله ...
 برقيه تيمك ايدرك جده جغتو اكنه ...
 بنده ايشيه ده اوليه كلا بهر بويه ...
 بقعه بهر بيه اولونه بيه رنغ ايش ...
 قينغ اعلك بيه ايدرك عكا سنجي غلج ...
 ايشيه صفه كوسينه آتار تويوه ...
 فونديه اولونك اولونه اولاد و قوفه ...
 فونده كاه يا حازه اولونه اولونه ...
 فونده جغتو بهر بويه تاكه بويينه ...
 هنده اولونه نظر نصير عا اولونه ...

محمد صالح و اولاده
 محمد صالح و اولاده
 محمد صالح و اولاده

اولونه بهر برون ايشا مائنده ايدنده بهر بويه غاوي تولي ملحوظ اولنه لالا بار عا لجه تحقيقات اولونه
 محمد صالح و اولاده
 محمد صالح و اولاده

Ek 3 Devami

ایلیجی سند

بارده رسیده نام با کبره مخفی و کتبه و قریبیه التي لوز خانه به تقریباً دیده زماریه نام کویده سکه به بودید نیزه اصل نمکری البس زماریه
 دیده کویده اصل مالکی به و ارش و فاتی اتمه و قریه مذکوره مملوده و قریه ارجالی و قیدی و از منزه اعلام ششم عشر اعصه اول و زود نظر
 و قیده هر نه یا کتبه البس یا کتبه به بودید صاکسه و بالتا بجز (اشغیا و ام التوت و ام الجبال) نام اوج قریه نمک و زماریه الحاق الحاکم
 و هر وقت و زمانه اشغال دین ستمیدان مقتضیه اجراء معاد شدت بولموز اوزره ایکی اوج بیک غوده قمتنه اول و در خط
 بر ارضی دخی بر ایکی سده اول مثاله صراف باش ده ایکیه لیدیه ما توده النوب الامتعاب حیفا طوع بحیره
 کما ششم الزره نامیده معروف و اولوز بیک دو نمده زیاده اولوب بهر دخی بر لیدیه زیاده اولوز بیک لیدیه هر نه
 و زمانه صانور بر ارضی کتبه بیک دونه اعتبار لیدیه بهر دونه اوج غوده قمتنه اولوب لیدیه بیک غوده زماریه اولوز
 حیفا مجلس اداره سده صانده دخی مع التامف مسموع و متواتر بر سنده در سده

اویلیجی سند

دو نیمه اول و کالیه کسب اکتب اتمه اولوب بهی الکرین نامیده شهر بر محمد ششم اعظمی یعنی اولوبه بیک دونه زیاده و اکتب ستمیده
 در الکرین هیات ندره فرانسه نام صاکسه و اندر نظر الحاق لوزه دخی التي بیک دونه زیاده و بر سده و اندر نظر کتبه لوز
 لوز دخی (الست الاکتب) نام مادام بیهه بیک دونه ارضی دخی و بر سده و اورام مکمل بر اینده و عمارت اجرا اولوبه و بوجهی
 حقه و قیده حکومت سنه جانینده اجانب مذکوره علیه اقامه دعوا اولوب و دعوی مذکوره هنوز در دست ستمیده ایکی
 بوجهی مملوه اولوبه معاملات علی مالک موقوف قائمه اولوبه سرف صا در سور الکرین صانده شطوط بحیره و جبل الکرین نامیده لوز
 محلات بلوچ عولم اولوبه دخی و جلال زماریه بودید نیزه و اونه بر بدوم تقویه و صناع الکرینی بقیه صانده حقیقت ستمیده زماریه
 و محو ستمیده معجب بر سنده لوز یعنی بد بهر سده

در دخی سکه

دولتو ابرهتو کاسن باش حفر نیزه نامه صانوده انانه برنج نامیده بر قریه بیهه بیک عدد لیرابه صانوده لکسه و بیدل بوج قمتی بانو
 عمارت اولوبه سید کوندلده و با بوج دخی و ستر کما در لوز معینه بولوبه ایکی صانده باش حفر نیزه و قاتکام احمد ستمیده لوز
 طرفنده اجرا قیق دسایس قوتیده اوج بیک عدد فرانسه التوبید فراخ معاری اجرا و بوج نیزه و بر کودده بوج قمتی
 قید اولوبه دخی مملوه بوجکی معالوت بیک جوده اجرا نیزه و ادر و ستمیده قید عفا مظهره صانده باش حفر نیزه بوجهی دسایس
 کاسن باش حفر نیزه محو ستمیده ترک ایشا و کرک شرا صونیم اورام ایلیوز بیک لیرا اولوبه ستمیده ایکی و بوج عاف
 قیسی کند لوز نیزه مکی اولوبه عداوه کوفتار و ایشو عواضه اجنبیه صانده نامه عصبه و تقینه جرایه فنور اولوبه و صانده

ملک
 علامه علی محمد
 ستمیده

امرد و قیق حفر نیزه اولوبه کرک سده مورخ

Ek 3 : Y.MTV., 80/224'ün transkribi

Bihi

Yıldız Saray-ı Umumisine

Baş Kitabet Da'iresi

734

Memâlik-i ecnebiyeden Suriye'ye hicret eden Yahudilerin müctemi'an bir mahalde iskânları ile kendilerine arz-ı temlikî memnû' olduğu halde bundan akdem Rusya'dan matrûd yüz kırk hane Yahudi Hayfe'ye idhâl olup bunlara arazi satılıp kendileri orada müctemi'an iskân edildiği gibi teb'a-i ecnebiyeden olup oraya gelen sair bir takım Yahudilere dahi arazi-i mahlûle ve emiriyeden bir çok yerler fûrûht edilmiş olmasıyla o tarafta Yahudilerden mürekkeb cism birkaç köy teşekkül ettiği ifadesine ve saireye dair sabık Akka müdde-i umumîsi Tefvik Efendi'nin verdiği varakanın takdim kılındığını ve mûmâ-ileyhin Ba'lbek ve Bekâ'ı-l-'Aziz kazalarından birinin kaymakamlığında yahud Akka Mutsarrıflığında istihdamı münasip olacağını şamil fi 20 Muharrem sene 311 tarihli 'ariza-i müşir-i ekremileri mâzur-ı âlî olmuş ve Yahudilerin o vechle ictima'larından ileride bir Yahudi galesi tevellüdü melhuz olmasına nazaran Bab-ı 'âlîce tahkikat icrasıyla işin ilerlemezdence evvel önü alınacak suretle tedâbir ittihaz olunması bâ irade-i seniyye-i cenab-ı hilâfetpenâhi taraf-ı sâmi-i sadâret-penâhiye tebliğ olunarak 'ariza-i devletlerine melfûf varaka leffen i'ade kılınmağın ol babda emr-u fermân Hazreti men lehül-emrindir. Fi 5 Safer sene 1311 fi 5 Ağustos sene 309

Ser Katibi Hazret-i Şehriyârî Süreyya

Îcabının âsâr-ı teşvikiyle Cebel-i Lübnan ahalisinden lâ-yenkâtı' Amerikaya vuku bulan hicret maddesinin Beyrut'tan Şam-ı Şerife temdid olunmakta olan şimendifer hattının hem güzergâhını müsâdif hem de Cebel-i Lübnan'a civar bulunan Bekâ'ı-l-'Aziz ve Ba'lbek kazaları ahalisine sirayetini men'a kâfi tedâbîrdence olmak üzere bu iki kaza kaymakamlarından birine lüzum-ı ta'yini 7 haziran 1309 tarihli ariza-i çâkerânemle 'arz-ı 'atabe-i ulya kılınan Akka müdde'î-i umumîsi Serbak Tefvik Efendi kulları o havâlî ahvaline vukuf kamil ashabından olmağla beraber kulağı delik gözü açık ve hele saltanât-ı seniyye-i mülûkânelerine fevka'l-'âde sadık

bir kulları olduğu layıha kulluğu verip merbuten `arz-ı südde-i seniyye-i hilâfet-i `uzmaları kılınan varaka medlûluyle dahi sebat oluyor. Mezkûr varaka mütâlaasından müstebân buyurulacağı üzre memâlik-i ecnebiyeden memâlik-i mahrûsa-i şâhânelerinde kâin Suriye kıta`sına hicret eden Yahudilerin müctemi`an bir mahalde iskânlarıyla kendilerine arazi temlikî irade-i seniyye-i hazret-i padişahileriyle katiyen taht-ı memnû`iyyete alınmış iken sadrı sabık Kamil Paşa kullarının biraderlerinden biri olan ve elyevm Akka mutasarrıflığında bulunan Sadık Paşa kulları Yafa ve Hayfa kasabalarında temekkün eden Rusya Devleti teba`sından Mosihanger ve Mayerinyan nam Yahudilerin vasıtasıyla Rusya memâlikinden matrûd yüz kırk hane Yahudiyi ne suretle hafıyyen Hayfa'ya idhâl ve ne gibi desayisi i`mâl ile bunlara vaktiyle bin sekiz yüz kaime mukabilinde mübâyaa etmiş olduğu bir araziye on sekiz bin lira bedel ile fûrûht ederek ve orada bir karye teşkil eyleyerek cülusunu müctemi`an iskân ederken başka yerin mahlûl olan ve gerek sarf-ı araz-i emiriyeden bulunan bir çok arazi teb`a-i ecnebiyeden oraya gelen Yahudilere satılarak cesim birkaç köy teşkil kılınmış ve Fransa ve Almanya ve İngiltere teba`sından muharrer sami-i kesâne dahi başkaca yirmi otuz bin dönüm arazi satılması duyurulmuş vesairle ve müşârün-ileyh Kamil Paşa kullarıyla diğer birader ve mahtumları o havalileri iki yüz bin lira kıymetinde emlak peyda ederek Akka sancağının bir kısmı bunların mülkü bulunmuş olmasına ve hükm-ü irade-i seniyye-i mülûkhânelerinin hilâfında olarak Kıta-i Filistin'de ecnebiler hakkında gösterilen asâr-ı teshîlât ve mümaşa`âta nazaran âtisi mehâziri siyasiden salim olmayacağı derkâr olduğundan ve mûmâ-ileyh Tevfik Efendi kullarının o havali ahvaline olan vukuf ve malumatı icabınca mezkûr kazalardan birinin kaymakamlığında değil Akka ve Nablus gibi gerçekten ehemmiyet-i fevkal`âdeye haiz olan livalardan birinin mutasarrıflığına tayin buyursa vukuf namına munzam olan sadakat ve ehliyetinden devletçe ve memleketçe pek ziyade fevâ'id ve muhsenât husulü me`mûl kavi bulunduğundan nâşî mûmâ-ileyh kulları meskûr Ba`lbek ve Bekâ`ı-l-`Aziz kazalarının birinde mi yoksa Akka Mutasarrıflığında mı her nerede istihdamı mazhar-ı tasvib-i âlî olur ise isabet ve kerameti onda olacağı bedihi olmağla ol babda ve kâtibe-i ahvalde irade ve ferman hazret-i veliyül emrindir.

30 Muharrem sene 311 ve fi 31 Temmuz sene 309

Yaveri ekrem şehriyâfileri kulları Derviş

Ol vechle Yahudilerin ictimâ'larından ileride bir Yahudi galesi tevellüdü melhuz olmasına nazaran bab-1 âlice tahkikat icrasıyla işin

Abdi memlûkları Süreyya

2.MESELE

Baron Roşhild nam bankere muhtesi ve şimdiye kadar beş altı yüz haneyi takarrüb eden Zemarin nam köyde sakin Yahudilerinin asıl temlikleri ise Zemarit denilen köyde asıl mâlikî bilâ-varis vefat etmiş ve karye-i mezkûre mahlûlât defterine idhâl ve kaydı luzumuna i`lâm-ı şer'i itâ olunduktan sonra vaktiyle her ne yapılmış ise yapılmış Yahudilere satılmış ve bi-t-tâbi` Eşviyen ve Ümmüt ve Ümmül Cemal nam üç karye temellük ve zemarina ilhak olunmuşlardır ve her vakit ve zamanda işgallerine teshilât-ı mukteziye icra ve muavenetlerinde bulunmak üzere iki üç bin guruş kıymetinde olan harap bir arazi dahi bir iki sene evvel müşârûn-ileyh Sadık Paşa'dan iki bin lira ile satın alınıp ana müteakip Hayfa Şututu Bahriye'de Kain Haşem Üzzerk namıyla mağruf ve otuz bin dönümden ziyade olup beher dönümü bir liradan ziyade otuz bin lira ile her an ve zamanda satılır bir arazi seksen beş bin dönüm itibar olunarak beher dönüm 3 guruş fiyatıyla on beş bin guruşla Zemarin Yahudilerinin Hayfa meclis-i idaresinde satıldığı ma't-teessüf mesmu' ve mutevâtir bir meseledir.

3. MESELE

Devletçe o ahalide kesb-i ehemmiyet etmiş olan Cebel-i Akermil namıyla meşhur bir mahal kısm-ı a`zamı yani on beş bin dönmeden ziyade Frans teba`asından diyer Akermil ruhbanlarına Fransa namına satılmış ve ondan sonra Almanyalılara dahi altı bin dönümden ziyade verilmiş ve ondan sonra İngilterelilere dahi (Elest el-İngiltere nam madama bin yüz dönüm arazi dahi verilmiş ve orada mükemmel bir ebniye ve imârat icra olunmuş ve bu husus hakkında vaktiyle hükümet-i seniyye canibinden ecânib-i mezkûre aleyhine ikâme olunup dava-i mezkûre henüz derdest-i tetkik iken bu hususa müteallık olan mua`melât-ı `alâhale mevkuf kalmasına ol emr-i seniyye-i şerif sadr buyurulduğu halde Şutut-ı bahriye ve Cebel'i Akermil namıyla

zıkr olunan mahallât bâlâda arz olunduğu vechle Zemarin Yahudilerini ve öteye beriye tefrik-ı vezayı` olunması teb`ayı sadıka-i hazret-i şehriyârîni taltif ve mahrutilerini mucib bir mes`ele olduğu bedihidir.

4.MESELE

Devletlü übbühetlü Kamil Paşa hazretlerinin namına satın alınan Biriç namıyla bir karye beş bin lira ile satın alınmış ve bedel-i bey` kıymeti Bank-ı Osmanlı vasıtasıyla gönderilmiş ve bayi ve şârî ve şürekâ defterlerinde mukayyed bulunmuş iken Sadık Paşa hazretleri ve kaymakam Ahmed Şükrü Efendi tarafından icra kılınan desalisi kuvvetiyle üç bin adet Fransız altınıyla ferağ ma`mulesi icra ve bu suretle ve bir kuvvece bu kalemlerinde kayd olunduğu misüllü bu gibi muamelât pek çok icraatları vardır ve şimdiye kadar Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa hazretlerine mahsusi ve müşârûn-ileyh Kamil Paşa hazretleriyle mahdumlarına gerek ırsen ve gerek şıra suretiyle iki yüz bin liralık emlak temlik edip sancağın bir kısmını kendilerinin mülkü olduğu ilaveten giriftar ve işbu `ariza-i ihbâriye sadakat namına arz ve takdimine cür`et kılınır ol bab ve her hal emr-u ferman hazret-i menlehül emrindir. Fi 29 Temmuz sene 309.

Bende

Akka müdde`i-ı umumi muavini sabık-ı Esseyid Mehmet Yunus

Ek 4 : Avrupahlıların göçe zorladığı Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine dair Dr. Theodar Herzl'in istirham mektubu. (Y.PRK. HR., 27/30)

خارجی مستشاری ایتمه تہا قوللریہ
روقتہ تہودہ لہرصل طرفتہ وارد اولاہ تجربانک ترجمہ

موتقی مہیو دونولیسکی تک خاطرہ سی یار اتمکد سزہ مراجعت اتمکد معہ ایلمکدی رجا ایدیم . مہیو دونولیسکی
اصدقای بندکامہ صفدہ ناریا اھدیہ وصیمین ضیضواھامہ دولدہ علیہ رہہ ایدی برتدہ نبرو عا جزانہ وکالت ایلیم
سیونیس ایتمہ بو اھتساسہ صدائیکلار ایشدہ نای باکمال عیدہ ترویج ایتمہ ایدی سیونیس ممالک مختلفہ
تقسیمہ ایدیلہ بیچارہ قزدا سدرہ دانش وایمہ وسرور برملجا وھودہ کتویک مقصدینہ خادسہ
موافقت سنبتک استحصالی مکنہ اولور ایسہ ملجا مذکورک فلسطینہ وھودہ کلکسی ارنو ایچہ پوز مہوی
براجہ لری برانہ وکیہ تیغہ مہوی لرینہ اھیج بروقت صفت عبوریہ مغایر بر فعل وھرکہ کورسہ اولاہ زامہ
شوکتسات صفدہ تاجدار بیک تیغہ صادر لرینہ اولدھقدہ وملکتہ تشکیل ایدیلہ بیک مؤسسہ جدیدہ
مرفسینہ یوم و تکالیف تاریم ایدیلہ بیکد وکندی رفاه وعمارتحالیہ برابر بو ولایت ملکاتہ تک وکافز
ممالک محروسہ تک دفع منابع ترویجی تزیید ایدیلہ بیکدور . بڑہ کلیمہ قلمدہ سنیہ ایلرودہ تقدیر ایدہ
کرائلہ حقق یوزلرہ مہیوہ وناقصہ استقصا صہ اجلا ایلہ بیکد بو خدمتہ وذاکار اھلہ مقال طلب
ایشیکرشی قلمدہ اولاہ بیچارہ قزدا سدرک انیتہ دانشیہ نائل اولدھنہ وسی و عمل ممالک ایلدیک
صورتہ سردورہ ناسیہ ایدیلنہ عبارتہ تو افکار و تصور تری بال شہدینہ اجتماع ایدہ ایلرودہ
اصیقیہ اصیفہ وصورہ خالصانہ مذاکرہ ایلرک کافز سؤقرماتی بر طرف ایلک اوزرہ لھدیر اجتماع ایلرک
ایشدہ یاز سرب شوکتھد صفدہ شہدایہ عرسہ عبودت اتمکی و طیفدہ عد ایلرک طرف دولہ علیہ رہہ
وھانوازانہ بر صورتہ قبول اولدھنر تقدیرہ قلمدہ سنیہ ایفا ایدہ بیکر معاونت مالہ بلکنہ یوم و تکالیف و
سقفہ اولیہ صفدہ احوال مالہ دولدہ علیہ الصغام معاونتک تمانا کب صلوح ایدیلہ بیکد دیویدہ عمریہ
ارایہ سی دفع و ملکتک قوت و منابع ترویجہ استقارہ بیکیدہ مبتدئہ اتمکد کیفیت شتبانہ
و عملیہ محرمانہ و مانسکاتانہ وابستہ ایسہہ سلطیت الامر موقیصہ کاملیم نظر اولدھنر اشکارہ
بو ایسہ سکتہ و انیتہ مطلقہ و متقابلہ ایلر حال اولدھنر نیز ایشدیکر دولدہ علیہ تک اعاضہ قوت

Ek 4 Devami

واعتبار وماره کب استقلال ایتمه راضی اولیه بقدر هر که نافع من کمال اعتبار و مطابقت اجزا اولی است بونی ضمیمه او
 ایوبه کافه و سائنه مراجعت ایدیه بکند سواستی نظر اعتماد المکری جا ایدیم که بوانه رکیه دوله علیه
 مالیه وعد و ایضا ایتمه اولایه اشخاصی فاضله فائده افقه و سری مدافنده اجنبیه حقته وضع و مملکتکری اولیکه
 فقده و ضرورت دوجار ایدیه صکره مملکت اصلیه لریه عوده اعتماد بر بومه قضیه برکسی اولیه بقدر معاونت مالیه سری
 معتدله اینه اتحصال ایه بکند مراقبه اجنبیه دره قوتکری تکلیف ایدیه یوز بر سر زده تباعد و یا سری ترک ایه
 رکنه استقامتی استقبالیه ربط و تعلیمه ارزوسنه بولینوز تبسایه مالیه ایجا ایتک اوزره لوند
 ستراید مروجیه بانقسی نامیده بر بانوه تأسیس ایدک بوبانوه معامدیه ابتدائیه متوط و طبعیه ایضا
 ایدوره لزوم کوییه جک بیوک شرکتک تأسیس و تشکیل ایوبه رضی تدبیر مصفییه اتحاد ایدک دوله علیه
 اندرف حصولی مکنه اولیه اولی و یا ضرر تصور اترک بقدر مملکت اجزای لزوم کوییه حکمیله تقصیر ایتیکه بوانیده
 ایدویه کیه نیز شرف حال العال سوله نائل اولی تعلیمه مساعدتیه ارزانه بیولور ایه خاکبای معالی اصوا
 بادشاهی عرصه صداقت و عبودیت ایتک و طرف اشرف حضرت صلاقتینا الهیه مقصنای افکار حکمت ناز ملک لری اول
 در میان بیولیه بیده جک استلیم باکمال تعظیم و توقیر جواب و بر ملک و الحاصل کافه ایضا حامد و دلائل مطلوبه فی عرصه
 الملک ایوبه در سعادت کلمه ساعت ایدیه بکیم مشاغل کثیره عاقلانم شرف حال العال سوله اولیه قضیه ایدیه
 کلمه کلمه مساعد اولیه بقدر بانه حال ابراز مائتر اصدا مکایم در بیه اتحاد قوی

۱۹۹۹

عده پانزده
ایضا

دوقوعه نمود هر ۱۲

آدرسی

دیانه ده ویه وریخ قاری

رقاعی نمود ۵۰

ص ۱۱ ۷۰۰

Ek 4 : Y.PRK.HR., 27/30'un transkribi

Bihi

Hariciye müsteşarı Artin Paşa kullarına

Doktor Teodor Herçl tarafından vârid olan tahriratın tercümesidir.

Müteveffa Mösyö dö Newlinski'nin hatırasını yad etmekle size mürâca'at etmekliğime müsaade eylemenizi rica ederim. Mösyö dö Newlinski estıka-yı bandegâni hazret-i padişahîden ve samimi hayr-hâhâne devlet-i `aliyyeden idi. Bir müddetten beri `acizane vekâlet eylediğim Siyonismi ancak bu ihtisâsâtı sadâkat-kârânesinden nâşî bi'l-kemal gayret-i tervic etmiş idi. Siyonizm memâlik-i muhtelifede tazyik edilen biçare karındaşlarımıza daimi ve emin ve meşru` bir melce vücuda getirmek maksadına hadimdir. Muvaffakat-ı seniyyenin istihsâli mümkün olur ise melce-i meskûrun Filistin'de vücuda gelmesini arzu ediyoruz. Musevi muhacirleri bu ana değin teb`a-i Museviyelerinden hiçbir vakit sıfat-ı `ubûdiyyete mugayir bir fiil ve hareket görmemiş olan zat-ı şevketsimât-ı hazret-i tâcdârinin teb`a-i sadıklarından olacaklar ve memlekette teşkil edilecek müessesât-ı cedide ma`rifetiyle rusum ve tekalif te`diye eyleyecekler ve kendi refah ve saâdet halleriyle beraber bu vilayet-i mülûkânenin ve kâffe-i memâlik-i mahrûsanın dahi menabi-`ı servetini tezyid edeceklerdir. Bize gelince hükümet-i seniyyeye ileride takdir edecek şerâit tahtında yüzlerce milyon franklık istikrâzât icra eyleyeceğiz. Bu hizmet ve fedakarlıklara mukabil talep ettiğimiz şey zulumdide olan biçare karındaşlarımızın emniyeti dâ`imeye nail olmalarından ve sa`y ve amel müsâlemet-kârilerinin suret-i meşrû`ada te`min edilmesinden ibaretdir. Şu efkâr ve tassavuratımızı Bal şehrinde ictimâ` eden iki kongrede açıktan açığa ve suret-i halisânede müzakere eyledik. Kâffe-i sû-i tefehhümâtı bertaraf etmek üzere her bir ictimâ`ımızın ibtidâ`sında pâye-i seriri şevket-masîr-i hazret-i şehriyârîye arz-ı ubudiyet etmeyi vazifeden `ad eyledik. Taraf-ı devlet-i aliyyeden mihmân-nüvâzene bir surette kabul olduğumuz takdirde hükümet-i seniyyeye îfâ edeceğimiz mu`âvenet-i maliye yalnız rüsüm ve tekâlîf ve istikrâzâta münhasır olmayacaktır. Ahval-i maliy-i devlet-i `aliyye inzimâm-ı mu`âvenetimizle tamamen kcsb-i salâh edebilecekti. Düyun-ı `Umumiye idaresini def ve memleketinizin kuvvet ve menabi-`ı servetinden istifadeye yeniden mübâşeret etmelisiniz. Keyfiyet-i müteşebbisât ve ameliyat-ı mahrem-âne ve

metânetkârâneye vâ-beste ise de nihâyetü'l-emr muvaffakiyet-i kâmileye mazhar olacağımız aşikardır. Bu iş sükût ve emniyet-i mutlaka ve müteakabile ile hasıl olabilir. Zira düşmanlarınız devlet-i aliyyenin îade-i kuvvet ve itibar ve maddeten kesb-i istiklâl etmesine razı olmayacaklardır. Hareket-i nâfi`âmız kemal-i ihtirâz ve maharetle icra olunmaz ise bunu haybete uğratmak için kâffe-i vesâite müracaat edilecektir. Şurasını nazarı i`tinaya almanızı rica ederim ki bu ana değin devlet-i `aliyyeye mu`âvenet-i maliye vat ve îfâ etmiş olan eşhası fahiş faiz ahz ve sizi müdâhalet-i ecnebiye tahtına vaz` ve memleketinizi evvelkiden ziyade fakr u zarûrete düçâr eyledikten sonra memleket-i asliyelerine `avdet etmişlerdir. Bizimle kazıyye ber aks olacaktır. Mu`âvenet-i maliyemizi şerait-i mu`tedile ile istihsâl edeceksiniz. Murâkaba-i ecnebiyeden kurtulmanızı teklif ediyoruz. Biz sizden tebâ`ud veya sizi terk edecek değiliz. İstikbâlimizi istikbâlinize rabt ve ta`lik arzusunda bulunuyoruz. Teşebbüsât-ı maliyeyi icra etmek üzere Londra'da Müstamirat-ı Museviye Bankası namıyla bir banka tesis eyledik. Bu banka mu`âmelât-ı ibtidâ`iyede mutavassıt vazifesini îfâ edecektir. İleride lüzum görülecek büyük şirketlerin tesisi ve teşkili için dahi tedâbir-i mukteziyeyi ittihaz eyledik. Devlet-i aliyye ile i`tilâf husulü mümkün olup olmadığı veyahut tasavvurâtımızın başka bir memlekete icrası lazım gelip gelmeyeceği tahakkuk etmedikçe bu işte daha ileriye gidemeyiz. Şeref âlî ale-l-mesul nail olmaklığım müsadde-i seniyye arzen buyurulur ise hâk-pây-i me`âli ihtivayı hazret-i padişahiye arz-ı sadâkat ve `ubûdiyyet etmek ve taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfetpenâhiden muktezâyı efkâr hikmet-sar-ı mülûkâneleri olarak der-miyân buyurabilecek es`ileye bi'l-kemal-i ta`zîm ve tevkır-ı cevap vermek velhasıl kâffe-i izahat ve delâil-i matlubeyi arz-ı `atabe-i `ulya eylemek için Der-saâdete gelmeye musâra`ât edeceğim. Meşâgil-i kesire-i `acizanem şeref-i ale-l-al musûl evvelce ta`yin edilmedikçe Der-saâdete gelmekliğime müsait olmayacaktır. Beyân-ı hal ibraz-ı me`âsir-i ihtirâm-kâriye vezia ittihaz kılındı. 30 Nisan sene 1899

Doktor Teodor Herçil

ADRES

Viyanada vin-Vering Karl Ludvig

Sokağı numro 50

Wien Walzzimg Carl Ludurghusse 50

Ek 5 : Madenlerin işletilmesi için şirket kurulması ve Yahudilerin toplu olarak belli bir yerde iskân karşılığında Düyun-ı Umumiye borçlarının birleştirilmesi için Yahudi lobisinin teşkil edilmesi hususundaki İzzet Bey'in tebliği hakkında. (Y.PRK. TŞF., 6/30)

بلد زسرای همایونی
تشیفات محرمه داروس

موسوتورده هر حلك تقدیم ابدی مخره لك تبرید

دوئی کوه عدت یک فولری و طریقه شریایه نفس ازلیم اراده و بیعت سینه یادنا هدی عا طریقه
توجات معانیات (هودی شریایه اولفد بوباید حساب معانیات حالهات و صداقت فویا عا طریقه
محرم ایسویان اهلای معانیات عا طریقه مدرک مطابقت اینه عا طریقه کرک تقیم ابد خاکیا (ها طریقه
کوه ایسویان سوزمده عتت یک فولری بیعتا ایکنسه تقدیم اولور بیقسم صفا و ایسوی
سایاره نطق اولور و زره قسم مالیده عیانه بولور اولور ان هدی حفته نا هدی ممالک عدت
نا هدی زره نطق اولور اولور معاند ایسوی و بیده و بیده و بیده بر عتت سوزمده و بیقسم
نا هدی زره نطق اولور اولور معاند ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
دفعه دعا عا طریقه نطق بولور ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
خدمت ایسوی کرک صداقت و بیعت ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
نطق اولور ایسوی ان هدی ممالک عدت نا هدی ممالک عدت نا هدی ممالک عدت نا هدی ممالک عدت
حفته بیدع سوزمده هر انه ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
ظلم و عدی اولور ایسوی موسویه تسلیم ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
تبعاً ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
کرک برسد نطق ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
موقع حصول ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی
قدر و شرک در بیان ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی ایسوی

Ek 5 Devami

OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI

گورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده

کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده

کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده
 کورنر نه لاکه ندر ایشانلارده ره اولارده
 سائلر حتمی طایفه اولارده حاکم اولارده

Ek 5 : Y.PRK.TŞF., 6/30'un transkribi

Bihi

Yıldız Sarayı Hümâyûnu

Teşrifat-ı Umumiye Dairesi

Mösyö Teodor Herçil'in takdim eylediği muhtıranın tecümesidir.

Düinkü gün İzzet Bey kulları vasıtasıyla şerefyâb-ı telkis olduğum irâdât ve tebligat-ı seniyye-i padişahileri hakk-ı `acizânemize teveçühât-ı mealî gâyât-ı hümâyûnlarını tebşir eylemiş olmağla bu babda hissiyyât-ı minnetdârâne-i hâlisane ve sadakat kuvve-i `acizanemi arz eylerim. İşbu hissiyyât-ı ihlâsî gâyât-ı `acizanemdir ki mutala`ât-ı `âtiyye-i `acizanemi kemal-i ta`zîm ile hâk-pây-i şâhânelerine arz eylemeğe bendelerini sevk eylemiştir. İzzet Bey kullarına tebligat iki kısma tefrik olunur. Birinci kısım sanayi ve ikincisi siyasiyâtâda ta`âllükü olmak üzere kısım-ı malîden ibâret bulunur. Evvelâ zat-ı hümâyûn-ı hazret-i tacidârîleri memâlik-i mahrûsa-i şâhânelerinde keşf olunmuş olan me`âdinin işletilmesi ve yeniden diğerlerinin keşfi zımnında bir Osmanlı şirketi te`sisi vazifesini lutfen ve `inayeten kullarına teklif buyuruyorlar. İşbu teklifi esasen kabul eylerim. Zira zat-ı hazret-i padişahîlerinin menâfi`îne hizmet etmekliğime ve bu hizmeti-i kemal-i sadakat ve istikametle ifâ eylemekliğime vesile-bahş olacaktır. Tafsilat-ı bi`t-tab` ileride ta`yîn olunur. İkincisi zat-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahileri memâlik-i mahrûsa-i şâhânelerinde âsude nişin olan Museviler haklarında bî-dirîğ buyurarak hemen âsâr-ı meşkûresi meşhûr olan himaye-i müşfikâneyi memâlik-i sairede düçâr zulm ve te`âddi olan bi`l-cümle Musevilere teşmil ile onları tâbi`iyet-i şâhânelerinde bulunmak ve fakat tekarrür edecek bir mahalde müctemi`an iskân olunmamak şartıyla memâlik-i şâhânelerine kabul ve bilmukabele Düyun-ı `Umumiye-i Osmaniye'nin tevhi`di için Musevilerden mürekkebe bir sendika teşkilini arzu buyuruyorlar. Bu şekil ve surette iş müşkülâtla mevki-i icraya konulabilir zannındayım. Bu işin mevki-ı husule îsali için ilan-ı keyfiyet olunmak icab eyleyeceği ve halbuki işbu tasavvurat-ı `âlicenâbâne-i hümâyûnun ilanında bazı kuyud ve şurut dermiyan olunması bâ`is-i sû-i te`sîr olmasa bile da`î-i iştibâh olacağı tabi`idir. Lakin bu mütala`ât-ı umumiyeden ma`âda diğer esbâb-ı maddiye

daha dardır. Mu`amelât-ı cesîme-i maliyeyi icra edecek olan şey fakir Museviyi muhacirinin sermayeleri değildir. Bu halde mevzubahis olan şey Musevilerin muhaceretiyle tevhid-i düyun arasında bir münasebet bulmaktır. Bendelerine efkâr-ı `acizaneme göre bu münâsebet Osmanlı Musevi muhacirini cemiyet-i teşkili zımında erzan buyurulacak müsâ`ade-i umumiyyede bulunabilir.

İmza

Zat-ı hümâyûn hazret-i şehriyârîlerinin en aciz ve en muftî`bendesî

Doktor Teodor Herçl

Ek 6 : Y.PRK. TŞF., 6/50'nin transkribi

Bihi

Yıldız Sarayı Hümâyûnu

Teşrifat-ı Umumiye Dairesi

Londra'dan fi 17 Haziran sene 1901 tarihli hâk-pây-i hümâyûn-ı hazret-i tacidârilerine takdim kılınan `arızanın tercümesidir.

Şevketme`aba

Teşebbüsât-ı `acizanemin neticesini hâk-pây-i hümâyûn hazret-i tacidarilerine arz ile kesb-i fahr eylerim. Tenezzülen irae buyurulan hattı takiben Düyun-ı `Umumiye'nin tehvidi mu`amele-i gayr-ı mümkinesi değilse mu`amele-i müte`assiresinden daha az ağır şerait ile onun yerine kaim olabilmek üzere her şeyden evvel yani teşrini evvel ayına kadar bir buçuk milyon liranın tedariki hâli müctâcelide olduğu fikrinde bulundum. Bu babda dostlarım ile `âcizlerinin bulduğumuz "kombinezon" ber-vech-i zîr ma'ûzdur. Hemen tesis ve icad olunacak bir yeni menba` ve iradâtla bir buçuk milyon lira tedarik olunabileceği ancak işbu yeni menba` ve iradât Museviler hakkında kalb-i pederâne-i hümâyûn-u hazret-i tacidârilerinde merkez olan hissiyyât-ı `ulviye-i merhamet-kârâne ve `âtıfet kişrâ`yelerinin kendilerine tebşir ve ihtar-ı sıfatının dahi haiz olmak iktiza eder. Bu suretle istikbalde her türlü mu`amele-i maliye için esbab-ı lâzımeği tehiyye ve ihzar etmiş oluruz. Bu babda dostlarım hisse senedâtı ile beş milyon lira sermayeli bir kumpanya teşkil etmek istiyorlar. Bu kumpanyanın maksadı Anadoluyu şâhânedede ve Arz-ı Filistin ve Suriye'de zira`ât ve sanayî` ve ticaret velhasıl hayat-ı iktisadiyenin terakki ve te`âlisi hususuna hizmetten ibaretdir. İşbu kumpanyayı lazım olan bi`l-cümle imtiyâzât-ı `avâtıf-ı seniyye-i mülûkânelerinden ihsan buyuruldukda mezkûr kumpanya hükümet-i seniyyelerine senevi altmış bin lira bir mebla î'tâsın taâhhüd eyleyebileceği ve kumpanyanın sermayesiyle te`mîn edeceği mezkûr altmış bin lira varidât üzerine seksen bir senede te`diye olunmak üzere hemen bir istikraz akd olunabileceği işbu istikraz hükümet-i seniyyelerine şu suretle bir akçeye bile mal olmayacağı zira faiziyle re`sû'l-mâle mahsuben te`diyât hususları kumpanyaya aid

olacağı ve işbu istikrâzın senedâtı badehu mevki` tedavüle ihrac olunmak üzere evvelce kendileri tarafından ahz olunacağı hükümet-i seniyyeleri yalnız bir buçuk milyon Osmanlı altını ahz ve kabz eyleyeceği şurası bedihi ve malumdurki işbu kumpanya bir Şirketi Osmaniye olacağı gibi celb edeceği Yahudi muhacirleri dahi

Ek 7 : Y.PRK.TŞF., 6/72'nin transkribi

Bihi

Yıldız Sarayı Hümâyûnu

Teşrifat-ı Umumiye Dairesi

Ber mantuk-u emr-u ferman-ı hümâyûn cenab-ı hilâfet-penâhîleri Doktor Herçl'e vuku bulan tebligat-ı kemterânemiz ber-vech-i zîr arz olunur şöyle ki

Velinimet-i bi minnetimiz şevketmeâb efendimiz hazretlerinin ahali-i Museviye hakkında öteden beri sezâvâr buyurula gelen me`âsir-i `ınayât himayet âyât-ı cihanbanilerini bir kat daha `alem-i insaniyete irae ve isbat buyurmak efkâr-ı aliyesiyle Avrupa'dan memâlik-i mahrûsa-i şâhâneye hicret etmek arzusunda bulunan İsraililerin Anadolu-ı şâhânedede sureti müteferrikada olarak sair muhacirin-i İslâmiye hakkında mevzu olan kava`id ve kavanine tevfikten iskânlarıyla sair teb`a-i şâhâneleri hakkında savi olan usule tabi olmaları yani Arz-ı Filistin müstesna olmak üzere memâlik-i mahrûsa-i şâhânenin diğer taraflarında hali görülecek ve iskânları hükümet-i seniyyece tensib kılınacak arazide adedi kalîl olarak ivâları hususlarına sezâvâr-ı `ınayet buyrulabilir. Ancak işbu hicret adedi tecavüz etmeyeceği gibi iskân olunacak kalilü'l`aded muhacirler müteferrik yerlerde hükümet-i senniyyenin emr-u tensibiyle olacaktır. Buna mukabil Musevilerin me`âdin işletmek üzere şirket-i hayriyeye mümâsil Osmanlı bir şirket tesis ve tevhdî-i duyun mu`amelesini îfâ ve `inde`l-icâb devlet-i aliyyenin kendi canibine inşa eyleyeceği demir yollarını ve sair âsâr-ı nâfi`aya muktezi mebalîğ-i ehven şerâitle ikrâz eylemek üzere bir sendika teşkil eylemeleri icab eder. Doktor Herçl emr-i muhacerete müctemi`an icra edecek bir şirketin teşkilini ve ta`yîn-i arazi ve mevakî` hususunun o şirkete aidiyeti talebinde bulunduğu gibi icabı halinde o şirketin istediği kadar arazi ve kura mübâya`asına ve aralarda istediği miktarda muhacir iskânına selâhiyetdâr olması fikr-ü talebinde bulunduğu ma`ruzdur. 3 Şubat 1317

Mantukı emr-i ferman-ı hümâyûn-ı mülûkânenin hükm-i münifince Doktor Mösyö Herçl'e edilen tebligat tercümesi ber-vech-i zir ma`ruzdur.

Fi 5 Şubat sene 1317

Abd-ı memlûku İbrahim kulları

Bihi

(Tercüme)

Bugün yani alafranga 17 Şubat sene 902 tarihinde taraf-ı eşref-i hazret-i paşahiden İbrahim ve İzzet Beyler kulları zîrde muharrer tebligat-ı `acizanelerine icra etmişler şöyle ki evvela adedi kesir olmamak ve müctemi`an bir yerde sakin bulunmamak ve yalnız hükümet-i seniyyenin Anadolu-ı şâhâned ve hıttâ-i Irakiye`de ta`yîn edeceği mahallerde müteferrikan sakin olmak ve kavainin ve nizamat-ı devleti aliyyeye tâbi` hizmet-i askeriye ile mükellef olarak tabi`iyet-i Osmaniye`ye duhullerine hükümet-i metbualarından müsa`âde-i resmiye istihsal etmek şeraitiyle Musevi muharecetine müsa`âde-i seniyye erzan buyurulabilir. Saniyen bu atıfet-i seniyyeye mukabil Musevilerin zirde muharrer maddelerden dolayı hükümet-i seniyyeye arz-ı mu`avenet ve hizmet etmek üzere bir Musevi maliyesi sendikasının teşkil-i taraf-ı eşref-i mülûkâned arzu buyurulmaktadır. İşbu sendika evvela meclis idaresi nısf-ı teb`a-i müslüme-i şâhâned ve nısf-ı diğeri kendi teb`a-i saltanat-ı seniyyeden Yahudilerden mürekkeb olmak üzere mahruse-i şâhâned ülkesi bulunan bi`l-cümle me`adini işletmek için bir Şirket-i Osmaniye-i Mahalliye teşkil edilecek. Saniyen devlet-i aliyye hakkında nafi ve mu`tedil şerait ile tevkid-ı duyun ma`mulesine hizmet ve teshilât-ı lâzime irae edecek.

Salisen umur-ı nâfi`a için devlet-i aliyyenin muhtac olacağı mebaliği en mu`tedil ve nafi şerait ile ikraz eyleyecektir. İşbu irâdât-ı seniyyene mülûkâne-i kemale ta`zim ile şeref telakki eyledim. Fakat şurut-u mebhusenin acizlerine nakabil-i kabul göründüğünü ma`a`-t-te`es`süf beyana mecbur oldum. Şu kadar ki sair güna müzakerât için her vakit emr-ı ferman-ı hümâyûn-ı mülûkâneye hazır olduğumu arz ederim.

İmza

Doktor Teodor Herçl

Ek 8 : Mezopotamya'da bir Yahudi müstemlekesinin kurulması karşılığında hazineye otuz iki milyon lira yardım edilebileceği (Y.PRK. TKM., 45/37)

بیم دوستلریک شمدیلک میدانه صیقا سوی اسپانه کلنجیه بوند ایکی در موسبور رویه نی هیتی ایلم
درست اولانه مذاکرات بوقدر ایلم ولسه وختا مه قریب بر در صیه کلکمه ایلم بزم طرفین دن
شمدی تطبیقات رسمیه ده بولمقله نزکت عالییه مخالفه بوندنه ما عدا موسبور رویه نیک
و زشته طالب اولدی یعنی کیفیت شمدیه نیکب شیوع ایسه ملک اولوز ایلم فرزند وارک فشانده
اوقدر ترقی ایسه ملک که دوستلریک شمدیاتی مترو اولیم صیفی یا لکزد کلک توهیب ماردونلک ۴۳
برصدن غیر محدودده ایچونه سکه تپ اوغرا مه اولدی طبیعت فصلی آقضا سندنر فقط توهیب
دولت فائده اوله صیفی هفتوز درجه بداهتم حاصل اولدیفندنه بو توهیب افکارنده نکل اولدیفینی
کب اعلانیه ایدنجه فوند ورتندی ایسه جکی و اوقوت دوستلر لرنشده این مباررت اوله
بیله جکی در کارتر

موسبور رویه نیک گزارش سنده رو هییدی ابراهیمکه مهیاد عامه جه دوزان ابتدایی موسبور رویه نه
بروزه سنج اوتوز میلیولیر ایچونه کی اولیغاسیونه هیقاریله جو ایله دوستلر شو ترایطی قبول
ایلم شو رانی علاوه ایدر که شو اوتوز میلیون لیر اسناداتی کافی اولیغوب اوتوز ایکی میلیون
قد سندان هیقاریلنه لزوم اوله جو اولوز ایلم اوتوز ایکی میلیون قدر هیقاریله جو سند سندنه اوتوز
میلیون فضلده سی ایچونه یعنی اوتوز میلیون قدر فضل اوله جه هیقاریله جو ایکی میلیون قدر
هیقاریله جو سند ایلم دلی یوزده سانه حسابله نقدا دولت تأدییه ایتمه تعهد ایدرل
بوک مقابله دولت عید طرفنده "مزوتوایا" قطع شده بریهودی مستلک ایجادی ایچونه
امبار سنج واهانه بیویلم جو و بو قولر نیکن شبا ما اینده افاده بیورلر یعنی لوزره
مستلک ره صفا ادر منظمده کی هوا...

Ek 8 : Y.PRK.TKM., 45/37'nin transkribi

Benim dostlarımın şimdilik meydana çıkmamaları esbabına gelince bunlar ikidir Mösyö Röviye'nin heyeti ile derdest olan müzâkerât bu kadar ilerlemiş ve hıtama karîb bir dereceye gelmiş iken bizim tarafımızdan şimdi teklifât-ı resmiyede bulunmaktığımin nezaket-i maliyeye mehalifdir. Bundan ma'âda Mösyö Röyi'nin verasetine talib olduğumuz keyfiyeti şimdiden kesb-i şuyû` edecek olur ise konduların fiyatları o kadar terakki edecek ki dostlarımın teşebbüsât-ı müsmir olmayacağı yalnız değil tevhid maddesinin bile bir müddet gayr-ı mahdûde için sekteye uğramış olmaları tabi`atı maslahat iktizasındandır. Fakat tevhid mu`amelât-ı devlete faide olacağı henüz derece-i bedâhete vasıl olmadığından bu tevhid efkârından nukul olunduğu kesb-i i`lâniyet edince konduların tedenni edeceği ve o vakit dostlarım tarafından ise mübâderet olunabileceği derkârdır. Mösyö Röviye'nin projesi dairesinde tevhid icra etmek müheyyâdır. Ammece deveran ettiği Mösyö Röviye'nin projesince otuz milyon lira için yeni bir deligasyon çıkarılacak imiş. Dostlarım şu şerayiti kabul ile şurasını ilave ederler ki şu otuz milyon lira senedâtı kafi olmayıp otuz iki milyona kadar senedât çıkarılmasına lüzum olacak olur ise otuz iki milyona kadar çıkarılacak senedâtından otuz milyonun fazlası için yani otuz milyondan fazla olarak çıkarılacak iki milyona kadar çıkarılacak senedâtın dilimini yüzde seksen hesabıyla nakden devlete te'diye etmeğe ta`âhhüd ederler. Buna mukabeleten devlet-i aliyye tarafından “ Mezopotamya” kıtasında bir Yahudi müstemlekenin icadı için imtiyaz bahş ve ihsan buyurulacak ve bu kullarına geçen şubat ayında ifade buyurulduğu üzere müstemleke-i mezkûreye Hayfa ile Filistin'deki civar mahalleri tahsis buyurulacak imiş.

Ek 9 : Osmanlı Devleti Döneminde Filistin Haritası

